

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GÖSTERGEBİLİM ARAŞTIRMALARININ ÇEVİRİ
SÜRECİNE ETKİSİ VE DİLSEL GÖSTERGELERİN
ÇEVİRMEN TARAFINDAN ALIMLANMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayla AKIN

Enstitü Anabilim Dalı : Alman Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Recep AKAY

TEMMUZ-2009

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GÖSTERGEBİLİM ARAŞTIRMALARININ ÇEVİRİ
SÜRECİNE ETKİSİ VE DİLSEL GÖSTERGELERİN
ÇEVİRMEN TARAFINDAN ALIMLANMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayla AKIN

Enstitü Anabilim Dalı : Alman Dili ve Edebiyatı

Bu tez 31/07/2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Recep AKAY
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Muharrem TOSUN
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Nurhan ULUÇ
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Arş. Gör. Ayla AKIN

31.07.2009

ÖNSÖZ

“Göstergebilim Araştırmalarının Çeviri Sürecine Etkisi ve Dilsel Göstergelerin Çevirmen Tarafından Alınması” adını taşıyan bu çalışmada, her türlü gösterge ve gösterge dizgeleri gibi dilsel göstergelerin de araştırma konusu olduğu göstergebilim ile çeviribilim arasında nasıl bir ilişkinin bulunduğu sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Lisans eğitimim boyunca kaynak dilde bulunan dilsel göstergelerin erek dile ne şekilde aktarılacağını açıklayan birçok kuram öğrenmiş ve bir çevirinin nasıl olması gerektiği gibi kural koyucu öğretilerle karşılaşmış, ancak söz konusu olan bu dilsel göstergelerin anlam üretim süreçlerinin ne şekilde gerçekleştiği bende her zaman ayrı bir merak uyandırmıştır. Çeviri kuramlarında 80li yıllardan itibaren başlayan erek odaklı paradigma değişimiyle birlikte, çeviriye yönelik bakış açıları da büyük oranda değişim yaşanmıştır. Yapmış olduğum bu çalışmayla, çeviri kuramlarında yaşanan bu değişimin, hatta genel anlamda tarihsel süreçteki tüm değişimlerin, büyük ölçüde göstergebilim alanında gerçekleştirilen gösterge kuramlarından etkilenmiş olduğunun farkına vardım. Göstergeye yönelik düşünceler değiştikçe, buna bağlı olarak çeviri anlayışı da değişmiştir.

Bu çalışma, dilsel göstergelerin anlam üretimlerine, anlam üretimlerinin gerçekleştiği kültürel yapıların ortaya çıkartılmasına ve buna bağlı olarak çevirmenin erek metni oluşturma sürecinde hangi noktaları göz önünde bulundurması gerektiğine dair bir araştırmayı içermektedir.

Bu alanda çalışma yapmamda beni destekleyen ve yardımlarını benden esirgemeyen Doç. Dr. Recep AKAY’a; çalışma dönemim boyunca sıkıntıya düştüğüm her an kapısını tıklattığım ve beni hiçbir zaman geri çevirmeyip, bana yol gösterici bilgiler veren Doç. Dr. Muharrem TOSUN’a, akademik çalışma hayatına atılmamda en büyük destekçilerimden biri olan saygı değer hocam Prof. Dr. Binnaz BAYTEKİN’e ve tabi ki, her koşulda yanımda olduklarını hissettiren ve sıkıntılı günlerimde en büyük destekçim olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Ayla AKIN

31 Temmuz 2009

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: GÖSTERGEBİLİM VE GÖSTERGE ARAŞTIRMALARI	4
1.1. Göstergebilim ve Tarihsel Gelişimi	4
1.2. Göstergenin Genel Tanımları	7
1.3. Gösterge Kuramları	9
1.3.1. Platon'un Araçsalcı Gösterge Kuramı	9
1.3.2. Aristoteles'in Yansıtmacı Gösterge Kuramı	10
1.3.3. Peirce'in Gösterge Kuramı	12
1.3.4. Yapısal Dilbilim Temelinde Gelişen Göstergebilimsel Çalışmalar	16
1.4. Dilsel Göstergenin Özellikleri	20
1.4.1. Dilsel Göstergenin Yansıtmacı Özelliği	20
1.4.1.1. Sanat Yapıtları ve Yansıtmacılık	23
1.4.2. Dilsel Göstergenin Nedensizliği ya da Kültürel Nedenliliği	25
1.4.3. Dilsel Göstergenin İki Yüzü: Anlatım ve İçerik	27
1.4.4. Göstergenin Yan Anlamları	30
1.4.5. Dilsel Göstergenin Çok Anlamlılığı	32
2. BÖLÜM: DİLSEL GÖSTERGELERİN METİN BAĞLAMINDA	
AÇIKLANMASI VE METİNSEL GÖSTERGEBİLİM	
ÇÖZÜMLEME MODELLERİ	34
2.1. Metin	34
2.1.1. Açık Metin ve Kapalı Metin	37
2.2. Metinlerarasılık	38

2.3. Metinsellik	40
2.3.1. Metinlerde Dilbilgisel Tutarlılık	41
2.3.2. Metinlerde Konusal Tutarlılık.....	44
2.4. Göstergebilimsel Çözümleme Modelleri	45
2.4.1. İçerik Düzleminin Çözümlemesi	45
2.4.1.1. İçerik Düzleminin Karşıt Anlamlar İle Çözümlemesi	45
2.4.1.2. İçerik Düzleminin Benzer Anlamlar İle Çözümlemesi.....	48
2.4.2. Anlatı Düzleminin Çözümlemesi.....	49
2.4.2.1. Anlatı Düzeninin Çözümlemesi.....	50
2.4.2.2. Anlatı İçerisindeki Eyleyenlerin Çözümlemesi	53
BÖLÜM 3: GÖSTERGE VE YORUM.....	56
3.1. Göstergenin Anlaşılmasında Yorumlayıcının Rolü	56
3.2. Yorumbilim ve Göstergebilime Etkisi	58
3.3. Alımlama Estetiği	63
3.3.1. Alımlama Estetiği İçerisinde Yer Alan Başlıca Kuramlar.....	64
3.4. Alımlama Göstergebilimi.....	68
3.4.1. Yazarın Stratejileri	71
3.4.2. Metinlerin Çoklu Gösterge Olarak Kullanımı ve Yorumu	72
3.4.2.1. Örnek Okur ve Örnek Yazar	73
3.4.2.2. Naif Okur ve Eleştirel Okur.....	75
3.5. Metnin Konusal Bütünlüğü “Topic”	76
3.6. Ansiklopedik Bilgi	78
3.7. Alımlama Kuramlarının Göstergebilime Etkisi	79
BÖLÜM 4: GÖSTERGE KURAMLARININ ÇEVİRİBİLİME ETKİSİ.....	81
4.1. Çeviribilim ve Çeviri Kuramları	81
4.1.1. Çevrilebilirlik Sorunu	81
4.1.2. Çeviriye Yönelik Dilbilimsel Yaklaşımlar ve Çeviride Eşdeğerlilik Kavramı.....	84
4.1.3. Betimleyici Yaklaşımlar	87
4.1.4. Çeviriye Yönelik İşlevsel Yaklaşımlar	89

4.1.4.1. Skopos Kuramı.....	89
4.1.4.2. Bir Eylem Olarak Çeviri	90
4.2. Göstergebilimsel Bakış Açılarının Çeviriye Etkisi.....	91
4.3. Göstergenin Çeviri Sürecinde Alımlanması	97
4.3.1. Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemleriyle Dilsel Göstergelerin Alımlanması	100
4.3.2. Çevirmenin Yazınsal Göstergeyi Okur Olarak Alımlaması	103
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ.....	113

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Çeviri Amaçlı Metin Türleri.....	86
--	----

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Aristoteles Gösterge Modeli	12
Şekil 2: Göstergenin Katmanları	28
Şekil 3: Göstergenin İçerik ve Anlatım Düzlemleri	29
Şekil 4: Göstergenin Düz ve Yan Anlam Oluşumları	32
Şekil 5: Göstergebilimsel Dörtgen	46
Şekil 6: Anlatı İşlemleri.....	51
Şekil 7: Anlatı Evreleri	52
Şekil 8: Anlatı Evrelerinin Basit ve Karmaşık Görüntüsü	52
Şekil 9: Greimas'ın Eyleyenler Modeli	53
Şekil 10: Anlam Üretme ve Anlam Çözümleme Süreci.....	96

Tezin Başlığı: Göstergebilim Araştırmalarının Çeviri Sürecine Etkisi: Dilsel Göstergelerin Çevirmen Tarafından Alınlanması

Tezin Yazarı: Ayla AKIN

Danışman: Doç. Dr. Recep AKAY

Kabul Tarihi: 31.07.2009

Sayfa Sayısı: vii (Ön kısım)+ 113 (tez)

Anabilimdalı: Alman Dili ve Edebiyatı

“Göstergebilim Araştırmalarının Çeviri Sürecine Etkisi: Dilsel Göstergelerin Çevirmen Tarafından Alınlanması” başlığını taşıyan bu çalışmada, iletişimin var olmasını mümkün kılan dilsel göstergeler üzerine ortaya atılmış olan kuramlara dayanarak, dilsel göstergelerin çevirmen tarafından nasıl alındığı üzerine bir inceleme yapılmıştır. Dilsel gösterenin özü her dönem en çok merak uyandıran araştırma konusu olmuştur ve bu konuda günümüze değin pek çok kuram ortaya atılmıştır. Ancak ne var ki bu konuda genel geçerli ve tüm bilim çevrelerince kabul edilen bir kuram oluşturulamamıştır. Bu çalışmada göstergebilim içerisinde en fazla öne çıkmış olan kuramcıların gösterge kuramları ve yöntemleri doğrultusunda çevirmenin kaynak metni alımlarken ve erek metni kurarken dilsel göstergelerin onda yarattığı etkiler belirlenmeye çalışıldı.

Çalışmanın birinci bölümünde Platon’dan bu yana dilsel göstergelerin özü ve yapısı üzerine ortaya atılmış olan görüşler irdelenmiştir. Göstergelerin karmaşıklığı gün ışığına çıktıkça, onlara olan merak artmış ve araştırmalar daha da derinleşmiştir. Göstergelerin dış dünyada yer alan nesnelere birer yansıması olduğu düşüncesi, günümüzde sadece kültürel ve ideolojik boyutta kabul edilmektedir. Yani göstergeler, biz insanların kültürel ve ideolojik yansımalarıdır ve onları alımlamamız yine ideolojik düşüncelerimiz doğrultusunda gerçekleşmektedir.

İkinci bölümde metin, gösterge bağlamında ele alınmış ve metnin gerek içerik yapısını gerek yüzeysel yapısını çözümlenmede kullanılan göstergebilimsel yöntemlere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde söz konusu dilsel göstergelerin her dönem ihmal edilen, ancak belki de en önemli yanı olan yorumlayıcı/alımlayıcı yönleri ele alınmıştır. Kimi dönem tamamen ihmal edilen, kimi dönem ise kendisine gösterenin alınmasında sınırsız bir özgürlük tanıyan alımlayıcı kişi, gösterenin işlevini yerine getirmesi bakımından kilit noktadır. Okuyucu kişiyi tek doğru anlamı bulmaya zorlayan yansıtmacı ve yapısalcı kuramların aksine, postyapısalcılıkla birlikte ortaya çıkmış olan birden fazla anlam anlayışı okuyucunun etkin rolünü ortaya sermiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak İtalyan Göstergebilimci Umberto Eco’nun alımlama göstergebilimine yönelik görüşlerinden faydalanarak, yorumlayıcının gösterge işlevindeki rolü incelenmiştir.

İletişimin her türünde en fazla öneme sahip olan gösterge, çevirinin merkezinde yer alır. Çevirmen hem kaynak metni çözümlerken hem de erek metni oluştururken dilsel göstergelerle boğuşmaktadır. Çevirmenin asıl uğraş konusu dilsel göstergelerdir. Bu sebepten dördüncü bölümde, daha önceki bölümlerde yer alan bilgilerden faydalanarak, çevirmenin kaynak bir metni çözümlerken karşılaşılabileceği zorluklara, kullanabileceği yöntemlere ve dilsel göstergelerin onu ne derecede yanıltabileceğine değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Göstergebilim, Gösterge, Gösterge kuramları, Çeviribilim, Çeviri

Title of the Thesis: The Affect Of Semiogical Research On The Process Of Translation And The Reception Of The Linguistic Indicators By The Translator	
Author: Ayla AKIN	Supervisor: Assoc. Prof. Recep AKAY
Date: 31.07.2009	Nu. of pages: vii (pre text)+ 113 (main body)
Department: German Language and Literature	
<p>In this study ,called “The Affect Of Semiogical Research On The Process Of Translation: The Reception Of The Linguistic Indicators By The Translator”, an investigation has been conducted on how the translator receives the linguistic indicators by basing it on theories suggested about the linguistic indicators which made it possible to communicate. The core of the linguistic indication has always been an intriguing research subject and lots of theories have been put forward so far. However, there has been no theory accepted in general by the whole science world. In this study, in accordance with the hypothesis and methods of the most leading theorists in semiology, the affect of the linguistic indicators on the translator has been determined while s/he is receiving the source text and establishing the target one.</p> <p>In the first part of the study, the suggested aspects going back to Plato about the core and structure of the linguistic indicators examined thoroughly. As the complexity of the indicators was revealed, a higher interest was brought up toward them and this led a deeper investigation. That is , indicators are our cultural and ideological reflections and the way how we receive them accords with our ideological thinking as well.</p> <p>In the second part, semiological methods have been included which were discussed in the context of indication and used in analyzing both the content and surface structure of the text.</p> <p>In the third part of the study, the interpretive/receptive aspects of the linguistic indicators have been included which happen to be the most important but always been ignored at all times .The receptive person, who is sometimes ignored and sometimes let free to receive the indicator, has got the key role in respect to the indicator which is properly functioning. By constrast with the reflective and structural theories forcing the reader to find a particular meaning, several comprehension concepts presented the efficient role of the reader. Predominantly in this section, the role of the interpreter on the indication function has been analyzed by taking use of the Italian semiologist Umberto Eco’s points of view towards receptive semiology.</p> <p>The indicator having the most significance in any kind of communication is located in the centre of the translation. The translator struggles with the linguistic indicators while s/he is both analysing the source text and composing the target text. What the translator’s task mainly is to deal with the linguistic indicators. Therefore in the fourth part ,by taking use of the knowledge in the previos sections; the possible difficulties which a translator might face ,the methods s/he might use and how much the linguistic indicators might mislead him/her during the translation process have been discussed.</p>	
Keywords: Semiotics, Sign, Theory of Signs, Science of Translation, Interpretation	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İnsanların iletişim biçimleri her zaman birçok bilim alanının araştırma konusu olmuş ve bu konuda birçok kuram ortaya atılmıştır. İletişim tanımlarının en çok bilinen modeli, her iletişim durumunda bir gönderici, bir bildiri ve bir alıcının bulunduğu yönündeki tanımdır. Ancak iletişim ögeleri arasındaki dilsel düzgülleme ve çözümleme işlevlerinin ne şekilde gerçekleştiği ve toplumların kullandıkları ortak göstergelerin özellikleri, her zaman tartışma konusu olmuş ve bu konuda farklı yaklaşımlar sergilenmiştir.

İletişim amacıyla kullandığımız göstergeler, göstergebilimsel araştırmalarda üzerinde en çok durulan ve araştırmanın merkezi olan konudur. Göstergeler arasında ise en çok araştırma konusu olan dilsel göstergelerdir. Günümüze ulaşmış olan en eski gösterge kuramı Platon'un ortaya atmış olduğu araçsalıcı gösterge kuramıdır. Dilsel göstergelerin yapısı ve özüne yönelik Platon'dan bu yana birçok filozof ve dilbilimci tarafından çeşitli açıklamalar yapılmış olmasına rağmen, gösterge üzerine henüz her şey söylenebilmiş değildir. Dilsel göstergenin öz niteliği, onun nedensizliği, çok anlamlılığı, vb. üzerine yapılan araştırmaların yanında, göstergelerin uzlaşım sal olarak mı belirlendikleri, yoksa doğanın bize bahsettiği hazır nimetler mi oldukları konusunda yapılan araştırmalardan sonra, günümüz göstergebilimsel araştırmalar, göstergenin karmaşık yapısı üzerine yoğunlaşmıştır. Antik çağda yapılan ve günümüzde artık göstergenin en basit tanımı olarak kabul edilen "gösterge bir başka şeyin yerini alan şeydir" tanımı, yerini artık çok daha karmaşık olan tanımlara ve bunun sonucunda da daha karmaşık kuramlara bırakmıştır.

Çalışmanın Önemi

Hayatımızın vazgeçilmez iletişim aracı olan göstergelerin göstergebilim, yazınbilim ve çeviribilim alanında sürdürülen araştırmaların ortak paydası olarak birbirine paralel bilimsel çalışmaların konusu olduğu bilinmektedir. Bu üç alanda yapılan çalışmalar hem bu alanların gelişiminde, hem de göstergenin bilimsel olarak araştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle son çeyrek asırdır göstergelere yönelik ilgi, dünya çapında artış göstermiş ve bu durum karşısında ülkemizde bulunan akademik kurum ve kuruluşlar sessiz ve kayıtsız kalmamıştır. Özellikle iletişim bilimlerinde göstergebilime

yönelik önemli sayılabilecek çalışmalar sürdürülmektedir. Ancak ne var ki göstergebilime yönelik faaliyetler ülkemizde diğer ülkelere oranla çok daha yavaş seyretmektedir. Göstergebilimin diğer bilim alanlarıyla, özellikle çeviribilimle olan bağlantısına yönelik oldukça az kaynak bulunmaktadır. Çalışma sürecimiz boyunca, zaten genel anlamda bu iki alanı ele alan mevcut kaynak sayısının az olması gibi zor şartlara, bir de söz konusu bu kaynaklara ülke sınırlarımız içinde ulaşma zorluğu eklenmiştir. Bunlar dışında, yurtdışında göstergebilim üzerine yapılan araştırmalar uluslar arası boyutta ortaklaşa çalışmalarla yürütülürken, örneğin uluslar arası kongreler, dernekler, dergiler vb., ülkemizde yapılan çalışmalar genellikle bireysel boyutta gerçekleşmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü göstergebilim ve göstergelere yönelik, aynı zamanda bu alanlarda yürütülen çalışmaların çeviribilim ve çeviri etkinliğine olan etkisine yönelik bir çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür.

Çalışmanın Amacı

Hem göstergebilim hem de çeviribilim, bilim çevrelerinde yerini yeni yeni almaya başlamış iki bilim alanıdır. Kaldı ki henüz göstergebilimin bir alt disiplin mi, tüm bilimlerin kullanabileceği bir üst yöntem mi yoksa başlı başına ayrı bir bilim dalı mı olduğu hakkında bir fikir birliğine bile varılmış değildir. Ancak tüm bu tartışmalardan ayrı olarak, göstergelerin hayatımızdaki etkisi tartışılmazdır. Göstergelerin niteliğine yönelik bu araştırmalardan yola çıkarak, göstergesel işlev sürecinde alıcının öneminin ne boyutta olduğu ve buradan yola çıkarak çevirmenin dilsel göstergeleri çözümlerken, tutumunun hangi boyutta olması gerektiği (kendi özgürlüğüne mi yoksa yazarın yönlendirmelerine mi önem vermeli?) ve bunları başka bir kültüre aktarırken kendini kaynak metin yazarının yerine koyup; onun uygulamış olduğu yönlendirmeleri olduğu gibi mi uygulamalı, yoksa erek okura yönelik yönlendirmeler mi kullanmalı gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ilk bölümünde göstergeler üzerine farklı dönemlerde ortaya atılmış çeşitli düşüncelere ve kuramlara yer verilmiştir. Göstergeye yönelik farklı yaklaşımlar arasındaki bağlantıları, bir düşüncenin bir diğer düşünceyi etkilemesi ve basit görülen göstergesel yapıların karmaşıklığı işlenmiştir. İkinci bölümde ise göstergebilim, metin göstergebilimi ve metindilbilim işbirliğinde yapılan çalışmalara ve metinlere birer

gösterge dizgesi bakış açısıyla yaklaşan görüşlere, bunun dışında metin çözümleme yöntemlerine yer verilmiştir. Metin göstergebilimi içinde geliştirilmiş olan metin çözümleme yöntemlerinin çevirmene, çeviri etkinliğine başlamadan önceki süreçte metnin, yani dilsel göstergenin anlam oluşumlarını ortaya çıkartmasında oldukça yardımcı olduğu düşüncesinden yola çıkarak, bu yöntemlere mümkün olduğu kadar ayrıntılı değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise, alımlayıcı, yorumlayıcı ya da okur açısından göstergenin niteliği, işlevi ve etkisi araştırılmıştır. Bir göstergenin onu anlamlandıracak bir alımlayıcı olmadığı müddetçe gösterge olma özelliğine erişmeyeceği gerçeğinden yola çıkarak, alımlayıcının rolü incelenmiştir. Bunu yaparken alımlayıcı kişiye tarihsel süreç içinde yüklenen değerini göz önünde tutulmuştur. Metni anlama ve anlamlandırma kuramlarının antik yorumbilim temeline dayandığını düşünerek, hem yorumbilimi hem de yorumbilimin göstergebilimle olan bağlantısına, daha sonra ise antihermenötik düşünceden yola çıkıp yorumlayana daha fazla özgürlük tanıyan alımlama kuramına ve son olarak da Eco alımlama göstergebilimine değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise, çeviribilim ve çeviri kuramlarına genel bir bakış açısıyla yaklaşarak değinilmiş, çeviribilim ve göstergebilimin ortak noktaları tespit edilmeye çalışılmış ve hem göstergeye hem de çeviri etkinliğine yönelik çeşitli görüşlerden yararlanılarak fikir yürütülmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM 1: GÖSTERGEBİLİM VE GÖSTERGE ARAŞTIRMALARI

1.1. Göstergebilim ve Tarihsel Gelişimi

Göstergebilim, iletişim amacıyla kullanılan dilsel ve dildışı tüm gösterge ve gösterge dizgelerini, gösterge oluşumlarını, gösterge süreçlerini, anlam üretimlerini ve göstergelerin birbirleriyle olan etkileşimlerini araştıran ve bu doğrultuda kuramlar, aynı zamanda yöntemler geliştiren bir bilimdir. Temeli ise dil felsefesine ve bilgi kuramına dayanmaktadır. Göstergebilimin konusu çok eski çağlara dayanmaktadır. Şöyle ki, ‘gösterge’ ve ‘dil’ konularıyla “Sokrates öncesi dönemde, Platon, Aristoteles, stoacılar, Augustin ve Skolastik dönemlerde, bunlar dışında Descartes’ten bu yana felsefe alanında,” (Volli, 2002:1) her dönem “Yahudi ve İslam dünyası” (a.g.e. 2000:1) da dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanında ilgilenilmiştir. Genel göstergebilim sadece insanların değil, tüm canlı varlıkların, örneğin arıların, birbirleriyle iletişim amacıyla kullandıkları her türlü gösterge dizgesinin yapısını inceler. Gösterge olarak kabul edilen her türlü olgu örneğin; dil, metin, metinlerarasılık, sembol, film, müzik notaları, trafik işaretleri, sağır dilsiz alfabesi, davranış biçimleri, renkler, moda vb. göstergebilimin uğraş alanına girmektedir.

Göstergebilimin diğer bilimler arasında, özerk bir bilim dalı olarak yerini alma süreci ABD’li filozof Charles Sanders Peirce’in geliştirmiş olduğu gösterge kuramı itibariyle başlamıştır. İtalyan göstergebilimin dünya çapında tanınan temsilcisi Umberto Eco göstergebilimi şu şekilde tanımlamaktadır:

„Göstergebilim, gösterge olarak kabul edilen her türlü olguyla ilgilenir. Bir gösterge, gösteren düzleminde diğer bir şeyin yerini alan her türlü şeydir. Söz konusu bu ‘diğer şeyin’ var olması ya da göstergenin bir başka şeyin yerini aldığı an herhangi bir yerde mevcut bulunması gerekmez. Bundan dolayı göstergebilim, yalan söylemde kullanılan her şeyi araştıran bilim dalıdır” (Eco 1986:26).

Morris’e göre göstergeler üzerine her ne kadar daha önceleri araştırmalar yapılmış olsa da, gösterge ancak 20. yüzyıldan itibaren farklı perspektiflerden ve çok boyutlu olarak incelenmişlerdir. “Dilbilimciler, mantıkçılar, filozoflar, ruhbilimciler, biyologlar, insanbilimciler, sosyologlar” (Morris, 1988:18) göstergebilimin gelişimine büyük katkı sağlamışlardır.

Günümüzde göstergebilim içine dahil edilen çalışmalar, kökeni iki farklı bilimsel alana dayanan göstergebilimsel düşünceler doğrultusunda yürütülmektedir. Az önce yukarda saydığımız isimler ve dönemler göstergebilimin felsefe kaynaklı temelini oluşturmaktadır.

Bunun dışında göstergebilimin bir de Ferdinand de Saussure'ün dilbilimsel çalışmaları sonucunda ortaya çıkmış olan ve özellikle Avrupa'da büyük ilgi görmüş ve geliştirilmiş olan dilbilim temeli bulunmaktadır. Önceleri yapısal dilbilim alanında yürütülen daha sonra ise postyapısalcı alanda devam eden çalışmalar Saussure'ün belirtmiş olduğu „Semiologie“ başlığı altında toplanmaktadır. Ancak son yıllarda göstergebilimin hem dilbilim hem de felsefe alanında yürütülen çalışmalar genel olarak „Semiotik“ başlığı altında toplanmaktadır. Saussurecü gelenek doğrultusunda yapılan göstergebilimsel çalışmalar uygulamaya yönelikken, göstergebilimin felsefi kökeni, soyut düzlemde kalmaktadır. Felsefe, göstergebilimi somut göstergeleri araştıran bir bilim olarak değil, bilgi kuramının bir bölümü olarak genel anlamda bir 'dil kuramı' olarak kabul etmektedir. Kimi göstergebilimsel çalışmalarda, göstergebilimin bahsi geçen bu iki ayrı alanı birlikte kullanılmaktadır. İki geleneğin içice geçtiği alanlara metin göstergebilimi, yorumbilim, alımlama estetiği, alımlama göstergebilimi, eleştiri kuramları, konstrüktivizm vb. örnek olarak gösterilebilmektedir. Göstergelere özellikle edimbilimsel açıdan yaklaşıldığı durumlarda her iki gelenekten de yararlanılmaktadır (Trabant, 1996:16-17).

Göstergebilim çok kısa bir süreç içinde gelişmiştir. Bilimsel bir disiplinin resmi olarak herkes tarafından kabul edilebilmesi için, söz konusu bilim alanının hem kurumsal hem de akademik çevrelerde önemli sayılabilecek oranda büyük topluluklar oluşturması gerekmektedir. Göstergebilimin ise bu kurumsallaşmayı yaklaşık yirmi otuz yıl kadar kısa bir süreç içinde gerçekleştirdiği gözlemlenmektedir. İlk olarak 1969 yılında “International Association for Semiotic Studies (IASS)” adında uluslar arası bir dernek kurulmuş ve daha sonraki yıllarda bu derneği diğerleri takip etmiştir. IASS derneği, 1974 tarihten bu yana Milano, Viyana, Palermo, Barselona olmak üzere dünyanın dört bir yanında pek çok kongre düzenlemektedir. Ayrıca bu derneğin farklı ülkelerde bulunan kolları, kendi ülkelerinde ulusal boyuta birçok sempozyum düzenlemektedir. Yine 1970'li yıllardan itibaren birçok ülkede çeşitli göstergebilim dergileri

yayımlanmaya başlamıştır (Trabant, 1996:11). Tüm bu çalışmalarla birlikte göstergeye yönelik ilgi artmış ve böylece bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır.

Ancak göstergebilim alanına olan ilgi her ne kadar artmış olsa da, bu alanda tüm göstergebilimciler tarafında kabul edilebilir bir kuram geliştirilememiş olduğu gibi, aynı zamanda göstergebilimin de sınırları çizilememiştir. Kimileri göstergebilimin konusunun sadece dilsel göstergeler olduğunu belirtirken, kimileri genel göstergebilimin konusunun kesinlikle sadece dilsel göstergeler olmadığını, dildışı iletişim araçlarının da göstergebilimin araştırma alanına dahil edilmesi gerektiği görüşünü dile getirmektedirler. Saussure dilsel göstergeler ve dilsel gösterge dizgeleri dışında, sağır dilsiz alfabeti gibi iletişim dizgelerinin de göstergebilimin araştırma konusu olduğunu belirtmiştir. Morris ise daha da ileri giderek tüm canlı varlıkların iletişim amacıyla kullanmış oldukları işaretleri, bu bilimin konusuna dahil etmiş ve çalışmalarını bu doğrultuda yürütmüştür.

Eco, 1962 yılında yayımlanmış olduğu “La struttura assente” (Einführung in die Semiotik) adlı çalışmasında göstergebilimin alanları üzerine görüşlerini dile getirmiş ve göstergebilim alanları şu şekilde sıralamıştır: a) hayvan göstergebilimi (hayvanlar arası bildirişim) b) koku alma düzgüsü c) Kommunikation durch Berührung d) Tat alma düzgüsü e) Paralinguistik (ses tonu, ses uyumu, beden dili, jest mimik gibi sesin bileşenlerini inceler) f) Tıbbi Göstergebilimi g) vücut dili bilimi ve uzaklık incelemesi h) müzikal düzgü i) yazılı diller, tanınmadık alfabeler, şifreli düzgüler j) doğal diller k) görsel iletişim l) nesnelere dizgeleri m) kültürel düzgüler n) estetik düzgüler ve iletiler o) kitle iletişimi p) retorik. Göstergebilimsel çalışmalar tüm bu alanlarda hatta belki de daha fazla alanlarda sürdürülmektedir (Eco, 2002:20-26).

Göstergebilimin oluşumundan bu yana, hatta bir bilim olarak henüz oluşmadan önce, göstergebilimin tüm bilimleri kapsayan bir üstbilim mi, yoksa dilbilimin bir alt disiplini mi olduğu konusundaki tartışmalar sonucunda, günümüzde de kesin bir sonuca varılmış değildir. Saussure göstergebilimin tüm doğal dillerin araştırma konusu olduğu bir bilim olması gerektiğini düşünürken, dilbilimin göstergebilimin bir alt bilimi olması gerektiğini dile getirmiştir. Saussurecü göstergebilim geleneğinin temsilcilerinden biri olan Fransız göstergebilimci Roland Barthes ise, Saussure’ün tersine, dilbilimin göstergebilimin bir parçası değil, aksine göstergebilimin dilbilimin bir parçası olması

gerektiğini savunmuştur. Morris ise göstergebilimi, hemen her bilim dalında yararlanılabilmesi bakımında tüm bilimlerin altdalı olarak görmüştür (Morris: 1988:18).

1.2. Göstergenin Genel Tanımları

Göstergenin niteliğine yönelik birbirinden farklı birçok görüş ortaya atılsa da, gösterge genel olarak şu şekilde tanımlanabilir: “Genel olarak bir başka şeyin yerini alabilecek nitelikte olduğundan, kendi dışında bir şey gösteren her türlü nesne, varlık ya da olgu; özel olarak, dilsel bir gösterenle bir gösterilenin birleşmesinden doğan birim (Vardar, 2007:106).”

Akerson göstergeyi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Zihnimizdeki bir kavramın yerine geçen durum, eylem ya da varlık anlamına gelir. Bir sözcük ya da görüntü şeklinde karşımıza çıkan göstergeler, mesaj iletme işlevine sahiptirler. Bu mesaj, iletişim, uyarı ya da sanatsal amaçlı olabilir. Aynı gösterge, içinde bulunduğu bağlama göre farklı şekillerde yorumlanabilir” (www.ege-edebiyat.org:07.07.2009).

Mehmet Rifat’ın gösterge tanımı ise “kendi dışından bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. dille ilgili bilimlerde genel olarak gösterge diye adlandırılır. Bu açıdan sözcükler, semboller, işaretler, vb. göstergeler olarak görülür” (Rifat, 2008a:115) şeklindedir.

Rifat 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya atılmış olan gösterge düşüncelerini, gösterge kuramı oluşturulmasının ilk evresi olarak bahseder. Ancak bu görüşüne, söz konusu dönemdeki gösterge düşüncelerin genel göstergelerden ziyade daha çok dil felsefesine ilişkin olduğunu da ekler (Rifat, 2008a:116).

17. yüzyılda Hegel felsefesine göre, dilsel göstergeler düşüncenin temeli ve önkoşuldur (Trabant, 1996:19). Bu düşünceye göre, göstergeler olmadan düşünmemiz imkansızdır, ancak dilsel göstergeler aracılığıyla düşünebilmekteyiz. Hegel’in düşüncesine benzer bir düşünce Saussure göstergebiliminde de bulunmaktadır. Saussure’e göre, düşünce içerisinde dilsel göstergelerin bulunmaması durumunda, düşünceler biçimlenmemiş ve anlam kazanmamış olur (Saussure, 2001:164).

Yapısalcı dilbilimin kurucusu olarak kabul edilen Ferdinand de Saussure dilsel göstergeyi “bir şey ile bir adı değil, bir kavram ile bir işitim imgesini birbirine bağlar” (Saussure, 2001:107), şeklinde tanımlamıştır.

Saussure’ün göstergeyi tanımlarken, “ses” yerine işitim imgesini kullanmasının nedeni, sesin fiziksel yönü dışında, bir de ruhsal yönünün bulunduğuna inanmasından kaynaklanmaktadır. Saussure’e göre dudaklarımızı oynatmadan da kendi kendimizle konuşabiliriz (Saussure, 2001:107). Bu durumda sesler fiziksel bir özellik taşımaz, soyut düzeyde kalır. Bu sebepten de “ad” yerine daha geneli ifade eden “işitim imgesi” kavramı kullanır.

Genel göstergebilimin kurucularından biri olarak kabul edilen bir başka isim olan Charles William Morris’in geliştirmiş olduğu gösterge kuramı, Peirce’in felsefi görüşlerine dayanmaktadır ve o da tıpkı Peirce gibi göstergenin ‘aracı’ özelliğine dikkat çeker.

Morris göstergenin en iyi şu şekilde tanımlanabileceğini belirtir:

„Eğer Z’ nin ortaya çıkmasıyla birlikte I davranışı, D nesnesinden bir etki alırsa, Z, I davranışı için D nesnesinin bir göstergesi olur. Buna göre gösterme sürecinde bir şeyde diğer bir şeyden, yani başka bir şeyle üçüncü bir şey aracılığıyla bir tepki meydana gelir.“ (Morris, 1988:21).

Morris’in burada yapmış olduğu tanım ve açıklamadan yola çıkarak şunu belirtebiliriz ki, bir göstergenin gösterge olabilmesi için, üç etkileşimin gerçekleşmesi gerekir. Bu ise, “bir şeyde, üçüncü bir etken aracılığıyla, başka bir şeye yönelik bir çağrışım gerçekleşir ve alımlayıcı kişinin zihninde gerçekleşen bu çağrışım sonucunda söz konusu etken karşısında bir tepki meydana gelir” şeklindedir. Bu etkileşim sürecine ise ‘semiosis’ (gösterme süreci) adı verilir. Morris çalışmasının devamında aracı olarak gösterenleri, çağrışım olarak yorumlayıcı ve çağrışım uyandıran şeyi de gösterilen olarak açıklar. Alımlayıcı kişiler ise Morris’in kuramında baş aktörlerdir.

Gösterge, yalnızca sözcük ve ses düzeyinde kalmayıp, bazı kuramcılar tarafından genişletilerek, bir metin tek bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Metindilbilimci K. Reiss, tüm metni tek bir gösterge olarak kabul eden kuramcılardandır. Reiss metni bir gösterge olarak tanımlayarak açıklamasını şu şekilde yapar:

“Dilsel gösterge [...] sadece bir şeyin yerine geçen bir şey değildir. Daha farklı bir değişle, Saussure’cü gösterge anlayışındaki gibi bir göstergenin gösteren düzlemi, içerik düzlemi ile mekanik bir benzerlik taşımamaktadır. Bu daha çok bağıntılı bir boyuttur. Dilsel gösterge, içindeki bağıntıların fark edilmesi ve yorumlanması sonucunda, alımlayıcı tarafından anlamlandırılır” (Reiss, 1980:64).

K. Reiss’in görüşünü yorumlarsak; dilsel göstergenin, gösteren ile gösterilen düzlemleri otomatik olarak birbiriyle birleşmez, yani birinin varlığı diğerini kendiliğinden ortaya çıkartmaz. İki düzlemin birleşmesi ancak gösterge alıcısının gösterge karşısındaki tutumuna bağlıdır. Bununla demek istediğimiz, kullanıcı kişinin, daha önce aynı göstergeyle karşılaşmış ya da karşılaşmasa bile, çağrışımlar sonucu anlamlandırabileceği bir olgu olması gerektiğidir.

1.3. Gösterge Kuramları

1.3.1. Platon’un Araçsal Gösterge Kuramı

Elimizde bulunan en eski gösterge kuramı Platon’un geliştirmiş olduğu araçsal dilsel gösterge kuramıdır. Platon’un ortaya atmış olduğu gösterge kuramı sadece dilsel göstergeleri kapsamaktadır. Ona göre dilsel gösterge üç görüngüden oluşmaktadır. Bunlar (Nöth; 2000:4);

1. ses
2. düşünce, kavram
3. (gösterilen) nesne

Yaptığı gösterge tanımları ise ‘ad’ın doğasına yöneliktir. Ona göre, “asıl gerçeklik duyularla değil, zihinle kavranabilen idealar dünyasıdır. Bizim gördüğümüz, beş duyumuzla algıladığımız şu maddesel dünya, ağaçları, denizleri, insanları ancak bir kopyadan ibarettir (Moran, 2005:21)”. Dış dünyada bulunan nesnelere ve olaylar asıl gerçekliğin, Platon’un terimcesiyle ‘ideaların’, alımlanmasını sağlayan araçlardır. Platon’a göre sözcükler düşüncelerin değil, bizlerin zihninde canlanan nesnelere resmidir. Burada sözcüklere düşen değer üçüncü derecededir.

Keller bu durumu Şu Şekilde açıklar:

“Kullandığım sözcük, düşündüğüm Şeyin tabiatına benzemektedir ve bu benzerlikten dolayı sen düşündüğüm nesneyi anlayabiliyorsun” (Keller, 1995:36).

Platon “Kratylos” adlı diyalogunda Hermogenes, Kratylos ve Sokrates’i karşı karşıya getirerek, bir göstergenin anlamını, işaret edilenin doğasından mı, yoksa bir uzlaşım sonucundan mı aldığını tartışmaya sunar. Kısaca belirli bir dilin göstergelerinin keyfi mi, yoksa adlandırdıkları nesnelere uyumlu mu olması gerektiği sorusuna cevap bulmaya çalışır. Kratylos “ her nesne kendi doğasından gelen doğru bir adlandırma alır” tezini savunur, yani ona göre sözcüklerin doğal bir doğruluğu bulunmaktadır. Hermogenes ise karşıt görüşü savunur. Platon onu nedensizlik kuramının savunucusu olarak ileri sürer: “Ben, Sokrates, birçok kişiyle bu konu hakkında görüştüüm ve kendimi sözcüklerin bir sözleşme ve uzlaşım dışında herhangi bir başka doğruluk dayanağının olabileceğine inandıramadım” (Keller, 1995:23-24), Şeklinde kendini savunur. Sokrates ise Hermogenesi zor duruma düşürmeye çalışarak, kendisinin de aynı fikirde olduğu düşüncenin tutarlılığını ölçmeye çalışır.

Platon’un bu diyalog sonunda dilsel gösterge üzerine varmış olduğu sonuca göre nesnelere, benzerlikler olsun veya olmasın ‘uzlaşım’ aracılığıyla adlandırmaktayız. Böylece bu adlandırmalar ile karşımızdakine kendi düşündüklerimizi tanıma olanağı sağlarız (Keller, 1995:23-24). Platon’a göre dilsel gösterge, dış dünyada bulunan bir nesnenin eksik bir yansımadır. Bundan dolayı da sözcükler aracılıyla iletilen bilginin, araçsız edinilen bilgiye göre daha zayıf olduğunu düşünmektedir (Nöth, 2000:4). Göstergeler aracılığıyla gerçekleşen algılama dolaylı bir algılamadır. Bilgi ancak doğrudan ulaşım sonucunda elde edilebilir.

1.3.2. Aristoteles’in Yansıtmacı Gösterge Kuramı

Dilsel göstergenin üç ayrı göstergebilimsel görüngüden oluştuğuna ilk olarak Platon’un ortaya atmış olduğunu belirtmiştik. Dilsel göstergenin söz konusu bu üç görüngü biçimi ‘ses’, ‘idea ya da kavram’ ve dildışı gerçeklikte bulunan ‘nesne’ özellikleridir.

Göstergenin, bahsedilen üç inceleme düzlemine ayrıntılı bir Şekilde ilk kez değinen Aristoteles’dir. Aristoteles’in dilsel göstergeler üzerine olan görüşleri, Avrupa dil

felsefesine büyük ölçüde katkı sağlamıştır (Keller, 1995:37). Aristoteles'in göstergeler hakkındaki görüşleri genel olarak şu şekilde özetlenmektedir:

“Seslerdir [phonai] zihnimize canlanan düşüncelerin [pathemata] göstergesi [symbola], yazı ise seslerin birer göstergesidir. Herkes aynı yazıyı kullanmadığına göre, aynı şekilde sesler de her toplulukta aynı değildir. Ancak ikisinin de birincil göstergesi olduğu zihinsel düşünceler, her insanda aynıdır ve bu düşüncelerin birer yansıması olduğu gerçek nesnelere de her insan da aynıdır” (Nöth, 2000:5).

[...]

“Düşünceler de bunların suretleridir. Ad, belirli bir süre kısıtlamasına gidilmeden, uzlaşım sal olarak anlam kazanan bir fonemdir ve bu fonemin herhangi bir birimi kendi başına bir anlam taşımaz” (Keller, 1995:37).

Aristoteles'in gösterge düşüncesinde yer alan öğeler zihin, ses, yazı ve nesneden oluşmaktadır ve bu öğelerden her biri bir diğerinin göstergesidir ve birbirleriyle etkileşim halindedirler.

Aristoteles'in gösterge üzerine yapmış olduğu açıklamadan yola çıkarak, onun gösterge modelinin özelliklerini farklı farklı ele alan Nöth ve Keller'in düşüncelerinden yola çıkarak ve bunları birleştirerek şu şekilde açıklayabiliriz (Nöth, 2000:4, Keller, 1995:38):

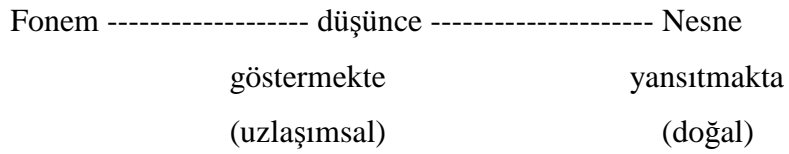
- a) Yazı, seslerin birer göstergesidir.
- b) Sesler, zihinsel algılamaların uzlaşım sal birer göstergesidir.
- c) Zihinsel düşünceler ise nesnelere birer yansımasıdır.
- d) Sesler dile özgüdür.
- e) Düşünceler ve nesnelere evrenseldir.
- f) Bir adın anlamı bileşimsel değildir.
- g) Doğal gösterge ad olamaz.

Zihinsel izlenimler ile nesnelere arasında gerçekleşen resimleme ilişkisi, dünya üzerindeki dildışı ve somut nesnelere karşılaşılmalarıyla birlikte zihnimize bir resim

olarak yer eder. Bu etkinin sonucunda oluşan algılamayı Aristoteles pasif bir süreç olarak nitelendirir. Elde edilmiş olan düşünce, nesnenin de işin içine girmesiyle, özünde nesnesinden farklı da olsa, nesneyle özdeşleşir. Nöth'e göre bunun nedeni, algılama ve düşünce içeriklerinin nesnelere eşdeğer olmasıdır. Ancak zihindeki yansımalar nesnelere kendisi değil, sadece onların birer biçimi, resmidir (Nöth, 2000:5).

Böylece Aristoteles'in yansıtmacı gösterge modeli üç öge ve iki bağıntıdan oluşur:

Şekil 1. Aristoteles Gösterge Modeli

Kaynak: Keller (1995:38)

Keller, Aristoteles'in gösterge modelinin Platonun gösterge modelinden daha ileri bir düzeyde olduğunu belirtir. Platon doğru ve yanlış cümle yargılarından yola çıkarak, sözcüklerin de doğru ve yanlış olabileceğini belirtmektedir. Ancak Aristoteles sözcükler üzerinde bu tür yargıların yapılamayacağını belirtmektedir ve bu yargıların ancak konuşmalar için söylenebileceğini düşünür. Ayrıca Aristoteles bir göstergeye yüklenen simge özelliğinin ancak uzlaşımsal yollarla sağlanabileceğini belirtirken, Platon göstergelere yönelik kesin bir keyfiyetliğin bulunmadığını belirtir ve bunların nesnelere bir şekilde bir benzerlik taşıyabileceğini ve düşünür. Bu iki görüş arasındaki bir başka fark ise sözcüklerin ve adların anlamlarına yöneliktir. Platon sözcükleri bir araç olarak görür ve bundan dolayı da onların amaçlarına göre üretilmiş olduğunu düşünür. Aristoteles ise sözcük ad anlamlarının, söz konusu seslerden oluşmadığını belirtir (Keller, 1995:35-38).

Özetleyecek olursak; Platona göre ister benzer olsun ister uzlaşımsal sözcükler, alıcı kişiye konuşucunun düşüncelerini iletmekte aracı bir rol üstlenirken, Aristoteles'e göre sözcükler nesnelere yansıtmak için vardır.

1.3.3. Peirce'in Gösterge Kuramı

ABD'li mantıkçı, matematikçi ve filozof Ch. S. Peirce'in geliştirmiş olduğu gösterge kuramı sadece dilsel göstergelere yönelik değil, tüm anlamlı dizgelere yöneliktir.

Bundan dolayı Peirce genel göstergebilimin asıl kurucusu olarak, geliştirmiş olduğu kuram da genel gösterge kuramı olarak kabul edilmektedir. Peirce'in kuramının temeli varlıkbilime dayanmaktadır ve sınıflandırmasını da bu doğrultuda yapar.

Diğer kuramlarda olduğu gibi, Peirce'in gösterge kuramı da gösteren, gösterilen ve göndergeden oluşmaktadır. Peirce bunları belirtmek için ayrı bir terminoloji oluşturmuştur. Peirce göstergeyi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bir gösterge [İng. sign] ya da representamen, bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan bir şeydir. Birine yöneliktir, bir başka deyişle bu kişinin zihninde eşdeğerli bir gösterge ya da belki daha gelişmiş bir gösterge yaratır. Yarattığı bu göstergeyi ben birinci göstergenin yorumlayanı [İng. interpretant) olarak adlandırıyorum. Bu gösterge bir şeyin yerini tutar: yani nesnesinin [İng. object}. Söz konusu gösterge, bu nesnenin yerini, her bakımdan değil de, benim, kimi kez, representamen'in temeli diye adlandırdığım bir çeşit düşünceye iletme bakımından tutar. Buradaki "Düşünce" sözcüğünü, gündelik dilde yaygın olan, bir tür Platon'cu anlamda ele almak gerekir” (Rifat, 2008:117).

Nöth, Peirce'in gösterge olarak nitelendirdiği şeyleri şu şekilde sıralar “[...] bu bağlamda resimler, sözcükler, cümleler, kitaplar, konserler, parlamenterler, vb. [...],” (Nöth, 2000:62) tüm bunlar birer göstergedir. Bir nesnenin ya da olgunun anlamlı bir gösterge olabilmesi için, söz konusu bu üç olgu arasında bir etkileşimin mevcut olması gerekir.

Nöth, Peirce'in kuramında yer alan representamen kavramını “algılanabilir nesne” olarak açıklar. Peirce ise “dışarıdan bir şeyi zihnimize ileten araç” ya da maddesel göstergenin kendisi olarak tanımlar. Nesne ise göstergenin gösterdiği şeydir. Peirce nesneyi iki tür olarak ayırmaktadır. Bunlar dolaysız nesne ve dolaylı/devingen nesnelere. Dolaysız nesne, “göstergenin içinde yer alan nesnedir” (Nöth, 2000:63), yani gösterge ilişkisi içerisinde yer alan nesnedir. Devingen nesne ise, gerçekte var olan nesnedir. Bu nesne göstergenin dışında yer alır. Peirce'in gösterge kuramının üçüncü ögesi olan yorumlayan (interpretant), göstergenin anlam boyutudur. Burada ise Peirce üç ayırma bulunur ve bunları dolaysız, devingen ve son yorumlayan olarak adlandırır.

Dolaysız yorumlayan, göstergenin kendi içinde bulunan ve alıcının belleğinde daha önceden herhangi bir yansıması bulunmadan birden beliren yorumlayandır. Peirce dolaysız yorumlayıcıyı, tamamlanmış ancak çözümlenmemiş bir etki olarak açıklamaktadır (Nöth, 2000:61-64). Devingen yorumlayıcı ise kendisi “bir göstergenin, alıcının zihnine direk olarak beliren gerçek etki,” şeklinde açıklar. Dolaysız yorumlayan, potansiyel olma özelliği taşıırken, devingen yorumlayan göstergenin bir alıcının zihninde gerçekten oluşabilecek bir yorumlayandır. Üçüncü olarak belirlemiş olduğu son yorumlayan ise, gerçek ve doğru yorumlayandır. Peirce son yorumlayıcıyı yaşamdaki alışkanlıklara ve kurallara bağlar (Nöth, 2000:64). Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, son yorumlayan uzlaşma sonucunda kazanılan anlamdır ve bu kültüre bağlıdır.

Peirce yapmış olduğu gösterge bölümlenmesinde görüngülerin insan zihninde yorumlanmasını, birincilik, ikincilik ve üçüncülük kategorisi olarak derecelendirmektedir Birincilik kategorisine giren algılama, herhangi bir şeye işaret etmeden bir varlığın kendiliğinden oluşan algılanma biçimidir. Örneğin acı, neşe, ruh, koku alma vb. gibi soyut algılama şekilleridir. İkincilik kategorisinde ise, bir olgu ya da nesnenin algılanması bir başka şeyin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu durumda iki nesne arasında bir bağıntı mevcuttur. Ancak bunlar herhangi bir kurala tabi değildir. Söz konusu bağıntı kendiliğinden oluşur. Biri diğerini işaret eder. Üçüncülük kategorisinde, birincilik ve ikincilik kategoriler birleştirilmektedir. Yeniden hatırlama, alışkanlıklar, kurallar vb. bu kategoride yer alır (Nöth, 2000:61).

Gösterge sınıflandırmasının temeli birincilik, ikincilik ve üçüncülük kategorilerine dayanmaktadır. Belirlemiş olduğu kategorilerden yola çıkarak, göstergeleri nitelikleri bakımından üç ayrı üçlüğü böler.

Göstergeleri niteliğine göre ayırdığı birinci bölümlenme aşağıdaki şekilde gerçekleşir (Rifat, 2005:233-234):

- Nitel gösterge (qualisign), bunlar niteliklerine göre belirlenir, Nitel göstergeler, hiçbir değişime uğramazlar. Bunlar doğa tarafından hangi biçimde sunulduysa, öyle bırakılır. Bunlar sadece biçimleri ve duyguları yansıtır. “Dünya üzerinde bunlara benzerlik taşıyan nesne bulunmasa da, onlar yine de vardır” (Nöth,

2000:196), şeklinde açıklama yapar Peirce. Duyularımıza algıladıklarımızı nitel gösterge olarak açıklar.

- Tek(il) gösterge (sinsign), bunlar ise yeryüzünde somut bir varlık olmaları durumuna göre belirlenir,
- Kural gösterge (legisign), her uzlaşmalı gösterge bu gösterge grubuna girmektedir, ancak her kural gösterge, uzlaşmalı gösterge değildir. Buna dilsel göstergeleri dahil edebiliriz.

İkinci bölümlemede yine üçlü bir model izler ve burada görüntüsel gösterge (icon), belirti (index) ve simge (symbol) ayrımı yapar. Peirce bu bölümlemeyi gösterge ile nesne arasındaki ilişkiye göre yapar. Burada gösterge ya tek başına bir özellik taşır, ya nesnesiyle ya da yorumlayıcıyla ilişki içerisindedir.

“ (...) Bir görüntüsel gösterge, belirttiği nesne var olmasa bile, kendisini anlamlı kılan özelliği taşıyacak bir göstergedir. Sözelimi: geometrik bir çizgiyi canlandıran, kurşunkalemle çizilmiş çizgi. Bir belirti, göstergesi ortadan kalktığında kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliği yitirmeyecek bir göstergedir. Sözelimi: içinde, ateş edilmiş olabileceğini gösteren bir kurşun deliğinin bulunduğu bir mulaj. Eğer ateş edilmemiş olsaydı, delik olmayacaktı; ama burada bir delik var, herhangi biri bunu ateş edilmiş olmasına bağlayabilir ya da bağlamayabilir. Bir simge, yorumlayan olmasaydı kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek bir göstergedir. Sözelimi: belirttiği şeyi, yalnızca bu anlama geldiğini anlamamız sayesinde belirtmiş olan her söz” (Rifat, 2005:234).

Üçüncü bölümlemede tamamen yorumlayan açısından bir sınıflandırma yapar. Yorumlayıcı ilişkisindeki rheme (terim), dicent (önerme) ve argument (kanıt) olarak adlandırılan üçlü sınıf, klasik dönemde yapılan term, dicent ve argument ayrımına dek düşmektedir (Nöth, 2000:67). Bunlar genel olarak tüm göstergeler üzerinde kullanılabilir. Terim olarak adlandırılan gösterge, nitel olasılık gösteren göstergedir. Somut gerçeği göstermez, mümkün olanı gösterir. Önerme ise gerçekten var olan bir göstergedir. Nesne ilişkisindedir, ancak yorumlayıcı açısından henüz somutlaştırılmamıştır. Bilgilendirici özelliğe sahiptir. Peirce bu göstergeyi şu şekilde

açıklar: “Kural gösterge nesnesini kurallar ışığında gösterir. Kural ile belirli bir ön koşuldan belirli bir gerçeklik sonucuna varılmak istenir” (Nöth, 2000:67).

1.3.4. Yapısal Dilbilim Temelinde Gelişen Göstergebilimsel Çalışmalar

Avrupa’da gelişmiş olan ilk göstergebilimsel çalışmalar, Saussure geleneğini izleyerek yapısal dilbilim alanında gelişmiştir. Peirce geliştirdiği kuramda, somut gönderim nesnesini kesinlikle dışlamazken, Saussure gösterge kuramında gönderim nesnesine kesinlikle yer vermez, onu dışlar ve kuramı tamamen dilsel göstergenin kendi doğal yapısına yöneliktir. Saussure, dil göstergesinin bir nesneyle bir adı değil, bir kavramla soyut olan işitme imgesini birleştirdiğini iddia eder (Saussure, 2001:107). İşitme imgesini ise şu şekilde açıklar:

“İşitme imgesi salt fiziksel nitelikli olan özdeksel ses değildir; sesin anlaksal izidir, duyularımızın tanıklığı yoluyla bizde oluşan tasarımdır. Duyumsaldır bu imge. Eğer yer yer “özdeksel” diye nitelendirilirse, bundan yalnızca imgenin duyumsallığı ve genellikle daha soyut olan öbür çağrışım ögesinin, kavramın karşılığı olarak ele alındığı anlaşılmalıdır” (Saussure, 2001:107).

Saussure işitme imgesi ya da yazı için gösteren (signifié), kavram içinse gösterilen (signifiant) terimlerini önerir. Bu nokta da Saussure’ün gösteren kavramıyla kastettiği zihinsel çağrışım, Peirce’in representamen ile dile getirdiği göstergenin zihnimizde yer aldığı soyut biçim örtüşmektedir (Dervişcemaloğlu, <http://www.ege-edebiyat.org/14.01.2009>). Ancak yine burada belirtmeliyiz ki, Saussure gösteren ile sadece zihinsel biçimleri kastederken, Pierce representamen kavramıyla hem zihinsel hem de maddesel biçimleri ifade etmektedir.

Saussure’e göre, dilsel ifadelerin bulunmadığı düşünce, biçimlenmemiş ve belirlenmemiş bir yığın olmaktan öteye gidemez. Önceki gösterge kuramlarında zihinsel biçimlerin, belli bir düzene girmesi için sadece gösterenlerle değil, aynı zamanda dildışı öğelerle karşılıklı bir etkileşim içine girmesi gerektiği savunulmaktaydı. Ancak Saussure, dildışı nesnelere kuramına dahil etmediğinden, göstergelerin, içinde buldukları dil dizgesinde yer alan diğer göstergelerle olan karşılıklı ilişkileriyle belirli bir düzene girdiklerini iddia eder. Bu düzen göstergelerin diğer göstergelerle olan zıtlıkları ve farklılıkları gibi özel etkenlerle sağlanır.

Saussure'le aynı dönemde yapısalcı çalışmalarda bulunan Rus Biçimciliğinde de hakim olan düşünce Ejchenbaum'un dile getirdiği gibi, "resimsel düşünce yerine, sözel yaşantı" (Nöth, 2000:95) yönündeydi. 19. yüzyıl sonrasında sanatsal anlatım biçimlerinin yansıtma modellerinden uzaklaşmasıyla birlikte, biçimciler metni kapalı bir dizge olarak ele almış ve metin içinde yer alan göstergelerin birbirleriyle etkileşimlerini incelemeye yönelmişlerdir. Çalışmaları daha çok şiir incelemelerine yönelik olan Rus Biçimcileri, şiirin kendi yapısı dışındaki öğeleri yöntemine dahil eden çalışmaları eleştirmektedir. Onlara göre yazarın hayatı, eserin yazıldığı döneme ait siyasi, felsefi görüşler, vb. etkenler ancak 'ikincil' önemdedir. Yazınsal bir yapıt çözümlenirken göz önünde tutulması gereken yazınsal özelliklerdir, diğer etkenler ise bu durumda yardımcı eleman vazifesi görmektedir. Merkezi Moskova ve Petersburg'da olan Rus biçimciliği, 1914 başlayan çalışmalarına, çeşitli nedenlerden dolayı 1930 yılında son vermek zorunda kalmıştır. Rus biçimcilerin çalışmaları her ne kadar göstergebilim içine dahil edilmese de, bunlar birçok göstergebilimsel çözümleme modelinin temelini oluşturmuştur. 1970 yılında kurulan Moskova Tartu Okulu, Rus biçimciliğinin devamı olarak kabul edilir ve burada yapılan çalışmalarla birlikte biçimcilikten Rus göstergebilimine geçiş yaşanmıştır.

Rus asıllı olan ancak çalışmalarını Rus biçimciliğinden bağımsız yürütmüş olan Michail Mihailoviç Bahtin, göstergeler üzerine bir kuram geliştirmiştir. Bahtin'in kuramında öne çıkan kavramlar, Heteroglossia, kronotop ve diyalojizmdir. Heteroglossia kavramıyla açıklamaya çalıştığı farklı dil ve söylem türlerinin bir araya gelip, söz konusu bu farklı türlerin birbirleriyle çatışmalarıdır. "Bir söylem, hem geçmişte dile gelmiş hem de gelecekte dile gelecek söylemlerin izini taşır. Hiçbir zaman bitmez ve sürekli yenilenir" (Nöth, 2000:96). Kronotop kavramıyla bir metin içindeki zaman ve mekan arasındaki bağı, ilişkiyi göstermektedir. Diyalojizm kavramı ise daha sonra Julia Kristeva'nın metinlerarasılık kuramıyla geliştirilmiştir. Bulgar asıllı Julia Kristeva göstergebilimi eleştirel bir bilim olarak görür ve bu düşünceden yola çıkarak göstergebilim içerisinde ortaya atılmış olan kuramların da, göstergebilimsel çözümleme modelleriyle çözümlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Kristeva'nın metinlerarasılık kuramına çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değineceğiz.

Saussure'ün ikili gösterge modeli, Louis Hjelmslev tarafından, 1943 yılında yayımlanan "Omkring sprogteoriens Grundlæggels" adlı çalışmasıyla geliştirilerek, Saussure tarafından eksik bırakılan noktalar, bu model ile tamamlanmıştır. Saussure dil göstergesinde gösteren ile gösterilen ayırımına gitmiştir, Hjelmslev kendi kuramında bunlardan anlatım ve içerik olarak bahseder. Saussure'ün gösterge modeli dilbilimsel bir temele dayanmaktadır ve yayımlanan ders notlarında sadece dilsel göstergelerden bahseder. Hjelmslev ise bunu geliştirerek her türlü gösterge dizgesi üzerinde uygulanabilecek bir model sunar. Böylece kuramı sadece dilbilim alanıyla sınırlı kalmaz her türlü göstergebilimsel çalışmalarda da kullanılır (Trabant, 1996:48). Söz konusu bu kuram "Glosematik" (Dil cebiri) adı ile bilinmektedir. Dil cebiri, gösterge dizgelerinin içkin yapılarını inceleyen biçimsel ve soyut bir kuramdır. Hjelmslev kuramına edimbilimsel alana hiç yer vermemiştir. Bu kuram da yine iki yönlüdür, ancak Hjelmslev bu iki yön içerisinde daha fazla katman ayırımına gider. Dil, göstergelerin dizgesi olarak değil, anlatım ile içerik içerisinde yer alan bileşenlerin dizgesi olarak tanımlanır (Nöth, 2000:80-81).

Hjelmslev kendi kuramını şöyle yorumlar;

"Bizim dil kuramımız dilin içkin cebirini oluşturmayı amaçlar. Daha önceki dilbilim çalışmalarıyla uyumadığını ve dildışı tözden ilkeçe bağımsız olduğunu belirtmek için kuramımıza 1936'dan beri hazırlık çalışmalarımızda kullanmış olduğumuz özel bir ad verdik: Onu glosematik diye adlandırdık. Kuramın açıklama temelleri yani indirgenemez değişmeler olarak ortaya koyduğu en küçük biçimlere de glosen [dilbirim] dedik" (Rifat, 2005:100)

Hjelmslev'in anlatım ve içerik kuramını benimseyenler arasında Paris Göstergibilim Okulunun kurucularından olan Algirdas Julien Greimas da bulunmaktadır. Greimas, Saussure ve Hjelmslev'in yapısalcı göstergebilim düşüncelerine katılmaktadır, ancak onun ilgi alanı sadece biçimler değil, onu ilgilendiren daha çok biçimlendirilmiş tözlerdir (Trabant, 1996:51).

Greimas yaptığı çalışmalarda, dilin karmaşık ve şekilsiz olan zihni nasıl anlamsal biçimlere dönüştürdüğünü keşfetmeye çalışır. Bunu yaparken "zihin" kavramını içeriğin tözüyle ilişkilendirmektedir. Dil aracılıyla zihnin, biçimlendirilmiş ağ şeklindeki bir bütün aracılığıyla da düşüncenin birbirleriyle bağlantılı

biçimlendirilmesini araştırmaktadır. Bu çalışmayla yapısalcı anlambilimin tek amacı, dilin tüm sözcük dağarcığı alanını yapısal olarak betimlemektir, yani dil tarafından biçimlendirilmiş tüm içerikleri Hjelmslev'in modeline göre ortaya çıkarmaktır (Trabant, 1996:51-52).

Ancak bir dilin tüm sözcükleri üzerinde tek tek yapılacak bir çalışma imkansız olduğundan dolayı, Greimas bunu daha küçük bir dizgeye indirgemişti, bu küçük dizge ise "metindir". Burada metin ile kastedilen sadece yazılı metinler değil, aynı zamanda resimler, trafik işaretleri, reklamlar ve buna benzer gösterge olma özelliğini taşıyan dizgelerdir.

Greimas'ın dilden metin düzlemine geçişi, göstergebilim içerisinde de etkili olmuştur. Bundan böyle göstergebilim alanında yapılan araştırmalar salt 'dil' dizgesi içerisindeki sözcük düzleminde değil, aynı zamanda 'metin' dizgesi içerisinde gerçekleşmiştir. Gösterge kavramı, sadece sözcük için değil, anlatım ve içeriğin birbirine bağlı olduğu ayrıca anlatım ve içerik biçimlerinin birbirinden ayırt edilebildiği diğer dizgeler için de, örneğin daha küçük birimler olan morfem ya da daha büyük olan metin dizgeleri için de kullanılmaya başlanmıştır.

Fransız göstergebilimcileri arasında gösterebileceğimiz bir başka isim ise Roland Barthes'dir. Barthes'in göstergebilim anlayışı, Saussure geleneğinde alışıldığ olduğu gibi yapısalcılığa dayanmaktadır. Ancak Barthes'in düşünceleri zaman içinde değişmiş ve bir metnin birden fazla anlamının olabileceğini belirterek postyapısalcı düşünceye yönelmiştir. Bu doğrultuda yananlam kuramı üzerinde yoğun çalışmalar gerçekleştirmiştir. Barthes'in göstergebilim alanında yürüttüğu çalışmalar salt dil dizgesine yönelik değil, aynı zamanda resim, film, moda gibi gösterge dizgeleri üzerine de çalışmalar yapmıştır. Düz anlam/ yan anlam çalışmalarında, bir metnin yüzeysel yapısının altında ideolojik derin yapıların bulunduğunu göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Saussure'ün dil/söz (langue/parole) ayrımını farklı gösterge dizgeleri üzerinde denemiştir. Bunlardan biri de moda dizgesidir: "Yazılı moda giysisi, giyimsel bildirişim düzleminde Dildir, dilsel bildirişim düzlemindeyse Sözdür" (Rifat, 2005:315).

1.4. Dilsel Göstergenin Özellikleri

1.4.1. Dilsel Göstergenin Yansıtmacı Özelliği

Bir göstergenin, gösterdiği nesneyi benzer şekilde yansıttığı yönündeki tanımlama antik döneme dayanmaktadır (Nöth, 2000:164). Yapılan araştırmalarda ölçüt, her zaman göstergenin, dış dünyada yerine geçmiş olduğu nesne ya da düşünceyle olan benzerliği olmuştur. Diliçi ve dildışı gerçeklik arasındaki benzerlik günümüzde de sürdürülmektedir, ancak söz konusu gerçeklik somut ve genel olan dünyada değil, daha çok soyut düzlemde yer alan ideolojik ve kültürel boyutta aranmaktadır. Göstergelerin ideolojik boyutta incelenmesini, Volli'nin, metinlerin alıcı kişi tarafından alınılmasına yönelik yapmış olduğu "Yapıbozuculara göre bir metin kişisel ilgi ve ideolojik düşünceler temelinde okunmaktadır. Başka bir deyişle, bunlar olmadığı takdirde bir metnin 'gerçek' bir anlamı bulunmaz" (Volli, 2002:201).

Skolastik felsefenin ilk düşünürlerinden kabul edilen Johannes Duns Scotus göre, bir nesneyi ya da olguyu yansıtan gösterge, yansıttığı şeyin taklittir. Bu düşüncenin ardında yatan nedeni ise Nöth, ortaçağ bilgi kuramına dayandırmaktadır. Bilgi kuramına göre, nesnelerin dışsal görüngü biçimleri, yine onların benzeridir (Nöth,2000:164).

Yansıtma kavramını görüntüsel gösterge mantığında tanımlayanlar arasında bilim felsefecisi Bunge de bulunmaktadır. Bunge, benzerlik ölçütünü merkezi bir konuma oturtur ve açıklamasını şu şekilde yapar:

"diyebiliriz ki, x ve y'nin birbirlerine benzediği durumlarda, x nesne [...] y nesneyi yansıtır (simgeler, onun yerini alır), [...]. Böylece yansıtma, simülasyonun bir alt bağıntısı olur," şeklinde yapar. Bunun dışında Bunge yansıtma ilişkisi ile ilgili olarak başka kriterler de belirler: "yansıtma, simetrik değil, dönüşlü ve geçişlidir. Yansıtılan nesne, karşılığını yansıtmak zorunda değildir. (Genelde de yansıtılmamaktadır.) Yansıtan nesneye, kendi kendisinin bir yansıması olarak görülebilir, ve x, z'yi yansıtan y'yi yansıtırsa, x aynı zamanda z'yi de yansıtmış olur" (Nöth, 2000:164).

Bunge'nin görüşünü yorumlarsak, bir gösterge, başka bir gösterge tarafından yansıtılan bir göstergeyi yansıtmaktaysa, yansıtmış olduğu göstergenin dışında onu yansıtan her türlü göstergeyi de yansıtmış olur. Aslında bu düşünce Peirce'nin ortaya atmış olduğu

“sınırsız göstergesel işlev” (unbegrenzte Semiosis) kuramına benzemektedir. Peirce’ın bu kuramına göre, her gösterge bir diğerini işaret edecek bir çağrışım içerir (Volli, 2002:30). Böylece bu süreç, sonu olmayacak şekilde devam eder. İki görüş arasındaki fark ise, Peirce’ın benzerlik ölçütünü her gösterge için mutlak ölçüt olarak görmemesidir.

Görüngü göstergebilim, yansıtıcı özelliği olan ve olmayan göstergeler arasında ayırım yapar. Burada yansıtıcı göstergeler olarak simgeler, yansıtıcı olmayan göstergeler olarak ise belirtiler kabul edilir. Bu düşüncenin temelinde yatan ise, Husserl tarafından yapılmış olan sözceleme göstergeleri ile belirti göstergeleri arasındaki ayırımdır (Nöth, 2000:165). Husserl’in yapmış olduğu ayırmda sözceleme göstergeleri olarak isimlendirilen göstergeler günümüzde simge olarak belirtilen göstergelere dahil edilmektedir. Bunlar amaca yönelik ve anlam taşıyıcıdır. Belirti göstergeleri ise, herhangi bir anlam taşımamaktadır. Bunlar alımlayıcısı olmasa da dış dünyada yer almaktadır. Alfred Schütz ise belirtiyi, “bir nesne ya da olgu, bir başka nesne ya da olgunun varlığına işaret edebilmektedir. Ancak birinin var olması, diğerinin de mutlaka var olduğunu, göstermemektedir” (Nöth, 2000:165), şeklinde tanımlar. Belirtisel göstergelerin yansıtıcı özelliği bulunmamaktadır. Buna karşın sözceleme göstergeleri (yani simgeler) arasında Schütze’ye göre bir yansıtma ilişkisi mevcuttur: “dış dünyanın bir nesnesi olan simgeye baktığımızda, buna nesnenin kendisiymiş gibi bakmayız, aksine onu yansıttığı nesnenin bir yansıması olarak görürüz “(Nöth, 2000:165).

Peirce da gösterge kuramında göstergeleri, dış dünyadaki nesne ya da olguya benzerlikleri açısından görüntüsel gösterge ile hiperikon ayırımında bulunur. Ona göre, görüntüsel gösterge (qualisign) sadece potansiyel bir gösterge iken, hiperikon güncel, var olan bir göstergedir, yani hiperikon nesnedir. Peirce’ın hiperikon kavramıyla belirttiği gösterge türleri sinsign, yani tekil gösterge ve legisign yani kural göstergeleridir (Nöth, 2000:168).

Tek(il) ve kural gösterge olarak adlandırılan ‘hiperikon’ sınıfı, görüntüsel göstergenin taşıdığı tüm özelliklere sahiptir, bunlara ek olarak yeryüzünde somut karşılıkları yer alır. Peirce hiperikon için “sadece nesneye olan benzerliğinden ötürü bir göstergedir” (Nöth, 2000:196) şeklinde bir açıklama yapar. Bunlara örnek olarak portre, tablo, fotoğraflar, diyagramlar ve matematiksel formüller gösterilmektedir.

Peirce'in halefi olarak gösterilen Morris, göstergenin bizzat kendisinin de bir nesne olduğunu söyler ve bir nesnenin diğer nesnelere işaret etmesini, iki nesneyi birbirine bağlayan kullanım kurallarının bulunmasından kaynaklandığını düşünür. Morris'e göre, belirti göstergesinin işaret etme gibi anlambilimsel kuralı oldukça basittir ve bunu şöyle açıklar: "Gösterge sadece o anda işaret edileni göstermektedir.[...] Belirti göstergesi, gösterdiği olgu ile benzerlik taşımak zorunda değildir (Morris, 1988:45)." Nitelendirici bir göstergenin kendisinde, gösterdiği olguya benzer ya da eşdeğer özellikler bulunması durumunda, bu tür göstergelerin "görüntüsel gösterge" olarak adlandırılması gerektiğini belirtmektedir. "Bir yorumlayıcı, görüntüsel göstergeyi algıladığı anda, aynı anda araçsız olarak onun neyi işaret ettiğini de anlar," şeklinde bir açıklama getirir Morris (Morris, 1988:98). Bu durumun, yorumlayıcının görüntüsel göstergenin işaret ettiği olgu ile ortak olan özelliklerini fark etmesi sonucunda gerçekleştiğini açıklar. Morris de tıpkı Peirce gibi, fotoğraf, kimya formülü, ve benzeri göstergeleri görüntüsel gösterge olarak kabul eder.

"Örneğin bir portre, portresi çizilen insanla oldukça benzer bir yapıdadır, ancak tamamen aynı değildir, çünkü portrenin yapıldığı tuval insan cildinin malzemesini içermemektedir ayrıca buradaki portre ne konuşma ne de hareket etme kabiliyetine sahiptir" (Morris, 1988:45).

Saussure'den bu yana anlatımdaki yansıtıcılık üzerine birçok tartışma yapılmıştır. Saussure dilsel göstergelerin tamamen nedensiz olduğu düşüncesindeyken, kimi dilsel göstergelerin gösteren ile gösterilen düzlemleri arasında bir benzerlik olduğu düşüncesindedir. Dilsel göstergelerin, sesletim, morfoloji ve sözdizim olarak yansıtıcı özelliğinin bulunabileceği belirtilmektedir. Nöth, anlatımdaki yansıtıcılığın sıradan sözcük seçimlerinde bile karşımıza çıktığından bahseder (Nöth, 2000:457).

Peter Erdmann "Ikonizität der Sprache" adlı çalışmasında dil içinde gerçekleşen yansımaları sesbilim, şekilbilim ve sözdizim olarak üç başlık altına ayırmıştır (<http://www.ramiro.org>:04.05.2009) .

Sesbilim içinde incelenen yansımalara örnek olarak, sineğin 'vızıltısı', kuzunun 'melemesi', horozun ötüşü, vb. ya da midenin 'guruldaması', suyun damlarken çıkardığı 'pıt pıt' ses, küçük bir çocuğun çalışır durumdaki bir arabadan gelen sesi taklit etmesi vb. yansımalar gösterilebilmektedir. Tüm bunlar, dış dünyada yer alan nesne ve

olguların birtakım özelliklerinin dilsel göstergeler yardımıyla taklit edilmesi olarak görülmektedir.

Erdmann, dilbilimin bir alt dalı olan ve asıl konusu sözcük türetmelerini incelemek olan şekilbilim içinde incelenen yansımalara örnek olarak, birleşik sözcükleri göstermektedir. Gerçi birleşik sözcüklerin birebir yansıma olmadığını belirtir, ancak tamamen nedensiz olmadıklarını da ekler açıklamasına. Bu türdeki sözcükleri, daha çok bir esinlenme olarak görmektedir. Örnek olarak Almanca ‘Schreibtisch’ sözcüğünü göstermektedir. Bu sözcük schreib ve tisch sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir. İki sözcüğün anlamları birleştirilerek ‘Schreibtisch’ birleşik sözcüğü meydana getirilmiştir. Erdmann’a göre, dilin bir de sözdizimsel olarak yansıtmacı özelliği mevcuttur. Olayların zamansal sıralanışı Erdmann’a göre dilsel biçimlerde aynı şekilde yer alır. Cümlelerin sıralanış şekilleri, olayların gerçek yaşamda meydana gelme sırasına göre belirlenmektedir. Erdman’ın vermiş olduğu örnekten şu şekildedir (<http://www.ramiro.org>:04.05.2009):

“1a) Arabaya bindi, kapıyı kapattı ve hareket etti.

1b) Hareket etti, arabaya bindi ve kapıyı kapattı.”

Birinci cümlede yer alan sıralama gerçek dünyada olduğu gibi yansıtılmıştır. Bundan dolayı herhangi bir ek açıklamaya gerek duyulmadan, okur tarafından anlambilimsel açıdan yorumlanabilecek biçimdedir. Ancak ikinci cümlede okur, anlatılmak istenen olayla dış dünya arasında herhangi bir mantıksal bağlantı kuramadığından, onu anlamlandıramaz. Bu nedenle dilsel göstergeler ile anlatılan eylemler, Erdmann’a göre, gerçek dünyada gerçekleşen sıralamaya göre yer almalıdır.

Tüm bunlar dışında Nöth metinlerin içeriğinde de yansıtmacılığı yattığını belirtir. Ona göre içerikteki yansıtmacılık bilimsel metinlerde karşımıza çıkmaktadır (Nöth, 2000:457). Bunun nedeni ise bilimsel metinlerin, bizlere dünya üzerindeki gerçeklikleri olduğu gibi yansıtma çalışmalarıdır.

1.4.1.1. Sanat Yapıtları ve Yansıtmacılık

Platon tarafından ortaya atılmış olan ‘mimesis’ kavramı, sanat yapıtlarının taklitçi yönünü ortaya çıkartmaktadır. Platon’a göre, aracı bir kişinin bulunmadığı yapıtlar, yani

anlatıcının bulunmadığı sanatsal eserler, işaret ettikleri nesnelere, olguların ve olayların birer taklididir. Yazınsal metinlerin (olay örgüleri, canlandırılan sahneler) içerikleri ile onlar aracılığıyla gösterilen gerçeklikler arasındaki bu uyumlulukla daha çok kendi dünyamızda edindiğimiz deneyimler kastedilmektedir.

Moran çalışmasında Platon'un edebiyatın taklitçi yönünü şu şekilde açıklar:

“Platon'un Devlet diyalogunda Sokrates, Glaukon'a ressamın yaptığı işi anlatmaya çalışırken 'İstersen bir ayna al eline, dört bir yana tut. Bir anda yaptın gitti güneşi, yıldızları, dünyayı, kendini, evin bütün eşyasını, bitkileri, bütün canlı varlıkları' diyerek, ressamın yaptığı işin dünyaya bir ayna tutmak olduğunu söyler ve biraz aşağıda şairin de ressamdan farklı olmadığını belirtir: 'Tragedya şairinin de yaptığı bu değil mi? Benzetme değil mi onun yaptığı da?' (Moran, 2005:17)”.

Klasik dönemdeki estetik anlayışına göre, ideal sanat ancak doğal göstergelerle mümkün olabilmektedir. Resim ve heykeltiricilik sanatı bu ideale yaklaşabilmekteyken, edebiyat ideal olana oldukça uzak kalmaktadır. Bunun nedeni ise dilsel göstergelerin nedensiz bir karaktere sahip olmaları gösterilmektedir.

Sanata konu olan her nesne ve olay bizim dünyamızın bir yansımasıdır. Edebiyat da bir sanat oluşuna göre, onun içinde geçen olaylar ve kişiler bizlerin birer yansımasıdır. Nitekim, Platon'un ayna benzetmesini on sekizinci yüzyılda Dr. Johnson edebiyat için kullanır ve Shakespear'i överken, okura hayatı doğrulukla yansıtan bir ayna tuttuğunu söyler (Moran, 2005:18).

Nöth'e göre, Lessing de Platonun açıklamasına benzer bir açıklamada bulunur ve edebiyat içerisinde ideal olana en yakın olanın tiyatro eserleri olduğunu belirtir. Bunun nedeni ise, burada yansıtılan dil ve eylemlerin gerçek olayların doğal bir yansıması olmasıdır. Şiir ise göstergelerin nedensizliğini çok az ölçüde giderebilmektedir. Lessing, F. Nicolai'a yazdığı bir mektupta şiir ve taklitçilikle ilgili şöyle bir savda bulunur:

“Şiir sanatı, nedensiz göstergelerin etkisini mümkün olduğunca doğal göstergeler ile eşdeğer tutmaya çalışmalıdır. Bunun yolu ise uygun tonlama, doğru sözcük seçimi, sözcüklerin şiir içerisindeki konumu, hece uyumu, benzetmelerden geçer. Tüm bunlar nedensiz göstergeleri doğallığa yaklaştırır. Sadece yaklaştırır onları yine doğal yapmaz. Şiir sanatının en büyük ayrımı, nedensiz göstergeleri tamamıyla doğal göstergelere dönüştürebilmesidir. Ancak asıl karmaşık olan da

budur, çünkü bunun sonucunda kelimler nedensiz göstergeler olmaktan çıkıp, nedensiz nesnelerin doğal göstergeleri olmaktadır (Nöth, 2000:458)”.

Edebiyatın bir yansıtma olduğunu düşünen ve bu düşüncenin göstergebilimsel açıdan en önemli temsilcisi, Rus asıllı yazınsal göstergebilimci Jurij Michailowitsch Lotman’dır. Nöth Lotman’ın, sanat içerisindeki göstergelerin keyfi uzlaşmalara dayanmadığı, aksine taklitçi, yansıtmacı karaktere sahip oldukları düşüncesinde olduğunu belirterek Lotman’ın görüşünü şu şekilde aktarır:

“görüntüsel göstergeler ifade ve içeriğin içkinlik kuralına göre düzenlenmişlerdir. Gösterge içeriğin bir modelidir. Buradan yola çıkarak anlayabiliriz ki, yazınsal metinlerde doğal dilin anlam dışı (sözdizimsel) öğelerinden bir anlamlama oluşturulmaktadır” (Nöth, 2000:458).

Lotman’a göre, ifade alanındaki söz konusu bu öğelerin anlamlandırılma işleminde, yazınsal metin “ikincil model oluşturucu dizge” konumuna gelmektedir. Yazınsal bir metin, temel dizgeden (dilden) oluşan dilsel yapıların yanı sıra, temel dizgeyi de tekrar yansıtan ikinci bir yapıya işaret etmektedir.

1.4.2. Dilsel Göstergenin Nedensizliği ya da Kültürel Nedenliliği

Platon’un gösterge kuramında da gördüğümüz gibi, dilsel göstergelerin, yani gösteren ile gösterilen arasındaki bağıntının doğal mı yoksa uzlaşimsal mı olduğu hakkında birçok görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan biri de gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin tamamen ‘nedensiz’ (arbiträr) olduğu yönündeki görüştür.

Göstergenin nedensizlik özelliği daha önceki yıllarda da konu olmasına rağmen, bu konu üzerine yapılan görüşler ve eleştiriler, daha çok İsviçreli Dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün 1916 yılında “Genel Dilbilim Dersleri” adı altında yayımlanan çalışmaları sonrasında hız kazanmıştır.

Saussure gösteren gösterilen arasındaki nedensizlik ilişkisi hakkındaki görüşlerini şöyle özetler:

“Göstereni gösterilen ile birleştiren bağ nedensizdir. Göstergeyi, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak gördüğümüzden daha yalın olarak şöyle diyebiliriz: Dil göstergesi nedensizdir” (Saussure, 2001:109-110).

Saussure nedensizlik ilkesini, çeşitli nedenler sıralayarak somutlaştırmaya çalışır. İlk olarak şu şekilde bir açıklama yapar “*kardeş* kavramının göstereni olan *k-a-r-d-e-ş* ses dizilişiyile hiçbir iç bağlantısı yoktur” (Saussure, 2001:110).

Saussure göre, gösterge adlandırdığı gerçekten tamamen bağımsızdır. Bunu ise aynı gerçeğin çeşitli dillerde farklı adlandırmasına dayandırmaktadır. Bir başka dayanak noktası ise, ona göre kimsenin nedensizlik ilkesini yadsımıyor olmasıdır.

Yansımaların ise, gerçek seslere oranla “yaklaşık, yarı saymaca nitelik” olduğunu belirterek, bunları gerçekliğe yakın olsalar dahi, onun birebir aynısı olarak görmez. Tıpkı diğer sözcükler gibi yansımali nitelikleri bulunan sözcüklerin de, zaman içerisinde değişikliğe uğradığını belirtir.

Saussure, göstergenin nedensizliğine yönelik görüşlerini sıralarken aynı zamanda nedensizlik kavramını da açıklamaya çalışır ve şu şekilde belirtir:

“Bu sözcük, gösterenin, konuşan bireyin özgür seçimine bağlı olduğu düşüncesini uyandırmamalıdır [...] gösterge dilsel bir toplulukta yerleşti mi, onda herhangi bir değişiklik yapmak bireyin elinde değildir” (Saussure, 2001:111).

Ancak burada Saussure’ün kendisiyle bir çelişkiye düştüğü hissi uyanmaktadır. Şöyle ki, Saussure dilsel göstergenin toplumsal uzlaşmaya dayandığını belirtir. Öyleyse gösteren tamamen nedensiz değildir.

Saussure’ün sözcüklerin birer yansıma olmadığını belirtmek için, niçin ‘nedensizlik’ kavramını kullandığını Keller şöyle açıklar:

“[Yansımali göstergeler] hem nedenlidir hem de uzlaşımali, yani bir ölçüte göre nedenlidirler, bir başka ölçüte göre ise nedensiz. Saussure’ün, belirgin bir şekilde nedenli olan göstergeyi de nedensizlik ilkesine dahil etmesinin nedeni, büyük bir olasılıkla söz konusu olan bu belirsizliktir. [...] Saussure nedensizlik ilkesini kanıtlamaya çalışırken, nedenlilik ölçütü yerine daha anlamlı olan uzlaşım ölçütünü kullanmasının nedeni, uzlaşım ölçütünün yansımali sözcüklerin belirgin nedenliliğiyle belli bir ölçüde bağdaştırmaktadır” (Keller, 1995:150).

Göstergelerin yansıtmacı özelliğinden dolayı bir anlam içerdiğini savunan düşünceye karşı çıkan bir başka isim ise, İtalyan asıllı göstergebilimci ve yazar Umberto Eco’dur.

Eco 1976 yılında yapmış olduğu “A Theory of Semiotics (Semiotik. Entwurf einer Theorie der Zeichen)” adlı çalışmasında yeni bir gösterge kuramı geliştirmiştir. Eco’ya göre göstergebilimin araştırma alanı, kültürel süreçlerin bir sonucu olan iletişim süreçleridir (Eco, 1987:28). Eco çalışmasında görüntüsel gösterge ve benzerlik ilişkisine eleştirel yaklaşımlarda bulunmuştur. Göstergenin göndergesiyle olan motivasyon, benzerlik, analogi ve doğal bağıntılarını, ayrıca göstergelerin nedensiz oldukları görüşlerini tümüyle reddetmese de, bunun temelinde sosyal açıdan bir uzlaşımın yattığını düşünmektedir.

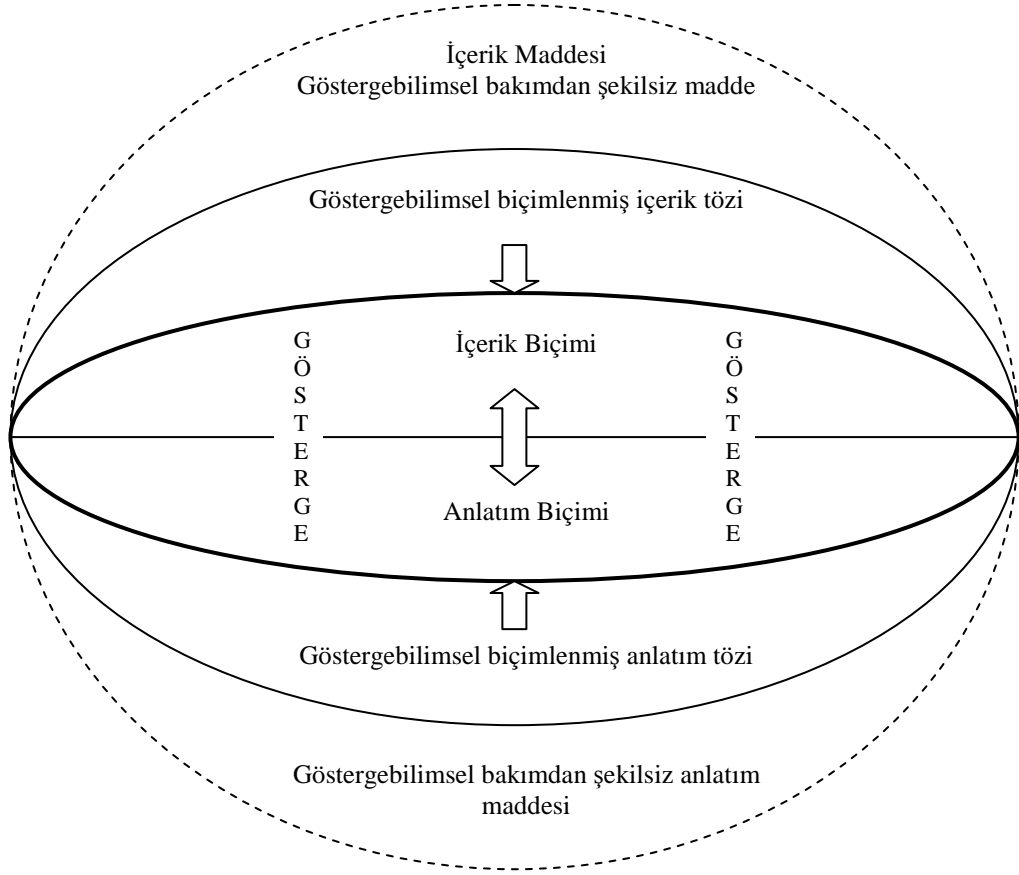
Eco, Morris’in porte örneğiyle yapmış olduğu ve her görüntüsel göstergenin göndergesiyle bir ya da daha fazla aynı özellikler taşıdığı yönündeki gösterge tanımlamasını eleştirir ve Morris’in bu örnekle kendi kendisiyle çelişkiye düştüğünü iddia eder. “Morris çalışmasının devamında ‘görüntüsel’ kavramının aynı özellikler taşıdığı yönündeki kati açıklamadan kaçınır ve göndergesiyle ‘benzer’ olan her gösterge, görüntüsel gösterge’ şeklinde bir açıklama yapar” (Eco 1987:256).

Eco’ya göre yansıtıcılık, gösterge - nesne ilişkisine değil, kültürel uzlaşımlara dayanmaktadır. Benzerlik, suret ile nesne ilişkisini değil, suret ile daha önce kültürel bakımdan tespit edilmiş içerik arasındaki ilişkiyi yansıtır (Eco, 1987:272). Yansıtıcılık burada nesne ilişkisinden, anlatım ve içerik arasında yatan anlam ilişkisine kaydırılmıştır.

1.4.3. Dilsel Göstergenin İki Yüzü: Anlatım ve İçerik

Dilsel gösterge, gösteren-gösterilen şeklinde ayrıştırıldıktan sonra, göstergenin bu iki düzlemine yönelik araştırmalar artmıştır. İlk araştırma Hjelmslev’in yapmış olduğu, gösteren ve gösterilen düzlemlerinin katmanlaştırılmasıdır. Hjelmslev’in kuramına göre, aynı dizge içindeki iki düzlemin dizimsel şekillerinin birleşmesiyle ortaya gösterge adı verilen anlam bütünü çıkmaktadır. Hjelmslev, kuramında terminoloji farklılığına giderek, göstereni anlatım, gösterileni ise içerik olarak adlandırılmaktadır. Hjelmslev, göstergenin hem içerik düzlemi hem de anlatım düzlemi üçer katmana ayırmaktadır. Böylece gösterge, altı katmana bölünür. Bunlar ise; içeriğin maddesi, içeriğin tözü, içeriğin biçimi; anlatımın maddesi, anlatımın tözü ve anlatımın biçimidir.

Şekil 2. Göstergenin Katmanları

Kaynak: Nöth (2000:81)

Anlatımın tözüne örnek olarak, eklemlenmiş sesler, resim sanatında ise tuval üzerinde bulunan pigmentler gösterilebilir. İçeriğin tözü ise, zihnimizde canlanan görüntüdür, “bizim bir yönümüzün, evrenin tamamının ya da bir bölümünün zihinde algılanış şekildir” (Vollı, 2002:56). Anlatımın göstergebilimsel açıdan biçimlenmiş tözü ise yazıyla somut olabilirken, içeriğin göstergebilimsel açıdan biçimlendirilmiş tözü her zaman soyut bir şekildir. Aynı şekilde her göstergebilimsel dizgede anlatımın biçimi (dilin fonetiği, morfolojisi, sözdizimi) ve içeriğin biçimi (evrenin şekilleniş biçimi, yani dilin sözcüksel şeması) bulunmaktadır (Vollı, 2002:57).

Şekil 3. Göstergenin İçerik ve Anlatım Düzlemleri

İçerik	<u>(Madde)</u> <u>Töz</u> Biçim
Anlatım	<u>Biçim</u> <u>Töz</u> (Madde)

Kaynak: Eco (1987:79)

Yukarıdaki şema göstergebilimsel açıdan tüm iletişim dizgelerinin, gerçek şeklini göstermektedir. Eco içeriğin ve anlatımın madde, töz ve biçim şeklindeki ayrımına şu şekilde bir örnek vermektedir. Suyla ilgili bir deney gerçekleştiren bir fizikçi, küvet içindeki su oranının değişikliğini kendisine gösterecek bir alet kullanır. Bir ya da daha fazla işaret göstericiler kullanarak (ışık, ses) ve bunlara belirli anlamlar yükleyerek, su oranının değişimlerini tespit edebilir. Diyelim ki, suyun taşma tehlikesi bulunduğu durumda [AB] sinyalleri, su seviyesinin azalma durumunda ise [BC] sinyalleri devreye girmektedir. Bu durumda AB, BC gibi sinyaller anlatımın tözünü oluştururlar ve bunlar anlatımın biçimiyle birleşerek, içeriğin tözü olan ‘tehlike durumu’ içeriğin biçimiyle birleşmesi sonucunda bilgi taşıyıcı özellik kazanır. “Sinyallerin yayıldığı elektronik alet, anlatımın maddesidir, anlambilimsel dizgelerin ilişkili olduğu su seviyeleri ise, içeriğin maddesidir” (Eco, 1987:81).

Umberto Eco, anlatım ve içeriğin birbiriyle örtüşmesi sonucu ortaya çıkan anlamı gösterge olarak değil, göstergesel işlev olarak adlandırır (Eco,1987:76). Eco’nun göstergesel işlev olarak adlandırdığı şeye şu şekilde bir örnek verebiliriz:

Türkçedeki ‘çevre’ sözcüğünün birden fazla anlamı vardır. Eco’nun ifadesiyle birden fazla göstergesel işlevi bulunmaktadır, bunlar;

- I. Bir şeyin yakını, dolayı, etrafı
- II. Bir kimse ile ilişkisi bulunmak, muhit
- III. Aynı konu ile ilgili bulunan kimselerin tümü

- IV. Kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam
- V. Sırma işlemeli mendil
- VI. Düzlem üzerindeki bir şekli sınırlayan çizgi
- VII. Hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal kültürel dış faktörlerin bütünlüğü
- VIII. Bir birimden önce veya sonra gelen aynı türden birimlerin tümü; bunların oluşturduğu küçük grup, kontekst (TDK, 1998:466).

Eco, göstergelerin bir çok anlamının bulunmasından dolayı, tek bir anlamın işaretleyicisi olarak düşünülebilecek gösterge kavramı yerine, bir göstergenin birden fazla anlamı olabileceğini göz önünde bulundurarak bir bütünü (göstergeyi), göstergesel işlev olarak adlandırır.

Bir göstergenin anlatım düzleminde var olan her öge için içerik düzleminde uygun düşen bir öge mevcuttur. Biri var olup diğerinin var olmaması, göstergenin gösterge işlevini yerine getirmesi mümkün değildir.

1.4.4. Göstergenin Yan Anlamları

Dilsel bir göstergenin, herkes için bir ve tek olan anlamının yanı sıra, yan anlamlarının bulunduğu Skolastik dönemden beri bilinmektedir (Volli, 2002:47), ancak bu konu hakkında bilimsel bir kuram ortaya atmış olan bilim adamı Hjelmslev'dir. Hjelmslev anlatım ve içerik kuramıyla bir göstergenin anlatım ve içerik düzleminde sadece genel anlamına işaret etmektedir. Geliştirmiş olduğu yan anlam kuramı ise, bunların birden fazla ve kullanıldığı duruma göre değişiklik gösteren anlamlarına yöneliktir. Bu ayrımla Hjelmslev düz anlam göstergebilimi ile yan anlam göstergebilimi olarak göstergebilimi de ikiye ayırmaktadır.

Bir gösterge ilk anda herkeste aynı duygu ve düşünceyi uyandırır. İşte bu noktada göstergenin düz anlamsal (denotation) özelliği öne çıkar. Ancak gösterenin başka bir kullanımında daha derin ve geniş bir gösterilene işaret ettiği anlar da vardır, bu durumda ise öne çıkan dilsel göstergenin yan anlamıdır (konnotation). Alıcı kişiye, göstergenin bahsedilen bu yan anlamsal özelliği tanıdık ise, karşısındakinin ne demek

istediğini kendi ansiklopedik bilgisi aracılığıyla anlamakta zorluk çekmez. Söz konusu bu yan anlamlar Eco'nun da belirttiği gibi kullanıldığı semantik alana göre değişiklik göstermektedir. Yan anlamlar toplumsal uzlaşımaya dayanmaktadır. Bu nedenle aynı toplum içerisinde yer alan bireylerin göstergelerin yan anlamlarını anlamlandırmada herhangi bir problemle karşılaşmaz.

Eco yan anlam düşüncesinden yola çıkarak, göstergenin yan anlamlar oluşturabileceği kullanım alanlarını belirlemiştir. Bunlar sırasıyla; a) Kültürel bilgi birikimi, b) Semantik birimlerin yan anlamları (Eco semantik yan anlamlarla, masalarda dile gelen eşyaları örnek olarak göstermektedir), c) ideolojik tanımlama, d) duygusal yan anlamlar, e) altanamlılık, üstanamlılık ve karşıtanamlılıktan oluşan yan anlamlar, f) başka bir gösterge dizgesine yapılan çeviriler sonucu meydana gelen yan anlamlar, g) hitabet sanatı ile elde edilen yan anlamlar, h) retorik-üslup bakımından elde edilen yan anlamlar, i) global değer kuramları bakımından oluşan yan anlamlar. Eco bu ayrımı yaparken aynı zamanda bunların sayısının daha da fazla olabileceğini belirtir ve yapmış olduğu ayrımı kesinleştirmez (Eco, 2002,112).

Gösterenler sadece bilindik anlamlarını taşımazlar, aynı zamanda konuşucunun, bilindik düzgünün (yazı, el kol hareketleri) bireysel ya da kolektif dilin, edebi geleneğin, coğrafi ya da sosyal lehçenin ya da ulusal dilin o anki durumuna bağlı olarak kendi anlatım ve içerik düzlemlerinde farklılıklar gösterebilir (Volli, 2002:45). Örneğin bir zeytin dalı ya da güvercin, barış anlamına gelmektedir, kırmızı bayrak sosyalizmi simgelemektedir. Bunların ise evrensel geçerliliği bulunmaktadır. Göstergelerin yan anlamları, göstergenin anlatım düzlemine yansımaz, daha çok içerik düzleminde oluşur. Anlatım düzlemi ise düz anlamdaki biçimini korur.

Şekil 4. Göstergenin düz ve yan anlam oluşumları

Yan Anlam	Anlatım ₂	(R ₂)	İçerik ₂
Düz Anlam	Anlatım (R ₁)	İçerik ₁	

Kaynak: Nöth (2000:108)

Roland Barthes'in yan anlam kuramı üzerine birçok çalışma yaptığını belirtmiştik. Bunlardan biri resim dizgesi üzerinde gerçekleşmiş olduğu çalışmadır. Barthes, Afrikalı bir zencinin Fransız üniforması içindeki resminden yola çıkarak, bu resmin derinliklerinde yatan anlamın, "Fransa mükemmel bir imparatorluktur ve bu imparatorluğun içinde zenci vatandaşlar da bulunmaktadır. Bu kişilerde askerlik görevini, her sadık vatandaş gibi yerine getirmektedir" (Nöth, 2000:108) yönünde olduğunu belirtir.

Nöth'e göre, çevirilerde düz anlam ile yan anlam arasındaki farklılık belirginleşir. Çeviride, kaynak metnin yan anlamı kaybolur ve düz anlam olduğu gibi kalır (Nöth, 2000:86). Çevirilerdeki yan anlam oluşumlarını çeviri bölümünde ele alacağız.

1.4.5. Dilsel Göstergenin Çok Anlamlılığı

Polysemy (çok anlamlılık) kuramı yan anlam kuramının geliştirilmiş şeklidir. Bu kuramla birlikte, dilsel bir göstergenin düz ve yan anlam dışında, birden fazla anlama işaret edebileceği vurgulanmıştır. Filizok'un da belirttiği gibi "çok anlamlılık, bir sözcüğün birçok anlama gelmesi, değişik kullanımlarının olmasıdır; daha açık ve daha kesin olan tanımıyla, tek ve aynı işaretleyen (gösteren / signifié) birçok işaretlenen (gösterilen /signifiant) için kullanılmasıdır" (<http://www.ege-edebiyat.org>:09.04.2009).

İtalyan asılı göstergebilimci Maria Corti'ye göre, her metinde sayılamayacak kadar çözüme ve yapı-bozma işlemi gerçekleşmektedir. Bir metnin çok anlamsal karmaşıklığı tek ve aynı kültürel bağlam içerisinde eşdeğer yorumlara engel oluyorsa, o metin kendi içinde birden fazla metin içerir (Nöth, 2000:460). Çok anlamlılık genellikle kültürel

kullanımlar sonucunda oluşur ve zaman içerisinde toplum tarafından kanıksanır. Göstergenin anlamı ancak kullanıldığı bağlam içerisinde anlaşılabilir. Toplum içerisinde nadiren anlaşmazlıklara neden olurken, söz konusu toplumun kültürüne yabancı olunması durumunda, bildirinin anlamına ulaşmak alıcı için güçleşir. Bu durumda sözlükler de yol gösterici olamaz, çünkü sözlüklerde genellikle sözcüklerin düz anlamları ve ek olarak yan anlamları verilmektedir. Bachem çok anlamlılık durumlarında, mecaz anlamdan farklı olarak, alıcının kendi bilgi birikimi aracılığıyla, uzlaşım sal olarak belirlenmiş anlam olasılıklarından en mantıklı olanını seçtiğini belirtir (<http://www.fachdidaktik-einecke.de>:21.04.2009).

Kızılok, sözcüklerin retorik ve anlambilimsel açılardan çok anlamlılık kazandığını belirtir. Çok anlamlı metinlere örnek olarak yazınsal metinler gösterilmektedir. Bu tür metinlerin temel özelliklerini bu yolla kazandıkları düşünölmektedir. Uçan'a göre, okur bir şiiri alımlarken, şairin hiç düşünmediği anlamlara ulaşabilmektedir (<http://yayim.meb.gov.tr>:06.03.2009). Bunun nedenini ise yazınsal metinlerde kesinlik derecesinin bulunmamasını göstermektedir. Bilimsel metinler ise, yan anlamların ve çok anlamların bulunduğu en az metinlerdir. Burada gönderici vermiş olduğu göstergelerle alıcıya oyunlar oynayarak onu şaşırtmaya çalışmaz, aksine anlatmak istediğini en açık şekilde dile getirir.

2. BÖLÜM: DİLSEL GÖSTERGELERİN METİN BAĞLAMINDA AÇIKLANMASI VE METİNSEL GÖSTERGEBİLİM ÇÖZÜMLEME MODELLERİ

2.1. Metin

Göstergebilim içerisinde sürdürülen çalışmalar, Hjelmslev ve Greimas'ın gösterge üzerine geliştirdikleri kuramlarla, dil dizgesinden onun bir ürünü olan metin dizgeleri üzerinde sürdürülmüştür. Bunun amacı ise çalışmalarını somut bir alana indirgemektir. Peki ama göstergebilim içinde metin kavramıyla kastedilen nedir?

Metin denildiği zaman akla ilk gelen yazılı bir belgedir. Ancak bu terimin göstergebilim içerisindeki kullanımı salt yazılı belgelerle sınırlı kalmamaktadır. Resim, film, tablo, bunlar da birer metindir. Göstergebilim içerisinde metnin dört tanımı bulunmaktadır, bunlar:

- a) yazılı belgeler
- b) sözel bildiriler (söylem)
- c) yaratıcılık bakımından metin ve anlamlamanın uygulaması olarak metinler
- d) dilsel olan ya da olmayan kültürel bildiriler.

Tıpkı dil dizgesinin sonsuzluğu gibi, metinlerin de kapsamı çok geniş ya da dar olabilmektedir. Volli, metinlerin kapsamını belirleme işinin onu alımlayacak kişiye bağlı olduğunu belirtir (Volli, 2002:79). Buna örnek olarak ise, televizyonlardaki yayın akışını göstermektedir. Televizyon yayınları üzerine yapılacak olan bir araştırmada, araştırılacak yayın süresini daraltabiliriz ve bu daraltma sonucunda kendimize göre bir metin oluşturmuş oluruz.

Öztoğat, Todorov'un Dil Bilimleri Sözlüğü'nde bir tümcenin de, bir kitabın da metin olabileceği görüşünün bulunduğunu belirtmektedir (Öztoğat, 2005:22). Bu düşünceden yola çıkarak diyebiliriz ki, bir yazarın bir veya daha fazla kitabı ya da daha küçük bir dizge olarak bir roman içinde yer alan paragraf da, kendi içlerinde tutarlılık gösterdikleri müddetçe, metin olarak kabul edilebilirler.

Harald Kittel ve diğeri, Heinemann/Viehweger'in yazılı metinleri devingen bir bütün olarak gördüklerini belirterek, metni şu şekilde tanımladıklarını belirtmektedirler:

““[Metinler], eyleme katılanların ve metin üretenin eylem bağlamında metinlerde spesifik olarak dile getirilen ve metinlerin çok boyutlu yapısı içinde oluşturulan farklı bilgilerin güncelleştirildiği toplumsal eylemde bulunan insanın dilsel faaliyetinin sonuçlarıdır” (Kittel ve diğ., 2004:607).

Heinemann/Viehweger'in bu tanımına göre metinler eylemde bulunan insanın toplumsal faaliyetlerinin sonucudurlar. Metin, içinde bulunduğu toplumsal değerlere göre şekil alır ve anlamlandırılması da iki boyutludur. Üretici tarafından belli bir bağlam içinde şekillendirilir, alıcıların değerlendirmeleriyle ise bilgi güncellenir. Bundan dolayı Kittel ve diğeri metni karmaşık, hiyerarşik şekilde yapılandırılmış iletişimsel bir bütün olarak görmektedirler (Kittel ve diğ., 2004:607).

Metnin farklı tanımlarına rağmen Öztokat, söz konusu bu tanımların ortak bir paydada bulunduğu düşünmektedir, bu ise bir metnin “gözlemlenebilir varlık” olduğu düşüncesidir (Öztokat, 2005:27).

Metin kendi içinde bir bütündür ve bir bütünün metin olabilmesi için gerekli olan, onun kendi içinde tutarlılık göstermesidir. Bu tutarlılığı sağlayan ise, yine metnin kendi içinde bulunan bağıntılardır. Tutarlı metinlerde her öge, aynı dizge içindeki diğer öğelerle anlamsal açıdan bir bağıntılık taşır. Biri diğerini işaret eder.

Kristeva, metnin yapısını iki ayrı düzlemde inceleyen göstergeçözüm kuramını geliştirmiştir. Kristeva, metni genotext (üreten metin) ve phänotext (üretilmiş metin) olarak iki düzleme ayırır. Tosun phänotext için, “[...] üretimi bitmiş, sonuçlanmış, biçimsel olarak kapanmış metin düzeyini gösterir” (Tosun, 2007:277), şeklinde bir açıklamada bulunur. Üretilmiş metin, dilsel gösterge dizgesinin yüzeysel yapısıdır. Bu tür metinlerin çözümlenmesi, dilbilimin sözdizimsel ve anlambilimsel çözümlenme yöntemleriyle elde edilebilir.

Genotext (üreten metin) ise metinlerin derin yapılarıdır. Anlam üretimi bu derin yapılarda gerçekleşir. Üreten metin biçimlendirilmemiştir, biçimlendirilemez ayrıca zamana bağlı değildir, her dönem geçerlidir (Nöth, 2000:121). Metnin bu düzlemi soyut

bir yapıya sahip olduğu için, her dilde ve anlamlamada gerçekleşme ihtimali çok yüksektir.

Tosun'un da belirttiği gibi, üretilmiş metin düzlemi üreten metin düzleminde oluşur (Tosun, 2007:277). Çünkü tüm metinler ilk olarak soyut düşüncelerde meydana gelir ve daha sonra da somut metinlere dönüşür. Kristeva, bu iki metin düzlemi arasındaki çelişkide “diyalektik mantığın” yattığını düşünür (Nöth, 2000:121).

Hiçbir metin, bir parçası olduğu ve daha kapsamlı olan dilsel dizgeden ve aynı şekilde okuyucunun daha önceki metinlerden elde ettiği deneyimlerden bağımsız bir şekilde okunamaz. Bunun nedeni ise, belirli bir kültürün ansiklopedik bilgisini oluşturan her bir metnin, bağıntılı olduğu diğer metinleri hatırlatmasıdır. Çoğu metinde, diğer metinlerden yapılmış alıntılar bulunur. Her bilgili okur, metinler arasında gerçekleşen bu göndermelerin farkına varabilme kabiliyetine sahip olmalıdır.

Metin kavramı, söylem ve anlatı kavramlarıyla benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Yukarıda metin teriminin hangi bağlamda kullanıldığını açıkladık. Metin, tutarlı ögelerin toplamı olarak tanımlanırken, söylem bireysel düzlemde gerçekleşen bir eylemdir. Buna göre, bir öykünün, masalın birden çok söylemi bulunmaktadır, oysa metin tek ve değişmezdir. Metin geneli işaret ederken, söylem bireysel düzlemde kalır. Volli metni, iletişimde meydana gelen somut anlamlar olarak değil, bunların genel örnekleri olarak tanımlar (Volli, 2002:82).

Eco ise söylemin niteliğine dair, “[...] Kırmızı Şapkalı Kız’ın öyküsü bize farklı söylemler aracılığıyla –Grimm’in, Perrault’un, annemizin- ulaşmıştır. Doğal olarak, söylem de yazarın stratejisinin bir bölümünü oluşturmaktadır” (Eco, 1996:45), şeklinde bir açıklamada bulunur. Bu açıdan bakıldığında göstergebilimin araştırma alanı daha çok soyuttu işaret eden metinlerdir. Volli bunun nedenini, göstergebilim bakış açısının işlevsel bir nitelik taşımasına ve somut ögelerin (ses, mimik, harf, vb) anlam belirlemede ve bu anlamı iletmede ne gibi bir katkı sağladığını bulmaya çalışmasına bağlar (Volli, 2002:83).

J. Dubois Dilbilim Sözlüğü’nde söylem ile ilgili olarak “Modern dilbilimsel anlamıyla söylem terimi tümcenin üstünde yer alan ve tümcelerin birbiriyle zincirlenme kurallarına göre tanımlanan her tür sözcük”ye verilen addır” (Öztoğat, 2005:28), şeklinde

bir açıklamada bulunur. Bir metnin göndericisi, alıcısı ve meydana getirildiği zaman ve yer ile olan bağlantısı sözcelem incelemelerinde ortaya çıkarılmaktadır. Çünkü her iletişimsel eylemde bir içerik ve bildirim mevcuttur ve bunlar sözce ile gerçekleştirilir. Sözcelerin üretim aşaması Volli'ye göre metin içerisinde de araştırılabilir, ancak göstergebilim araştırmaları, söz konusu bu etkilerin meydana geldiği söylem üzerinde gerçekleştirmektedir (Volli, 2002:84).

Hilmi Uçan'ın da belirttiği gibi, her söylem “kendini, iletişim ortamına gönderen bir dizi sözcelemle ortaya koyar” (Uçan, 2006a:90). Söylemin ortaya çıkmasını sağlayan sözce içerisinde “ben”, “sen”, “burada”, “yarın”, “bugün”, “şimdi” gibi belirtkeler yer alır. Bunun dışında yüz ifadelerimiz, el kol hareketlerimiz vb. sözceyi etkileyen etkenlerdir.

2.1.1. Açık Metin ve Kapalı Metin

Kimi metinler çeşitli yorumlara açıktır. Bunlar arasında yazınsal metinler, mizah dergileri vb. sayılmaktadır. Bilimsel metinler, kullanım kılavuzları vb. ise daha çok kapalı metinler olarak görülmektedir, çünkü bunlar okura, yani alıcıya belirli bir konu hakkında belirli bilgiler vermeyi amaçlar. Bilimsel metinlerin alıcıları bellidir: doktor, mühendis hatta öğrenci. Ancak bilimsel metinler gerçekten kapalı mıdır? Nöth açıklık ve kapalılık karşıtlığını bir çelişki olarak görmektedir ve bunun sadece görünüşte var olduğunu belirtir (Nöth, 2000:461). Ona göre, kapalılıkla bir metnin içerik yapısı açıklıkla ise alımlama yapısı kastedilmektedir. Metnin alımlanmasıyla ilgili açıklığını, Umberto Eco ‘Açık Yapıt’ adlı eserinde ele almış ve metinlerin, özellikle sanatsal eserlerin, okurla buluşuncaya kadar açık bir yapıt olduğunu belirtmiştir.

Açık metinler, okuyucuya geniş bir yorumlama sahası, özgürlük tanır ve yine onları kendi bireysel okuma süreçlerini sürdürme imkanı verir. Ancak kapalı metinler, bahsettikleri hakkında okurun daha önceden yeteri kadar bilgi sahibi olmasını bekler ve okuyucuyu bu doğrultuda yönlendirir.

Bremond'un her anlatım yapısının kesişim noktasında kendini gösteren alternatifler ilkesi, edebi yapıtı eylemlerinin gelişim seçenekleri bakımından işaret eden, açıklık konusundan bahsetmektedir. Eco'ya göre de aynı sebepten ötürü gösterenlerin açık mantığı oluşmaktadır. Bunlar aracılığıyla yapıt, işlevini iki yönlü gerçekleştirir. İşlev ile

yorumlamaların uyarımı ve yorumlamaların özgürlük sınırlarının kontrol altında tutulması kastedilmektedir (Nöth, 2000:461).

Greimas yazınsal açıklığın kaynağını metinlerin hem metinlerarası hem de anlamsal dünyasında görmektedir, ”bundan dolayı her şiirsel nesne şiirsel biçimlerin dünyasında açıktır ve sadece bu dünya içerisinde varlığını sürdürebilmektedir. Diğer taraftan, şiirsel nesne kendi bağlamına, anlamsal dünyaya da açıktır” (Nöth, 2000:461), şeklinde bir yorum getirir. Yazınsal açıklık savının bu şekli, yazınsal göstergebilim ilgisinin yazar perspektifinden okurunkine kaymasıyla yakından ilişkilidir. Her yazınsal metin, içinde bulunduğu dönemin alıcısının ideolojik ve kültürel beklentilerine göre yorumlanır.

Yazınsal metnin kapalılığı üzerine olan tez Kristeva tarafından temsil edilmiştir. Nöth Kristeva'nın, yazınsal metnin iki düzlemdeki kapalılığından bahsettiğini belirtir. Bu düzlemlerden biri hikaye alanında diğeri ise söylem alanında. Kristeva hikaye alanında kapalılık görür çünkü metin anlatım mantığından dolayı, kendi sonunu başından itibaren içermektedir. Eylemin “karşıt ikilikleri” bir hikayenin sonu için gerekli mantıklı çözümler bulmaya çalışır. Kristeva'ya göre edebiyat, söylem olarak bileşimli kapalılığı gösterir. Kapalılığın bu türü, özellikle metnin içerisinde belirgin sınır çizgilerinin bulunduğu bölümlerde, yani metnin “başlangıç” ve “sonu” söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Kristeva'nın metnin kapalılığını şu şekilde belirtir: ”Metnin sınır işaretleri edebiyat içerisinde açık ya da anlaşılır olmayabilir, bu durum metnin yapısal kapalılığını belirginleştirir” (Nöth, 2000:460).

2.2. Metinlerarasılık

Gösterge çalışmalarının metin dizgeleri üzerinde sürdürülmeye başlanmasıyla ve göstergelerin kendi dizgeleri içerisindeki diğer göstergelerle karşılıklı bir ilişki sonucu gösterge olma özelliğini kazandığı düşüncesinden yola çıkılarak, yine aynı şekilde üretilmiş bir metnin, başka metinlerle olan ilişkisi sonucu gösterge olma özelliği taşıdığı kabul edilmeye başlanmıştır. Her metin, kendisinden önce oluşmuş olan metinlerle çevrilidir ve onun anlaşılabilirliği ancak diğerleriyle olan benzerlik ve karşıtlık özellikleriyle mümkün olur. Volli metnin anlamına yönelik “metin, anlamını okurun diğer metinlerden edinmiş olduğu ansiklopedik bilgidir” (Volli, 2002:82), kazandığını belirtir.

Metinlerarasılık, Kristeva tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Ancak Kristeva'nın bu kuramına değinmeden önce, onun bu kuramının çıkış noktası sayılabilecek Bahtin'in diyalojizm kuramına değinmek gerekir.

Bahtin diyalojik ilişkiler için, "iki dilsel yapıt, iki sözce bir tür özel anlamsal ilişkiler içine girer" (Rifat, 2005:269), savını ileri sürerken, kuramını sadece 'dilsel' dizgelere yani dilsel yapıt ve ifadelere indirgemektedir. Ancak bunu diğer göstergesel dizgeler için de kullanmak pek yanlış olmaz. Nitekim Kristeva, Bahtin'in söz konusu diyalojizm kuramını, sadece belirli bir metin içerisindeki göstergelerin (ifadelerin) birbirleriyle olan ilişkisini kapsayan bir kuram olmaktan çıkartıp, bir metnin diğer metinlerle olan ilişkisini açıklayan bir kuram olarak geliştirmiştir.

Nöth, Kristeva'nın metinlerarasılık kuramını, Bahtin'in diyalojizm kuramından yapılan bir alıntı olmaktan çok, eş zamanlı ve tarihsel dillerin toplamının bir refleksi olarak görür. Kristeva ise kendi kuramı için, "başka bir metnin metinsel düzeyde gerçekleşen absorbsiyon ve transformasyonu" (Nöth, 2000:122), açıklamasında bulunur.

Metinlerarasılık kuramına göre, bir metnin içerisinde, başka metinlerden alınmış olan ifadeler gezinmektedir. Böyle bir bakış açısından, hiçbir metnin orijinal olmayacağı düşüncesi oluşmaktadır. Nöth'e göre Mersch, metin yazarının metnin tek ve mutlak yaratıcısı olmadığını belirterek metni yazarı olmayan anonim bir eylem olarak görmektedir. Bu noktada ise Mersch Metinlerarasılık kuramını şöyle açıklar:

"Hiçbir yazar ya da herhangi bir otorite bir konuşmanın ilk konuşma olduğu garantisini veremez. Üretme ve alımlama sadece birbirine bağlantılı iki durum değil, aksine bunlar birbirinden ayrılmaz ikilidir. Başka bir deyişle: metinler yaratıcılarından kopmuş olan otonom dizgelerdir. Yapı tarafından birleştirilen partikeller ile meydana çıkarılıp, ancak bunların alımlanması ve değişimi ile anlaşılır olabilmektedirler. Metinlerarasılık bunun dışında Lacan'ın deyimiyle transpozisyonudur. Transpozisyon anlamındaki metinlerarasılık, bir yer değişimi uygulamasını açığa çıkarmaktadır. Bu yorum bizi postyapısalcı dil kavramı anlayışına götürmektedir. Bunu eğretileme üstünlüğünden düz değişmece üstünlüğüne geçiş olarak da betimleyebiliriz" (Nöth:2000:122-123).

Postyapısalcı düşüncenin bir kuramı olan metinlerarasılıkla birlikte, yapısalcı düşüncenin savunduğu gibi, metnin, kendi kendine yeterli kapalı bir sistem olmadığı,

aksine okur tarafından alımlandıktan sonra anlam kazanan bir olgu olduğu kabul edilmiştir. Bu kuramda metnin oluşumunda yazarın mutlak varlığı hakkında sorular devam ederken, Roland Barthes “Der Tod des Autors” (Yazarın Ölümü) adlı çalışmasıyla metnin anlam oluşumunda yazarın üstünlüğüne tamamen bir son vermiştir (Homscheid, 2007:78).

2.3. Metinsellik

Metin yapısının ve içeriğinin belirli bir mantık çerçevesinde ilerlemesini sağlayan anlambilimsel ve sözdizimsel koşullardır. Tüm bu koşullar metnin, tutarlı ve kapalı bir dizge olmasını olanaklı kılmaktadır. Yazılı metinlerin metinsellik ölçütleri metindilbilim içerisinde oldukça geniş çaplı araştırmalara konu olmuştur. Beaugrande/Dressler metinselliğin yedi ölçütten oluştuğunu ve bunların metin içerisinde ‘mutlaka’ bulunması gerektiğini belirtirler. Söz konusu ölçütler, tutarlılık (Kohärenz), uyumluluk (Kohäsion), amaçlılık (Intentionalität), kabul edilebilirlik (Akzeptabilität), bilgilendiricilik (Informativität), durumsallık (Situationalität) ve metinlerarasılık (Intertextualität) olarak adlandırılmıştır (Vater, 1994:31).

Ancak Heinz Vater, Beaugrande ve Dressler’in sürmüştüğü bu ‘mutlaklık’ kavramına eleştiriyle yaklaşmış ve bir metnin, metin olabilmesi için bu yedi ölçütün tamamının yerine getirilmesinin gerekli olmadığını göstermiştir (Vater, 1994:64). Ona göre bir metni metin yapan en büyük ve tek ölçüt ‘tutarlılıktır’. Kendi içerisinde tutarlılık göstermeyen bir bütün, metin olarak kabul edilemez. Bir metin içindeki tutarsızlık ister içerik alanında olsun ister sözdizimsel alanda olsun, bütün içerisindeki göstergeler bunu metin olmaktan alı koyar.

Metin içerisinde aranan benzer ölçütlerin, göstergenin iki ayrı düzleminde (biri derin yapı, diğeri yüzeysel yapı) aranmasından dolayı, birbirinden tamamen farklı iki kavramla açıklanmasına karşı çıkarak Klaus Brinker, Kohäsion yerine dilbilgisel tutarlılık, Kohärenz yerine ise konusal tutarlılık kavramlarını önermektedir (Brinker, 2005:18).

Biz de göstergenin anlatım ve içerik olarak ikiye ayrılmasından yola çıkarak, metinsel gösterge içerisinde gerekli olan tutarlılığı iki ayrı kavram yerine, tıpkı Klaus Brinker’in

2005 yılında yayımlanmış olan “Linguistische Textanalyse” adlı çalışmasında yapmış olduğu gibi, dilbilgisel ve konusal tutarlılık olarak ikiye ayırmaktayız.

Brinker, dilbilgisel düzlemde metin içerisindeki dilbilgisel tutarlılığı, yani metin içerisinde birbirini takip eden sözcüklerin, sözdizimsel ve anlambilimsel ilişkileri incelemektedir. Konusal düzlemde ise, bilişsel bağlantıların analizini yapar (Brinker, 2005:21).

2.3.1. Metinlerde Dilbilgisel Tutarlılık

Bir metnin anlamsal bir bütün oluşturabilmesi için öne sürülen ilk koşul, metin içerisindeki öğelerin birbirleriyle sözdizimsel olarak tutarlılık göstermesidir. Dile yabancı olmayan bir kişi metinlerdeki cümle yapılarında pek fazla sorun yaşamaz. Sözcükler birbirlerini takip ederek cümle oluşturur, cümleler paragrafları, paragraflar bölümleri, bölümler ise bir bütün olarak metinleri oluşturmaktadır. Ancak birbirini takip eden öğelerde, gözden kaçan ve fark edilmeyen tutarsızlıklar meydana geldiğinde, bu durum dinleyicide ya da okuyucuda anlam kargaşasına sebebiyet vermektedir.

Beaugrande/Dressler göre, uyumluluk yani dilbilgisel tutarlılık, metnin yüzeysel yapısındaki öğelerin birbirleriyle olan bağlantılarına yöneliktir. Bu düşünceye göre, yüzeydeki öğeler dilbilgisel biçim ve uzlaşımlarla birbirlerine bağlıdır. Vater, dilbilgisel tutarlılığı, metin içerisindeki öğeler arasındaki ilişki olarak görür ve bu ilişkiyi ise, cümle ötesi ilişki olarak açıklar (Vater, 1994:32). Burada cümleler, paragraflar, hatta yazınsal metinler içerisinde bulunan bölümler arasındaki ilişkilerden söz edilmektedir ve bu ilişki hem yüzeysel yapıda hem de derin yapıda meydana gelmektedir. Birbirinden farklı tüm öğeler tutarlı bir bütün olmalıdırlar ki, metin olarak kabul görebilsinler.

Vater, Halliday/Hasan’ın dilbilgisel tutarlılık ilişkisini, metin içerisindeki yapıdan bağımsız iki ya da daha fazla ögenin ilişkisi olarak açıkladıklarını belirtir:

“dilbilgisel tutarlılık ilişkileri bir metinde bulunan iki yada daha fazla ögenin arasındaki ilişkidir, ki bunlar yapıdan bağımsızdırlar; örneğin şahıs zamiri ve öncül bir özel ismin arasında, John...O(he) gibi” (Vater:1994:33).

Vater böyle bir ilişkiyi, ad ile adıl arasındaki ilişkide göstermektedir. Bu durumda dinleyici ya da okurun, bahsedilen olayı ancak kendi önbilgisi ışığında anlamlandırabileceğini belirtir (Vater, 1994:33).

Metin içerisindeki tutarlılık ilişkisini sürdüren ve yine metin içinde yer alan sözdizimsel tutarlılık araçları metindilbilimin uğraş konusu olmuştur. Metindilbilim alanında yapılan çalışmalarda metinlerin anlamsal tutarlılığını sağlayan dilbilgisel ögeler üzerinde durulmuş ve bunlar için farklı çözümleme modelleri geliştirilmiştir. Söz konusu bu modeller artgönderim, öngönderim, eksilti ve yinelemedir.

Metin içinde bir sözcük, kavram ya da düşünce ilerleyen bölümlerde farklı biçimde yeniden kullanıldığı durumlarda artgönderimden bahsedilmektedir. Göndermeleri aynı olan her gösterge bu tür artgönderimlerde kullanılabilir.

Brinker ise dilsel ifade ilişkilerinin, gönderim benzerliğinde bulunduğu bu durumu, yani metin içerisinde belirli bir dildışı gerçekliğin farklı sözcük ya da sözcükler ile gösterilmesini, belirtici yineleme olarak adlandırır (Brinker, 2005:27). Bahsedilen bu dildışı gerçeklik ise kişi, nesne, olay, eylem, düşünce olabilmektedir.

- “Ein 79jähriger Rentner wurde in der Nacht zum Dienstag in Hamburg von einem Auto tödlich verletzt. Das beschädigte Fahrzeug und seine drei Insassen wurden im Laufe des Tages gefunden” (Brinker, 2005:28).

“Harburg’da **Salı günü** gece yarısı 79 yaşındaki emekli bir kişi, bir araba tarafından, ölümüne sebebiyet verecek şekilde ağır yaralanmıştır. Hasarlı araç ve onun içerisinde bulunan üç zanlı gün içerisinde yakalanmışlardır.”¹

- “Antalya’da dün sabah saatlerinde, bir tekstil atölyesinin¹ depo ve yemekhane olarak kullanılan bölümünde mutfak tüpünün patlaması sonucunda yangın² çıktı. Kısa sürede binayı¹ saran alevler² nedeniyle 3 kişi hayatını kaybetti” (4 Haziran 2009, Perşembe; Gazete Habertürk).

---

¹ Çeviri tarafımızdan yapılmıştır.

Öngönderimde, artgönderime benzer bir kullanım bulunmaktadır. Burada da yine gösteren ile gösterilen arasında karşılıklı bağıntı mevcuttur. Ancak artgönderimden farklı olarak burada adıl, addan önce gelmektedir. “Anlamli bir birimin yerini tutan ögenin söylemde ondan daha önce anılması” (Vardar, 2002:155).

- “Sınav sadece onların çocuklarında strese, gerginliğe depresyona yol açmıyor. Anneler de en az çocukları kadar hatta bazen onlardan bile daha fazla olumsuz etkilenebiliyor” (4 Haziran 2009, Perşembe; Gazete Habertürk).

Artgönderim ve öngönderim dışında metin içerisinde bir de eksilteler (Ellipse) bulunmaktadır. Eksilti, cümle içerisinde bir ya da daha fazla ögenin düşmesidir. Bu şekilde metin içerisinde, gereksiz göstergelerin kullanımından kaçınılmış olunur.

- “Ben bisiklet istiyorum.” - “Bende çok istiyorum.”
- “Yönetmen Selim Evcı'nın imzasını taşıyan “İki Çizgi” adlı film, Moskova Uluslararası Film Festivali'ne davet edildi. Dünya prömiyerini 65. Venedik Uluslararası Film Festivali'nde yapan ve şimdiye kadar Rotterdam, Kahire, Sao Paulo, Oslo, Beyrut, Atina, Bangkok, Cape Town gibi 22 uluslararası film festivalinde izleyici ile buluşan “İki Çizgi”, Rusya'da düzenlenen Moskova Uluslararası Film Festivali'nden davet aldı” (4 Haziran 2009, Perşembe; Hürriyet Gazetesi/Kültür – Sanat).

Vater, elipse olarak adlandırılan eksiltme duruma örnek olarak, Julius Sezar'ın bir savaş sonrası almış olduğu zafer sonucunda dile getirmiş olduğu ünlü “veni-vidi-vici” deyişini göstermektedir (Vater, 1995:39). Latince de ‘veni’ fiili birinci tekil şahıs olarak çekimlenebilirken, Almandada anlam aktarımını sağlayabilmek için “Ich kam, sah, siegte” biçiminde ‘Ich’ zamirini de eklemek gerekmektedir. Türkçede ise bu deyiş, Latincedekine benzer bir şekilde kullanılmaktadır, “geldim, gördüm, yendim” şeklinde, fiil köküne şahıs eki getirilir.

Yineleme de dilbilgisel tutarlılığın bir yöntemidir. Ancak yinelemede, önceki üç modelde olduğu gibi ad ile adıl arasındaki göndergenin eşgönderge olması gerekmemektedir. Burada aynı gösterge peş peşe kullanılmaktadır. Bu tür kullanımları normal metinlerde de görülebileceğimiz gibi, daha çok yazınsal metinlerde, özellikle şiirlerde çok sık karşılaşmaktayız.

2.3.2. Metinlerde Konusal Tutarlılık

Bir metnin, metin olabilmesi için birinci koşulun metnin gerek içerik düzleminde gerekse anlatım düzleminde dilbilgisel tutarlılığın bulunması gerektiği olduğunu yukarıda açıkladık. İkinci şart ise, sözcükler, cümleler ve paragraflar arasındaki konusal bütünlüktür. Burada söz konusu olan göstergelerin birbirleriyle olan zihinsel bağlantılarıdır ve metindilbilim alanında gerçekleştirilen göstergebilimsel çalışmalar bu tür tutarlılıkların nasıl sağlandığını incelenmektedir. Yapılan çalışmalar metnin içerik düzlemine yöneliktir.

Halliday/Hasan metinlerde aranan tutarlılık için, kavram ayırımına gitmemiş ve hem dilbilgisel hem de konusal tutarlılıktan bahsederken ‘kohäsion’ kavramını kullanmışlardır. Bu durumu ise Vater, kuramlarında dilbilgisel tutarlılık araçları olan ‘yineleme’ ve ‘eksiltme’ fenomenlerinin yanı sıra, normalde konusal düzleme giren gönderim fenomenini de dahil etmeleriyle açıklamaktadır (Vater, 1994:42).

Konusal tutarlılık, metin dünyasının temelinde yatan anlam sürekliliğini kurmaktadır. Anlam, dilsel bir anlatımın metin bağlantısında güncelleştirilen gerçek anlamdır. Metin dünyası, metnin temelinde yatan anlam ilişkilerinin bütünüdür. Vater’e göre metin dünyası “gerçek dünya ile mutlak şekilde örtüşmek zorunda değildir. Burada söz konusu olan, yazar yani gönderici kişinin bilgi ve amacı doğrultusunda kurulan metin dünyasıdır” (Vater, 1994:43).

Artgönderim gibi dilbilgisel tutarlılık öğeleri, bir metnin konusal tutarlılığını etkileyen en önemli araçlardır. Yorumlayıcı kişi, metnin içindeki bu tür gönderimlerle konusal bütünlüğü yakalamaya çalışır. Ancak dilbilgisel açıdan gönderimin bulunmadığı durumlarda da metnin konusal bütünlüğü sağlanabilmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse:

- “Önce tencereye bir miktar sıvı konulur. Soğan, biber ve sarımsaklar kavrulur. Salça ve pulbiber eklenir. Mantarlar eklenir. Karıştırılarak bir süre pişirildikten sonra doğranmış domatesler ve tuz eklenir. Yemek suyunu çekene kadar pişirilir.”

Görüldüğü gibi burada özne çekimi bulunmamaktadır. Vater bu durumun, yemek tarifleri için, hatta genel olarak kullanım kılavuzları için, normal olduğunu belirtir. Ancak ona göre, bir metnin içinde mutlaka bir eyleyen vardır (Vater, 1994:45). Eyleyen metnin yüzeysel yapısında belirtilmese de, alıcı kişi kendi ansiklopedik bilgisinden yola çıkarak cümleler ya da paragraflar arasında bağlantı kurarak bir çıkarımda yani yorumda bulunur. Ayrıca okur, metinde geçen “tencereye bir miktar sıvı konulur” cümlesindeki sıvı sözcüğünden, bunun su değil yağ olması gerektiğini de, yine ansiklopedik bilgisinden hareketle anlamlandırır.

Konusal tutarlılık, metin içerisinde cümle ötesi gerçekleşen ve yorumlayıcı kişinin kendi dünya görüşü, ansiklopedik bilgisi ve metnin konusu içerisinde kurduğu anlam bütünlüğüdür ve bu soyut bir boyutta gerçekleşmektedir. Metnin tutarlı bir bütün olarak kabul edilebilmesi için, hem gönderici kişinin hem de yorumlayıcı kişinin ortak dünya bilgisine sahip olmaları gerekmektedir.

Metnin konusal tutarlılığı içerisinde, ansiklopedi ve topic (konu) başlıkları altında açıkladığımız tüm ögeler, bilişsel süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten metindibilimin, ‘konusal tutarlılık’ başlığı altında araştırma konusu olan bilişsel süreçler, yapısalcı çalışmalar başlığı altında değil de, daha çok yorumlayıcı açısından ortaya atılmış kuramlar içerisinde dahil edilmektedir.

2.4. Göstergibilimsel Çözümleme Modelleri

2.4.1. İçerik Düzleminin Çözümlemesi

İçerik düzlemi ile metnin, anlatının ya da söylemin soyut alanında yatan mantıksal bağlantılar kastedilmektedir. İçeriğin çözümlenmesiyle, bir metnin anlamlandırılmasında yatan derin yapıyı ve içinde üretilmiş olduğu toplumun kültürel yapısına genel bir bakış kazanılacağı düşünülmektedir.

2.4.1.1. İçerik Düzleminin Karşıt Anlamlar İle Çözümlemesi

Greimas, göstergenin içerik düzlemine, anlatım düzlemine oranla öncelik tanır. Böylece anlatım düzlemi Greimas’ın araştırmalarında ikinci plana atılmaktadır. Metinlerin içerik düzleminde yer alan karşıtlık ilişkiler, kültürel uzlaşımlarla tutarlılık kazanmaktadır. İçerik düzleminin karşıtlık ilişkisini ortaya çıkarmakta yardımcı olan yöntem,

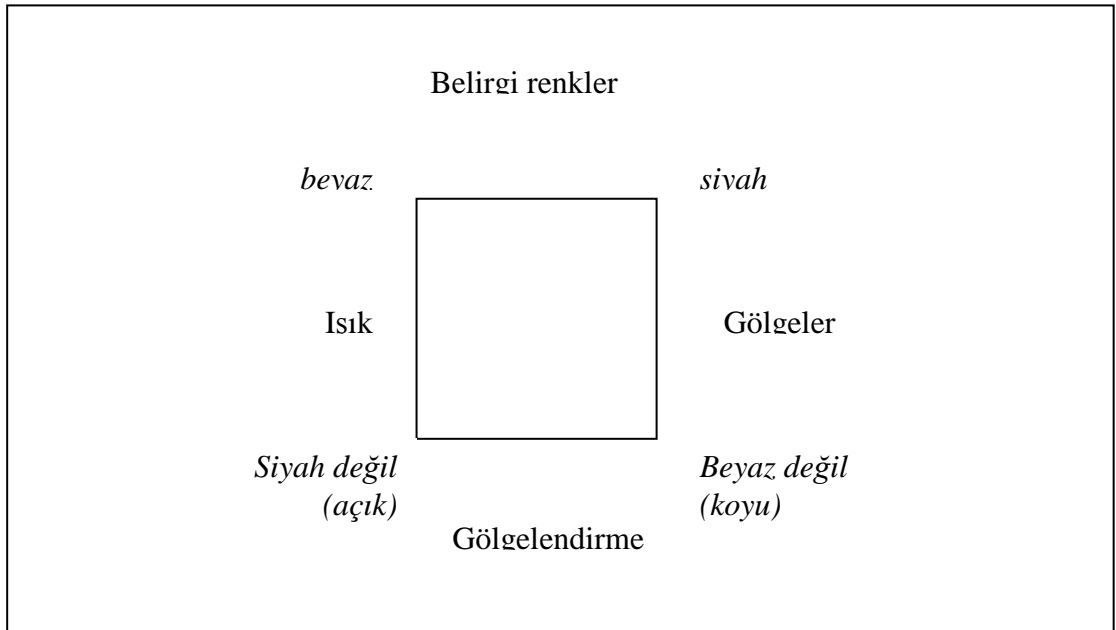
Greimas'ın geliştirmiş olduğu “Göstergebilimsel Dörtgen” (carré sémiotique) yöntemidir. Belirli bir kavram, karşıt anlam ilişkisinde bulunan kavramla açıklanmaya çalışılır. Uçan ayrıca bu yöntemle anlatı anlamının özetinin çıkarıldığını düşünmektedir (Uçan, 2006a:111).

Hilmi Uçan, A.J. Greimas kendi yöntemini şu şekilde tanımladığını belirtir:

“Göstergebilimsel bir dörtgenden, herhangi bir anlamsal kategorinin mantıksal eklemlenişinin görsel sunumunu anlıyoruz. En az iki terim arasındaki ilişki olarak tanımlandığında, anlamlamanın elementler yapısı, ancak dilin paradigmatik eksenini belirten bir karşıtlık ayırımına dayanır”(Uçan, 2006a:110-111).

Trabant, Greimas'ın zihinsel alanları iki farklı türde karşıtlık ilişkisine ayırdığını belirtmektedir. Bunlardan biri, birbirleriyle tezat olan anlambilimsel birimlerin asıl karşıtlık ilişkisi, diğeri ise asıl karşıtlık ilişkisi sonucu ortaya çıkan iki ögenin ikincil karşıtlık ilişkisidir (Trabant, 1996:53).

Şekil 5. Göstergebilimsel Dörtgen

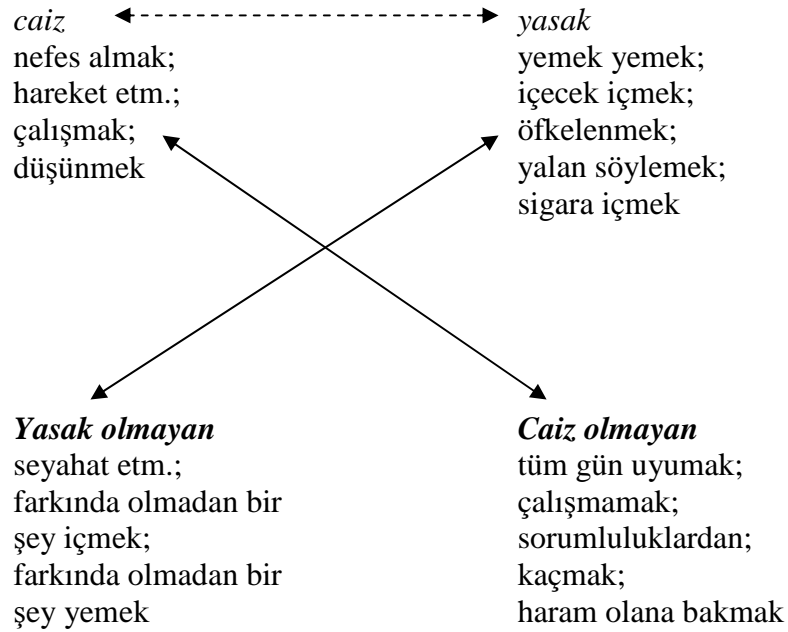

Kaynak: Volli (2002:75)

Yukarıdaki şemada karşıt anlam ilişkisi içinde olan “beyaz ile siyah” kavramları kullanılarak göstergebilimsel bir dörtgen oluşturulmuştur. Volli, göstergebilimsel bir dörtgen oluşturulmak istendiği zaman, dörtgende yer alacak olan kavramların mutlaka

aynı düzlem içinden seçilmiş olması gerektiğini belirtir, başka bir deyişle göstergenin gösteren düzlemiyle gösterilen düzlemi burada karşı karşıya getirilemez (Volli, 2002:72). Şemanın üst bölümünde yer alan ve ‘belirgin renkler’ olarak adlandırılan karşıt kavramlar ‘asıl karşıtlık’ ilişkisi içinde bulunan kavramlardır. Alt bölümde ‘gölgelendirme’ olarak adlandırılan kavramlar ise, anlam kazandıran ‘ikincil karşıtlık’ ilişkisidir. Böylece siyah ile beyazın birbirleriyle olan tezatlıkları sonucunda ve onların bu tezatlıklarını belirginleştiren, belirginleşmesine yardımcı oldukları ilk etapta düşünülmeyen, ikincil karşıtlık ilişkilerin gösterilmesi sonucunda, içerik düzleminin mantıksal düzenlenişi meydana çıkarılmış olur.

Göstergebilimsel dörtgeninin yazılı metinler dışındaki gösterge dizgeleri üzerinde de uygulanabilirliğini göstermek amacıyla Hénault’un Ramazan ayı üzerinde yapmış olduğu göstergebilimsel çözümlemeyi inceleyelim (Trabant, 1996:54):

Ramazan ayının mantıksal yapısının yasak ile caiz olan karşıt eylemler üzerine kurulduğu söylenir burada. Caiz olarak görülen her şey, yasak olmadığı söylenenlerdir. Yasağa ise, yemek yemek, bir şey içmek, yalan söylemek, öfkelenmek ve sigara içmek gibi eylemler girmektedir. Bu yapılan birinci karşıtlık ilişkisidir. Burada caizin karşısında duran yasak, yapılması caiz olan hareketin sadece olumsuzlaştırılması değildir, ayrıca caiz eylemlerin ayırıcı özellikleriyle simetrik olarak uyuşmayan

özelliklerle anlambilimsel bir ilişki içerisindedir. Caizin karşıtı, yine ona “caiz olmayan” tezatlık şeklinde yer almaktadır ve bunlar seyahat etmek, bilmeyerek bir şey içmek, bilmeyerek bir şey yemek ve “kötü” düşüncelerdir. Hénault bu şekilde ramazan ayının mantıksal çözümlemesini yapmaktadır.

2.4.1.2. İçerik Düzleminin Benzer Anlamlar İle Çözümlemesi

Paris Göstergibilim Okulunun, düşüncenin ayrıştırılmasını çözümlmek için kullandıkları göstergibilimsel dörtgen yöntemi dışında bir başka yöntem ise “yerdeşliktir”. Bu yöntem ile karşıt anlamlar değil benzer anlamlar üzerinde durulmaktadır.

Nöth'e göre, yapısal anlambilim yerdeşlik kavramıyla metinlerin içeriksel tutarlılığını ve homojenliğini anlatır. Greimas yerdeşliği “ifadelerin anlambilimsel bağlantısını mümkün kılan ilke” olarak tanımlar. Greimas ilk olarak bağlamsal en küçük anlam birimcik olan ‘sem’ kavramı temelinde metin tutarlılığı üzerine olan kuramını geliştirmiştir. Metinlerin anlam unsurlarını dizimsel bir ilişki içine koyan bağlamsal unsurlarının sürekliliğini metinsel homojenliğin ve tutarlılığın kaynağı olarak görmekteydi (Nöth, 2000:118).

Bir metnin konusu okuyucunun edimsel eylemiyken, yerdeşlik metin içerisinde anlamsal bir yapı oluşturmaktadır. Eco yerdeşliği “okuma sürecinin tutarlılığı” olarak tanımlanmaktadır (1987). Burada söz konusu olan metnin içsel özelliği olan mantıksal düzenlenişidir ve okur bunu “konu seçimlerinin” edimsel eylemleri sonucu fark eder.

Volli, Greimas'ın yerdeşliği “hikayenin aynı okunmasını sağlayan birden fazla anlamsal kategorilerin sistemi” olarak tanımladığını belirtmektedir. Buradaki fazlalık kavramı, metin içerisinde gerçekleşen tekrarlardır. Volli fazlalığı (Redundance), dilin ya da iletişimin daha zengin ve karmaşık olmasına yol açan her türlü görüngü olarak görmektedir (Volli, 2002:90). Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Anlatılmak istenen olay ya da olgu hiçbir şekilde uzatılmadan doğrudan anlatılabilir. Ancak bu şekilde alıcı kişinin ilgisini yeterli derecede çekemeyebiliriz. Dinleyici ya da okuyucu bir iletişim durumuna dahil edilmek istendiği durumda, konuşucu ya da yazar, söz konusu konuyu onların da mantıksal çıkarımlar yürütebileceği şekilde aktarır ki, böylece dinleyicinin konuya olan ilgisi artar.

Artık bilgi (redundance) anlamsal düzlemde bir metnin her birimini bir arada tutmayı sağlar, bu şekilde metnin birliği sağlanmış olur. Örneğin, “Şişe devrildi. Masa örtüsü lekелendi,” denildiğinde, bu iki cümlenin anlamsal ilişkisi ansiklopedik bilgimiz ışığında korunmuş olur. Biliyoruz ki şişenin içinde sıvı bir madde var ve bu, şişe devrildiğinde dökülür. Aynı şekilde ansiklopedik bilgimiz ışığında hemen hemen her masanın üzerinde örtü olduğunu biliriz. Masanın üzerindeki şişe devrildiğinde dökülen içecek masa örtüsünde leke yapar. Basit bir metnin anlamsal ilişkisini anlamamızı sağlayan tüm bu çıkarımlar, ansiklopedik bilgimizin sonucudur ve bunlar dünya üzerinde yaşayabilmemizi sağlar (Volli, 2002:91).

Uçan yerdeşliği “bir araya gelen bağlamsal anlambirimler, düzanlam veya yananlam olsun, bir türdeşlik sağlayabilirler, ortak bir mesaj üretebilirler, dağınık olan anlamı bir araya toparlayabilirler, ”şeklinde yorumlar. Örneklendirmesini ise bir metin içinde değişik tümce ya da paragraflarda geçen “ulusal ordu, keşif, nöbetçi, mücadele, üniforma” göstergeleriyle yapar ve bu göstergelerin anlamsal açıdan belirli bir yerdeşliğe götürdüğünü belirtir. Söz konusu bu yerdeşlik ise “savaş”tır (Uçan, 2006a:109).

Bunun dışında bir de çok yerdeşikli metinler vardır. Bunlar birden fazla okuma süreci yaratır. Volli bunlara örnek olarak bulmacaları ve şifreli yazılar olan kriptogramları göstermektedir. Düz anlamlı olmayan, yani herhangi bir estetik yapıya sahip olan her metin, kendisine sözcüklerle sunulan beceri ile aynı anda birden fazla mantıksal süreç üretilmesine yol açar ve Volli bu durumun fıkralarda açıkça karşımıza çıktığını belirtir. Okur ya da dinleyici anlatılan hikaye içinde, birbirinden tamamen farklı iki ayrı yerdeşliği, metnin yüzeyinde bulunmayan ancak belirli işaretlerle ve okurun ansiklopedik bilgisi sonucu kurulan bağlantıyla, ortaya komik bir durum çıkartılır. Fıkrayı dinleyen kişi, her iki yerdeşlik gelişmeyle birleşmiş olan ve bir düzlemde diğer düzleme geçişi sağlayan ayrııcı öğeyi fark eder (Volli, 2002:91-92). Bu şekilde de fıkra, mizah anlamını kazanmış olur.

2.4.2. Anlatı Düzleminin Çözümlemesi

Anlatı metinlerinde bir olay, bir olgu anlatılır. Nöth'e göre anlatı metni bir dil eylemidir, başka bir deyişle bir söylemdir (Nöth, 2002:403). Barthes'e göre anlatı, farklı tözlemlere yayılmış olan tüm metin türlerini kapsamaktadır (a.g.e. 2000:402). En belirgin

özellikleri ise yazar ya da konuşucunun, olayı belli bir zaman dilimi içerisine yerleştirmesi ve olayın gelişim sürecini anlatırken, süre sınırlamasında bulunmalarıdır (Z.- A. Kiran, 2007:45).

Anlatı metinlerinde birden fazla eyleyenin bulunmasından dolayı, metin bir eyleyenler bütünüdür. Bunların her birinin farklı eylemler sergilemesi, Volli'ye göre, “sözdizimsel ve anlamsal karmaşık bir bütüne” (Volli, 2002:118) yol açmaktadır. Anlatılar sözdizimsel ve anlamsal bakımdan karmaşık olsalar da, okuyucu metin içinde mantıksal bağlantılar kurabilmektedir. Mantıksal bağlantıların metin içindeki eylemde bulunan kişilerin rollerine göre gerçekleştiği düşüncesinden yola çıkarak, metindeki eyleyenler üzerine incelemeler yapılmıştır. Bunun sonucunda da birçok kuram ya da yöntem geliştirilmiştir.

Metin göstergebilimin anlatı çözümlerine yönelik yapmış olduğu çalışmalara, Rus Biçimcisi Vladimir J. Propp'un masal incelemeleri sonucunda geliştirmiş olduğu anlatı kuramı, çıkış noktası olmuştur. Uçan'a göre, Propp'un bu kuramı, masal ya da genel olarak ifade edecek olursak her türlü anlatı metnine işlevsel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır (Uçan, 2006a:104). Bunun nedeni ise, Propp'un masallardaki kişilerin özelliklerini, masal içerisindeki eylem işlevlerine göre sınıflandırmasıdır. Bahsedilen 31 işlev, Rus anlatı geleneğindeki masal metinlerinin kurulmasında, temel yapı taşı olma özelliğini taşımaktadır.

2.4.2.1. Anlatı Düzeninin Çözümlemesi

Anlatı içerisindeki dönüşümleri çözümlenmek metnin anlamını ortaya çıkarmaya yardımcı olur. Uçan söz konusu bu dönüşümlerden, “geçişli dönüşümler” ve “dönüşlü dönüşümler” olarak bahseder (Uçan, 2006a:99). Anlatı içinde gerçekleşen işlemlerin düzeni belirli bir sıraya oturtulmuştur ve bu ‘anlatı izlencesi’ olarak adlandırılır. Her anlatı metninde bir başlangıç durumu, geçiş ve sonuç durumu mevcuttur. Bu bölümleri belirleyen de yine eyleyenlerin, mevcut durumlarının değişimidir.

Anlatıdaki özne, bir eylemde bulunur ve başlangıçtaki durumunu bozarak yeni bir durum yaratır. Yapılan eylem ile, anlatı içerisinde dönüşüm gerçekleşmiş olur. Şöyle ki, bir durum sözcüğü, bir edim sözcüğüyle, yeni bir durum sözcüğüne dönüşür (Uçan, 2006a:100).

Anlatıda yer alan işlemlerin bütünü aşağıdaki şema yardımıyla şu şekli alır:

Şekil 6: Anlatı İşlemleri

I	II			III
ÖNCE	ESNASINDA			SONRA
Başlangıç	Dönüşüm (maruz bırakma veya maruz kalma)			Sonuç Durumu
Durumu	2	3	4	Denge
Denge	Provokasyon	Eylem	Ceza	5
1	(Başlatıcı)			

Kaynak: Uçan (2006a:101)

Greimas'a göre, bir anlatı elde edebilmek için, sadece bölümler oluşturmak yeterli değildir. Bunun dışında her anlatıda mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir durum, çözülmesi gereken bir sorun, yerine getirilmesi gereken bir amaç olmalıdır (Vulli, 2002:126).

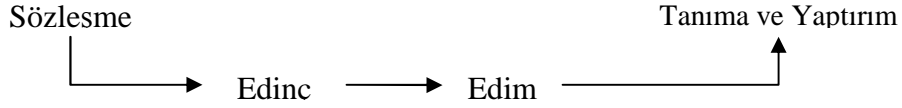
Her anlatı izlencesi dört evreden meydana gelmektedir. Bunlar eyletim, edinç, edim, yaptırım evreleridir. Bahsedilen her evrede sözcenin yüklemine değiştirecek bir kiplik mevcuttur. Eyletim evresinde, anlatıdaki özne göndericinin isteği üzerine, bir eylemde bulunur. Burada 'yaptırmak' kipliği vardır. Uçan bunu, gönderici ile özne arasındaki sözleşme olarak niteler (Uçan, 2006a:101). Vulli'ye göre bazı durumlarda gönderici kişi, anlatıdaki öznenin bizzat kendisi de olabilmektedir (Vulli, 2002:127).

Edinç evresinde, özne kendisinden istenen görevi yerine getirmek için, eksiklikleri giderir. Tek başına gideremediği eksiklikleri yardım edici eyleyenin etkisiyle giderir ya da engelleyici kişilerin araya girmesiyle söz konusu eksiklikleri gideremez ve edim evresinde, başarısızlığa uğrar. Anlatının edim kısmını ilgilendiren asıl eylemler burada gerçekleşir. Çünkü Uçan, öznenin eksiklikleri giderip giderememesi durumuna göre ya başarılı olacağını ya da başarısız olacağını belirtir ve buradaki kiplikleri de 'yapabilmek' olarak açıklar (Uçan, 2006a:102).

Üçüncü evre, edim evresidir. Volli'ye göre edim evresi, anlatıyı mantıklı kılan evredir ve anlatının merkezinde yer alır (Volli, 2002:126). Özne gönderici kişinin istediği eylemi gerçekleştirir ve Uçan burada 'yapmak' kipliğinin ön planda olduğunu belirtir. Son evre olan tanınma ve yaptırım evresinde özne başarı durumuna göre ya ödüllendirilir ya da cezalandırılır (Uçan, 2006a:102).

Bahsedilen bu dört evrenin her biri bir diğerini gerekli kılar (Volli, 2002:128). Ödül ya da ceza evresi, edimi gerekli kılmaktadır, edim de edinci, bu ise sözleşmeyi. Bu şekilde de anlatı içerisindeki mantık düzeyi sağlanmış olur.

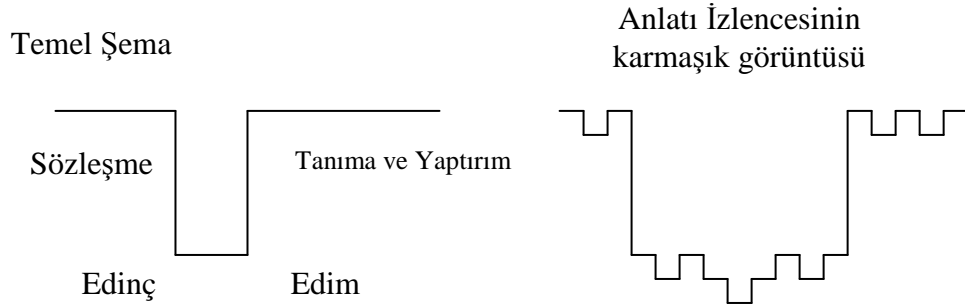
Şekil 7. Anlatı Evreleri

Kaynak: Volli (2002:128)

Hemen hemen her anlatı metni yukarıdaki şemaya göre ilerlemektedir. Ancak bu evrelerin uzunluğu ya da anlatı içerisinde bir ya da daha fazla tekrarlanma durumları söz konusu olabilmektedir. Bu durumda ise değişen sadece düzenin biraz daha karmaşıklaşmasıdır. Ancak anlatı, yine aynı düzende yürümektedir.

Şekil 8. Anlatı Evrelerinin Basit ve Karmaşık Görüntüsü

Kaynak: Volli (2002:129)

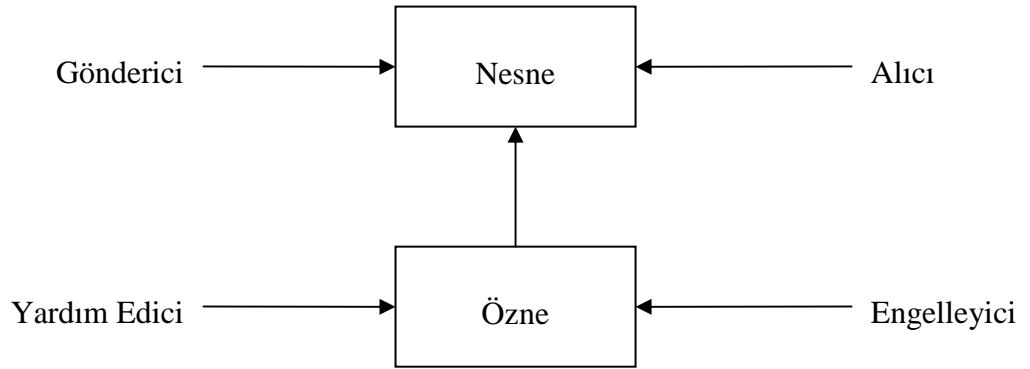
Bu tür anlatılarda önemli olan tutarlılığın sürdürülebilmesi ve okur tarafından kabul edilebilir mantık yönlendirmelerinin sağlanmasıdır.

2.4.2.2. Anlatı İçerisindeki Eyleyenlerin Çözümlemesi

Greimas, Propp'un Rus masallarında belirlemiş olduğu 31 işlevi altıya düşürmüştür. Ona göre her anlatı metninde karşıtlıklar ilişkisi içinde üç gruba ayrılmış altı eyleyen bulunmaktadır bunlar; özne/nesne gönderici/alıcı, yardım edici/engelleyici (Nöth, 2000:407).

Greimas kendi göstergebilimi içerisinde bulunan öznelerden 'aktant' (eyleyen) olarak bahseder, bunun nedeni ise, kendi eyleyeninin diğer gösterge dizgeleri içerisinde yer alan 'aktör/aktris' ya da kişilerden ayırt edilebilmesini sağlamaktır (Volli, 2002:130). Eyleyenler soyut biçimlerdir. Aktör/aktris denildiğinde, kişinin daha çok fiziki görünümü ön plana çıkarken, Greimas'ın eyleyen modelinde, kişiler sadece eylemlerine göre sınıflandırılmaktadır.

Şekil 9. Greimas'ın Eyleyenler Modeli

Kaynak: Nöth (2000:407)

Bir anlatıda, bir kişi birden fazla eyleyen rolünü taşıyabilmektedir. Buna göre anlatıdaki yardım edicinin, aslında ikili oynayan eyleyen olma olasılığı vardır. Bunun dışında eyleyenin rolü anlatı içerisinde zamanla değişebilmektedir. Böylece bir kişi birden fazla eyleyen rolünü üstlenmiş olur. Aynı şekilde bir eyleyen rolü, birden fazla kişi tarafından da yürütülebilir (Volli, 2002:132).

Anlatıdaki özne, birden fazla kişi tarafından yardım görebilir, böylece yardım edici sayısı yükselir ya da öznenin arzu ettiği nesneye ulaşabilmesi için geçmesi gereken, birden fazla düşmanı olabilir, bu durumda ise engelleyici sayısı artmaktadır. Anlatı metinlerinde bir durum sözcüğü, bir de eylem sözcüğü mevcuttur ve bunlar kendilerini

özne nesne ilişkilerinde gösterirler. Volli durum sözcüsünün anlatı içerisinde belirginleşmesini şu şekilde açıklamaktadır:

“Durum sözcükleri [...]: Her eylem, bir durum değişikliği ile meydana gelir. Her durum, belli bir öznenin somut ya da soyut olan belli bir nesneyle olan ilişkisine göre ayırt edilebilir. Her bir öznenin diğer özneye olan ilişkisi, tıpkı gönderici ile alıcı ya da özne ile yardım edici arasındaki gibi, özne ile nesne arasındaki ilişki gibi geçerli olabileceği kabul edilirse, [...] o zaman eyletim, edinç, edim, yaptırım gibi eyleyen durumları da, özne – nesne ilişkisi gibi açıklanabilir. Gerçekte bu durum dilin cümle düzleminde meydana gelmektedir, özellikle dilbilgisel nedenlerden ötürü. Çünkü her cümle bir özne ve bir yüklemde meydana gelir. Burada gerçekleştirilmek istenen, anlatının gramerini oluşturmaktır. Sözdizimsel düzlemde özne ile nesne arasındaki bağ, bunlar arasındaki ilişkinin olup olmaması durumuna göre belirlenmektedir” (Volli, 2002:133).

Volli bahsettiği durum sözcüsünü aşağıdaki şekilde göstermektedir (Volli, 2002:133):

Ö □ N – özne ile nesne arasında bir bağ vardır

Ö □ N – özne ile nesne arasındaki bağ kopmuştur

Volli eylem için, “bir durumun oluşmasına yol açan davranış” şeklinde bir açıklamada bulunur (2002:134). Her yeni eylem yeni bir duruma yol açmaktaysa, o halde her eylem sözcüsünü yeni bir durumun habercisi olarak kabul edebiliriz ve bunun sonucunda anlatı metinlerinde okuyucu eylem sözcüsünü anlamıyla birlikte kendini yeni duruma hazırlar ya da onun bu yeni duruma hazırlayan ‘örnek yazar’dır.

Eylem sözcüsünü ise şu şekilde göstermektedir (Volli, 2002:134):

Ö1 → (Ö2 □ N) ya da Ö1 → (Ö1 □ N)

Bu durumu şöyle örnekleyebiliriz:

Sınıf arkadaşı Özgeye sınava hazırlanması için ders notlarını vermektedir.

Ö1 → (Ö2 □ N) = Özneye nesne arasında bir bağ kurulmaktadır.

Baba, anneden çocuğunu velayetini almaktadır.

$\ddot{O}1 \rightarrow (\ddot{O}1 \square N) =$ Burada ise özneyle nesne (ki bu özne de olabilir) arasındaki bağ koparılmaktadır.

BÖLÜM 3: GÖSTERGE VE YORUM

3.1. Göstergenin Anlaşılmasında Yorumlayıcının Rolü

Yapısalcı inceleme, dilin ve metinlerin derinliklerinde yatan yapıları ortaya çıkartmaya çalışan bir yöntemdir. Yapısalcı dilbilim içerisinde ortaya atılan hemen hemen her kuram ve yöntem, başta göstergebilim olmak üzere birçok bilim dalı tarafından benimsenmiş ve uygulanmıştır. Bunlar arasında antropoloji, materyalizm, yazınbilim, felsefe, sosyoloji ve daha birçoğu sayılabilir. Klasik dönemdeki araştırmalar dillerin tarih içerisindeki değişimini ortaya çıkarmayı amaçlarken (Diachronie), yapısalcı araştırmalarda dilin belirli bir zaman dilimi içindeki yapısı incelenir (Synchronie). Dilsel göstergelerin ve yapılarının tarihsel süreçte gerçekleşen değişimleri, kesinlikle araştırmaların dışında tutulur. Ancak bu durum, birçok çevre tarafından yoğun eleştiri almaktadır. Burada duyularla algılanabilir göndergelerle ilgilenilmediği gibi, dilin bireysel kullanımları da göz ardı edilmektedir.

Bu tutumundan dolayı yapısalcılık, karşıt görüşlüler tarafından anti hümanist bir akım olarak kabul edilmiştir. Bunu ise iki yönlü açıklamaktadırlar. Bir, kuramsal yönden anti hümanisttir, çünkü birey özgürlüğünü reddetmektedir; iki, fiili bakımdan anti hümanisttir, çünkü insanın göz ardı edildiği teknokrasi saflarında yer almaktadır. Marti, birçok yapısalcı düşünürün, beşeri düşünceyi bilim dışı gördüğünü belirtir ve bunlar arasında yapısalcılığın önde gelen isimlerinden olan Lévi- Strauss'u da gösterir. Lévi- Strauss 'La Pensée Sauvage' adlı yapıtında, insan bilimlerinin amacının insanı yok etmek olduğu yönündeki tezi formülleştirmiştir. Bundan dolayı da Marti Strauss'u Antihümanist olarak görür (Marti, 1999:56).

Yapısalcılık sonrası gelişen postyapısalcılık akımında da yine yapılaraya yönelik çalışmalar sürmüştür, ancak burada göstergelerin alımlayıcıları kesinlikle göz ardı edilmemektedir. Posner'e göre, postyapısalcılık, yapısalcılık içerisinde ortaya atılmış kuramları reddetmez, aksine bunların paradokslarını kendince giderip, bu kuramları geliştirmeye çalışır. Yapısalcılıkta gösteren/gösterilen, paradigma/sentagma, eşsürem/artsürem, dil/söz ikilikleri ön plana çıkarken, postyapısalcılık bu ikilikleri dışlamadan, göstergelerin maddiyatı, süreci, metinlerarasılığı dışında, alımlayıcının anlamlandırma işlevine daha fazla değer yükler. Postyapısalcı göstergebilim kesin

yöntem belirlemelerinden ve genel uygulanabilir kuramlar üretmekten, ayrıca nesne/meta gösterge ayırımından da kaçınmıştır (Posner, 1993 <http://ling.kgw.tu-berlin.de>).

Roland Barthes ilk çalışmalarıyla yapısalcılığa dahil edilse de, daha sonraki yıllarda dile getirdiği görüşlerle Postyapısalcı olarak kabul edilmektedir. Postyapısalcılar arasında Roland Barthes dışında, Julia Kristeva ve Umberto Eco gösterilmektedir. Özellikle Umberto Eco'nun yapmış olduğu çalışmalar, yazınsal metnin alımlanma ve yorumlanma sürecinde okurun rolünü ön plana çıkarmıştır.

Göstergenin yorumlayıcısı hemen her kuramda arka planda tutulmuştur, dışlanmıştır. Ancak mademki bir gösterge, onu yorumlayacak bir etkenle karşı karşıya gelmediği müddetçe tam anlamıyla bir gösterge olamıyor, o halde asıl iş yorumlayıcı kişide bitmektedir. 1960lı yıllardan itibaren gösterge dizgeleri üzerine yapılan araştırmalar ağırlıklı olarak yorumlayıcı üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun sonucunda, okura yönelik bir çok tanım yapılmıştır. İlk olarak Alımlama estetiği içerisinde gelişen “örtük” okur ve daha sonra alımlama estetiğinden ayrı olarak İtalyan göstergebilimci Umberto Eco'nun “örnek” okur tanımı bunlar arasında en yoğun tartışma konusu olanlarıdır. “Örnek” okur ile “örtük” okur ilk bakışta birbirinin aynısıymış gibi görünse de, belirttikleri okur tipleri birebir aynı değildir. Eco, Wolfgang Iser'in Örtük Okuruyla kendisinin Örnek Okurunu şu noktada ayırmaktadır:

“[...] Iser için okur: metnin çok sayıdaki potansiyel bağlantılarını açığa çıkaracak bir okurdur. Bu bağlantılar, metnin hammaddesini işleyen zihin tarafından yaratılır, ancak metnin kendisi değildirler [...] Oysa Lector in Fabula'da sözünü ettiğim örnek okur, metnin yüzeyinde, tümceler ya da başka göstergeler biçiminde beliren talimatlar bütünüdür” (Eco, 1996:24).

Göstergenin çözümlenmesinde okura yüklenen değer tarihsel süreç içinde farklılıklar göstermiştir. Örneğin yorumbilimde okur, metne kendisinden bir şey katmaz ve tamamen göndericinin iletmek istediği anlamı bulmak zorunda bırakılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde gösterge çözümünde okura zaman içerisinde yüklenen değer ve okurun metnin anlam oluşumuna katkısını inceleyeceğiz.

3.2. Yorumbilim ve Göstergebilime Etkisi

Hermenötik bir yorum bilimidir ve bu bilimden sadece edebiyat araştırmaları yararlanmaz, bunun dışında sanat, sanat eleştirisi, felsefe, pedagoji, teoloji ve daha birçok disiplin yorumbilimden faydalanmaktadır. Nesnelere ya da etrafımızda cereyan eden olayları nesnel bir şekilde anlamının ya da anlamlandırmanın mümkün olmadığını düşünerek, yorumun katıldığı bir anlamayı savunmaktadır. Bilgi felsefesinde olduğu gibi nesnelere ve olaylara kesinlik derecesi getirerek yaklaşmayı değil, daha çok “uygun ya da uygun olmayan” (Tosun, 2007:181) yorumlarla yaklaşılması gerektiği düşüncesinden ortaya çıkmış bir kuramdır.

Tarihsel süreç içinde belirli dönemlere göre hermenötik kuram çerçevesinde çözümlenen metinler değişmiş ve buna göre bu metinlerin yaratıcıları da değişmiştir. Yorumlama sanatının ilk olarak dini metinler üzerinde uygulanmış olduğu belirtilmektedir (Baytekin, 2006:133-134). Örneğin ortaçağ Hıristiyan aleminde ya da daha eski olan antik dönem mitolojisinde, göstergelerin yaratıcısı olarak tanrı ya da tanrılar kabul edilir ve buna göre de bu tür metinlerin yorumları daha mistik yönde yapılırdı. Çözümlemeye çalışılan metinler tanrısal boyutu olan metinlerdi. Bu tür metinlerin içerisinde, onların yaratıcısı tarafından yüklenmiş gizli anlamlar mevcuttur. Okuyucunun ya da yorumlayıcının görevi metnin birden fazla anlamının içinden, gizli kalmış ‘tek’ ve ‘doğru’ anlamı bulmaktır.

“Hermenötik anlam, kendi içinde, yazarın yüklediği ya da okurun yazarın yorumunu anlamaya çalıştığı iki boyutlu bir öznellik taşır. Hermenötik kuramında sezdirimsel olarak, okurun anlam yapılandırması yerine, metnin anlamının sınırlarına ulaşmak, metni anlamayı denemek, yazarın ya da metnin ne demek istediğini çözmeye çalışmak yatar.” (Tosun, 2007:181)

Hermenötik, yunanca ‘hermeneuein’ kavramından türetilmiş ve söylemek, anlamak, yorumlamak ve hatta çevirmek anlamlarına karşılık gelmektedir (Baytekin, 2006:132-133). Bu dönemde, yorumlayıcı kişi metnin içinde gizli kalmış anlamı çözümler başka bir ifadeyle metni anlar ve göstergeleri anlaşılır bir ifadeye çevirerek insanlara aktarır. Mitolojide bu görevi üstlenen Hermes’dir. Hermes, tanrıların elçisidir ve onların isteklerini insanlara dil aracılığıyla iletir. Todorov antik dönemde yapılan “kahinliği” de yorumbilimsel bir sanat olarak kabul eder. Bunun nedeni ise, anlamsız gibi görünen

nesnelere yola çıkarak kehanette bulunan insan öznesinin ifadelerine ister istemez kendi yorumunu katmasıdır. Hem yorumbilimin hem de kahinliğin ortak amacı gizli kalmış tanrısal boyutlu anlamlara ulaşmaktır (Nöth, 2000:418).

Antik dönem yorumbilimi için Homeros'un metinleri yorumlama şekli yol gösterici olmuştur. Bu uygulamadan yola çıkarak eserler iki boyutlu yorumlamadan geçirilmekteydi. Bunlardan ilki yüzeysel düzlemdir. Sözcüklerin ve cümlelerin anlamları metin bağlamında gerçekleştirilecek yorumlarla açıklanır ve bu durum dilbilgisel – retorik yorum olarak adlandırılır. İkincisi ise metinlerin derin düzlemdir. Burada metnin içinde gizli kalmış anlam bulunmaya çalışılır. Ancak, alegorik yorumlama olarak da adlandırılan, bu yorumlama biçiminde metnin “sıradan anlamına mecazi bir anlam” (Baytekin, 2006:133), yani metne yeni bir değer katılır.

Günümüzde antik dönem ve ortaçağ hermenötik anlayışı doğrultusunda yapılan metin çözümlemesi, ilahi metinlerin yorumlanmasında kullanılır ve ilahi metinlerin tefsiri olarak kabul edilmektedir.

Aydınlanma döneminin önemli isimlerinden kabul edilen Georg Friedrich Meier, 1756 tarihli “Versuch einer allgemeinen Auslegungskunst” adlı eserinde yorum sanatına değinmeden önce göstergelerin doğasını incelemiş ve gösterilen olgunun kavranmasında, göstergenin önemini vurgulamıştır. Meier içinde bulunduğumuz evreni göstergebilimsel yorumbilim çerçevesinde açıklamaya çalışmış ve göstergeye araçsal bir nitelik yüklemiştir. Her gösterge bir diğer göstergeyi işaret eder ve böylece her gösterge diğer göstergenin varlığına işaret eden bir araç olur. Bunun dışında Meier göstergelere tanrısal bir boyut yükler. Yeryüzündeki görüngüler, tanrının verdiği işaret içerikli kararların birer sonucu olmalarından dolayı, sadece doğal değil aynı zamanda sebepsizlerdir de. Çünkü ona göre, her doğal göstergede tanrının etkisi vardır ve bu göstergeler tanrı açısından keyfi olarak belirlenmektedir (Nöth,2000:27).

Meier'in bu görüşüne göre, göstergeler nedenlidir çünkü her birinin bir anlamı vardır, keyfidir çünkü tanrının özgür isteği doğrultusunda belirlenmişlerdir. Göstergelerin yaratıcısı tanrıdır ve aslolan tanrının işaret ettiği anlamı bulmaktır. Yorumlayıcı kişi söz konusu göstergeler aracılığıyla tanrıyı anlamaya ve tanrının iletmek istediği anlama ulaşmaya çalışır.

Hermenötiğin mistik yorumlamadan çıkıp felsefi ve edebi yorumbilime dönüşmesi Aydınlanma çağıyla başlar. Modern yorumbilimin en önemli kurucuları arasında Friedrich D.E. Schleiermacher (1768-1834) ve Wilhelm Dilthey (1833-1911) gösterilmektedir, bu isimler dışında Martin Heidegger ve Hans Georg Gadamer ise yorumbilimin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcileri olarak kabul edilmektedirler (Nöth,2000:419).

Schleiermacher'in geliştirmiş olduğu Hermenötik kuram, daha önceki yorumlamalarda olduğu gibi nesnelere gerçeklikle olan bağlantısını anlamaya yönelik değildir. Tosun Schleiermacher'in metin anlamları konusundaki düşüncelerini şu şekilde açıklar:

“Schleiermacher sözlü bir ifadeyi, oluşumu ve işlevi içerisinde anlamaya çalıştığı bir yaşam anı, bir eylem, bir süreç olarak kabul eder. O, sözlü ifadeler ve onların belgeleri, metin ve tarihi yaşamı bağlamı arasında, öyle bir bağlantı kurmaya çalışır ki, bunu sadece sezgisel değil, nesnelere arası açıklanabilir bilgiler akışında bulur (Tosun, 2007:183).”

Romantik dönemde metin anlamlarının tarihselliği yorumbilimin temel konusu olmuştur. Tarihsellik kavramıyla öne çıkan, metnin oluşturulma sürecinin gerçekleştiği tarihe göre, yazarın metne yüklediği anlamı bulmaya çalışmaktır. Aytaç, Schleiermacher'in anlamayı tamamen yazarın amacına ulaşmak olarak görmediğini, aksine onun anlamayı konuşmanın ters yüz edilmesi olarak ele aldığını ve yorumlamacılığı gramerin ve kompozisyonun ters yüz edilmesi olarak tanımladığını, söyler (Aytaç, 2003:142). Bu tür bir yorumlamada, yazarın metni oluşturmadaki niyetinin yeniden yapılandırılacağı düşüncesi vardır.

Schleiermacher ve Dilthey doğru ve objektif bir yorumlanın mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Buna göre ise, doğru olan ancak yazarın kastına uygun olan anlamdır ve bu doğru anlama ulaşabilmek için yazarın hayatını, içinde bulunduğu dönemi de göz önünde bulundurmaya gerekir. Schleiermacher daha da ileri giderek, yorumlayıcının yapıtı, onu yaratan yazardan bile daha doğru anlayabileceğini iddia eder, çünkü geçmişte oluşturulmuş bir yapıtın şartlarını daha sonra yorumlarken, bakış açısı daha geniş olur ve böylece yapıt her yönden kavranabilmektedir. Dilthey'e göre ise yapıtı yorumlayan kişi, yazarın yapıtı oluştururken geçmiş olduğu tüm evrelerden aynı şekilde geçmelidir. Hirsch de tıpkı Schleiermacher ve Dilthey gibi bir yapıtın tek doğru ve

objektif anlamından bahseder. Ancak Hirsch, metnin anlamı (Bedeutung) ve amaçları (Sinn) gibi iki kavram arasında ayrım yapmaktadır. Hirsch'ın metnin amacı ile ifade ettiği, yazarın göstergeler aracılığıyla karşısındakine anlatmak istediği şeydir. Metnin anlamı ise, amaç ile kişi, durum arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Hirsch'e göre, metnin anlamı yazar açısından zaman içinde değişebilmektedir, ancak metnin amacı hiçbir şekilde değişime uğramaz (Nöth, 2000:419-420).

20. yüzyıla gelindiğinde Schleiermacherin kuramındaki tarihsellik vurgusu farklı bir boyut kazanmıştır. Schleiermacher metin hakkında yorumda bulunabilmek için, içinde bulunduğu zamandan kendini soyutlayarak söz konusu eserin üretildiği dönemin koşullarına bakılması gerektiğini vurgularken, Gadamer eser ve okur ufuklarının kaynaşmasından bahseder.

Anlamanın anlatımında bireysel önbilgi, genel ve özel bilgi, tarihsel konum ve yorumlayıcının deneyimi önemli rol oynar (Nöth, 2000:419). Bu sebepten Gadamer'in hermenötik kuramı anlamayı sadece bir yöne bağlamaz. Onun kuramına göre, anlama yorumlayıcının kendi dünya bilgisi sonucunda ulaştığı bir sonuçtur. Bu ne salt yapıtın meydana getirilmiş tarih bilgisi, ne salt yazarın kendisi hakkında edinilmiş bilgi aracılığıyla elde edilebilecek bir şeydir. Bu, Tosun'unda belirttiği gibi, ufukların kaynaşmasıdır.

“Gadamer'e göre anlama, düzenlenmiş, yöntemsel, önyargısız teknikler sorunu değil, var oluşçu bir anlamda bir karşılaşma, kendimizden kökten bir biçimde farklı olan bir şeyle yüzleşmedir. Anlama, Sartre'in ifadesiyle, bağlanmayı gerektirir. Gadamer herhangi bir yorumlamacı tekniği olası kılan, fakat aynı zamanda da ona sınırlar koyan, bir 'ön-anlama' ile ilgilenir” (Tosun, 2007:187).

Böylece Gadamer'in hermenötik kuramında bireyin önbilgisi dışlanmaz hatta anlamanın, söz konusu bu önbilgi sayesinde gerçekleştiği düşünülür. Gadamer ayrıca daha önceki hermenötik kuramlarında olduğu gibi, yorumlamaya yönelik kesin bir kuram ve yöntem geliştirilmesine karşı çıkmıştır. Gadamer amacının “genel bir yorumlama kuramı ve onun yöntemlerinin farklara dayalı bir değerlendirmesini önermek” olmadığını, “tüm anlama tarzları için ortak bir olan şeyi keşfetmek ve anlamanın [...] verili bir nesnenin etkileyici tarihine karşı öznel bir davranış olduğunu

göstermektir” (Tosun, 2007:187). Gadamer anlamının ortak yanlarını keşfederek, yorumlamada evrensel yönlere ulaşmaya çalışmıştır.

Peki hermenötik kuramının çalışmamızın konusu olan göstergebilim ve çeviribilimle olan bağlantısı nedir? Gerek antik yorumbilim gerekse modern yorumbilim, metinleri doğru anlama ve onları yorumlama sorunlarıyla ilgilenmektedir. Göstergebilim ise anlamlandırma sorunuyla ilgilenmektedir, yani bir göstergenin anlam oluşumlarını inceler. Çeviribilimde ise çevirmen anladığını çevirmektedir. Anlam olmadan anlama gerçekleşemez. Bu sebepten anlama sorunu, hermenötik kuram ile göstergebilimin, dolayısıyla çeviri olgusunun, çakıştığı noktadır.

Bunun dışında Nöth göre, yine yorumbilimin konusu olan yorumbilimsel dönüşüm (hermeneutische Zirkel) göstergebilim açısından oldukça önemlidir. Yorumbilimsel dönüşümü Nöth şu şekilde açıklar:

“Bir bütünün parçası ancak bütün bağlamında anlaşılabilir, bütün ise ancak kendi parçalarından anlaşılabilir. Örneğin bir sözcüğün anlamı ancak içinde bulunduğu ve bir parçası olduğu cümlenin bağlamında anlaşılabilir, cümle ise içinde barındırdığı sözcüklerin bilinmesi sonucunda anlaşılabilir (Nöth, 2000:419).”

Nöth böylece yorumbilimcilerin, anlamının ne tümenden gelim yoluyla ne de tüme varım yöntemiyle açıklanabilir düşüncesinde olduklarını belirterek, onların düşüncelerinin, Peirce’ın tümenden gelim ve tüme varım arasında önermiş olduğu abdüksiyon yöntemi ile örtüştüğünü söylemektedir. Peirce’ın abdüksiyon kuramı, olası ama kesin olmayan kanunlar üzerine yapılan hipotez ve varsayımlara dayanan bilgilerin anlatım yöntemidir (Nöth, 2000:419). Bu bilgiler ise okuyucunun yani alımlayıcı kişinin konuyla ilgili olsun ya da olmasın evrenle ilgili önbilgilerini gerektirmektedir. Böylece Peirce’ın göstergelere yönelik anlamının hipotez ve varsayımlarla gerçekleştiği düşüncesi, ki varsayımlar bireysel önbilgi gerektirir, Gadamer’in belirtmiş olduğu önyargılar ile örtüşmektedir. Bahsedilen önbilgiler kişiden kişiye değişiklik gösterdiği için, geleneksel yorumbilimin savunduğu bir metnin tek ve doğru yorumunun olduğu düşüncesi “günümüzde birçok yorumbilimci ve metinsel göstergebilimci tarafından kabul edilmemektedir” (Nöth, 2000:420). Bunun dışında Lenders, günümüz yazınsal yorumbilimin tıpkı göstergebilim gibi anlama süreçlerinin sistematik olarak nasıl betimlenebileceği, yazınsal metinleri anlamada ne gibi koşulların bulunduğu gibi

sorulara cevap bulmaya çalıştığını belirtmektedir (Lenders, <http://sirao.kgf.uni-frankfurt.de>: 10.05.2009).

3.3. Alımlama Estetiği

Yorumbilim, tarihsel serüveninde yazarın yorumundan okurun yorumuna doğru gelişen bir süreç izlemiştir. Göstergenin yazar tarafından nasıl anlaşıldığının önemli olduğu hermenötik bakıştan, göstergenin okur tarafından nasıl anlaşıldığının önemli olduğu antihermenötik bakışa geçiş, göstergenin çözümü açısından da önemli bir yol haritası sunmaktadır. Göstergenin antihermenötik bakışını temsil eden en önemli çağdaş kuram alımlama estetiğidir. Alımlama estetiği göstergenin yorumunun alımlayıcı tarafından hangi koşullarda ve nasıl yapıldığı sorusuna yanıt arar.

Yorumbilimde amaç, metin içinde bulunan birçok anlamdan, yazarın metne yüklemiş olduğu tek ve doğru olan anlamı bulmaktır. Yazarın metne yüklemiş olduğu anlama ulaşabilmek amacıyla, yazarın hayatına ve metnin dönemine yönelik araştırmalar yapılmaktaydı. Gadamer'in yorumbilim kuramıyla metnin alımlanması da araştırma konusu olmaya başlamış ve daha sonraki çalışmalarda alımlayıcı ve metin okuyucusu önem kazanmaya başlamıştır. 1960ların sonunda metinleri yorumlama yöntemleri arasına "Alımlama Estetiği" adı altında yeni bir bakış açısı eklenmiştir. Alımlama estetiği başlığı altına toplanmış olan yeni kuramlarda gözler, yazarın değil daha çok okuyucunun üzerindedir.

Alımlama estetiği okura oldukça önem veren bir kuramlar bütünüdür. Aytaç, Alımlama estetiği ile yorumbilim arasındaki farkı "[...] Yorumlamada alımlamanın, izlenimin önemi üzerinde durulurken, "Rezeptionsästhetik", yani alımlamada odaklaşan bir kuram oluşur" (Aytaç, 2003:148) şeklinde açıklar.

Tosun ise Alımlama kuramının gelişim sürecini, göstergebilimsel çalışmalarla birlikte gelişim gösterdiğini belirterek, okurun ön plana çıkışını şu cümleyle açıklar:

"Kuramın gelişim sürecinde, metnin bütünlüğünün dışarıda bırakılıp, okurun anlamlandırması, alımlaması öne çıktıkça, metin bütününden göstergelerin yorumlanmasına, bu yorumun yazara ait bir sınırlılıktan çıkarılmasına doğru giden kuramsal bir gelişim yaşanmıştır" (Tosun, 2007:241).

Alımlama kuramında da tıpkı yorumbilimde olduğu gibi asıl konu ‘anlam’dır. Berna Moran, buradaki sorunun “duygu değil, düşünsel ve bilgisel bir sorun” (Moran, 2005:240) olduğunu ileri sürer, bu şekilde Alımlama kuramının yorumbilimle olan ortak yönüne işaret eder. Aradaki fark, burada okur üzerinden anlama ulaşılmaya çalışılmasıdır. İncelenen olgu okurun işlevidir. Moran okurun ön plana çıkmasını da iki ayrı nedene dayandırmaktadır. Ona göre bu nedenlerden biri, Modern Edebiyatın yapıt içerisinde, okurun ancak kendi bilgi birikimi ile çözümleyebileceği, yani anlam kazandırabileceği “karanlık noktalar” barındırmasıdır. Bahsedilen karanlık noktalar ise, mekan, karakter, olay ya da zaman bağlamında olabilmektedir. Bu öğelerin etkileri, okurun yorumuna bağlı kalmaktadır.

Diğer nedene gelince, Moran bunu dile bağlar. Yapısalcılığın eserdeki anlam sorununu, yalnız yapıya yönelerek çözmeye çalışmasından kaynaklandığını düşünür. Bilim hayatında birçok çalışma birbirine paralel olarak sürmektedir. Asıl anlam sorunuyla ilgilenen göstergebilim, anlamları yapının kendi içinde çözmeye çalışmıştır, buna paralel olarak ta yapısalcılar metnin anlamını kendi içinde bulmaya çalışmıştır. Ancak daha sonraları göstergebilimde çalışmalar alıcıya yönelince, bu gelişmeyle birlikte metin okurları da önem kazanmıştır. Moran bu durumu şu şekilde açıklar:

“[...] Göstergebilim anlam üreten kodların, konvansiyonların iş göreceği bir yer olarak okura döndü. Bu okur, bir kişi değil, kodların toplandığı anlam kazandığı bir işlevdi. Aynı nedenden ötürü Barthes metnin birliğinin, metnin çıkış noktasında (yazarda) değil, varış noktasında yani okurda oluştuğunu söylüyordu” (Moran, 2005:241).

Alımlama Estetiği adı altında gelişmiş olan okur odaklı kuramlar ilk olarak Almanya’da kendini göstermiştir. En bilindik temsilcileri arasında Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser ve Stanley Fish gösterilmektedir.

3.3.1. Alımlama Estetiği İçerisinde Yer Alan Başlıca Kuramlar

Alımlama estetiği, okurun göstergeleri alımlamasını yorumlamanın temeline oturturken, Hans Robert Jauss, bu yorumlamanın tarihsel bir yorumlama olduğunu, göstergenin yorumlayan tarafından alımlanmasının kesin bir alımlama olmadığı şeklinde bir yaklaşım geliştirmiştir. Göstergenin alımlanmasının bireysel ve öznel olduğu kadar

tarihsel olması yine gösterge araştırmalarının tarihsel serüveninde önemli bir dönüm noktasıdır.

Jauss'un geliştirmiş olduğu alımlama kuramı, metin içerisindeki anlamları tarihselliğe bağlamıştır. Bir metnin değişik zamanlarda okur tarafından nasıl alımlandığı yönünde bir araştırma yapılması gerektiğini vurgulamıştır. "Gadamervari bir tutumla edebiyat yapıtının tarihsel "ufkuna", içinde üretildiği kültürel anlamlar bağlamını yerleştirmeye çalışır ve bu bağlamla, tarihsel okurlarının değişken "ufukları" arasındaki karşılıklı ilişkileri araştırır" (Tosun, 2007:251). Tarihsel, toplumsal ve ideolojik koşullar değişime uğradıkça, okurunda metni alımlaması değişir. Her metin, farklı dönemlerde farklı yorumlamalar alır. Jauss'un kuramında önemli olan okurun hangi dönemde hangi yorumlamalarda bulunduğudur.

"Jauss, edebiyat tarihini eserlerin okuyucularca alımlanmasının bir süreci ve eserlerin yazarlara etkisinin bir süreci olarak görmekle üretme ve yaratma estetiğini alımlama ve etki estetiğine dayandırmaya çalışır. Belli bir dönemin okuyucu kitlesinin, edebi eser karşısında devreye soktuğu beklenti ufkunun yeniden çizilmesini ister. Ama Gadamer' den farklı olarak "klasiği" ölçü olarak değil sadece tarihi bir an olarak görür. Bu nedenle de ona göre edebiyat tarihini anlama süreci, aktarılan, rivayet edilen bir olguya yaklaşmak değil, olsa olsa edebiyatla tarih arasındaki uçuruma bir köprü kurmak denemesidir" (Aytaç, 2003:151).

Tosun'un da belirttiği gibi, her okurda metnin yeni anlamları ortaya çıkar. Burada ufukların kaynaşmasından bahsedilmektedir ve bu durumu "[...] yapıtın yorum bekleyen ufku ile okurun kendi dünyasının ufku arasındaki kaynaşma sonucu, ortaya yeni anlamlar çıkar" (Tosun, 2007:245), şeklinde ifade edilmektedir.

Örneğin Nostradamus'un gelecek dönemlere ilişkin birçok kehaneti, onları ortaya attığı dönemde pek ilgi görmemiştir. Bunun nedeni ise o dönemde yaşayan insanların kendi yaşamları ve bu kehanetler arasında bir bağlantı kuramamalıdır. Bundan dolayı da Nostradamus'un her dönem başka bir kehaneti daha fazla ilgi görmüştür, çünkü söz konusu kehanetlere benzer olaylar kendi hayatlarında meydana gelmiştir ya da meydana gelme potansiyeli oldukça güçlüdür. Bundan ötürü yine kendi yaşam süreleri içerisinde gerçekleşeceği iddia edilen kehanetler üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bu durum yazınsal metinler için de geçerlidir. İnsanların içinde yaşadıkları sosyal çevreye ve

ideolojilere göre bir metin ya daha fazla ilgi görür ya da raflarda ilgisini çekebileceği kitleleri bekler. Söz konusu bu “ufukların kaynaşması” sonucunda da ortaya yeni anlamlar çıkar. Jauss’un kuramı ise, ortaya yeni çıkmış olan bu anlamların okurun ne tür beklentileri sonucunda meydana geldiğini gösteren, bir çeşit “beklentilerin tarihsel bir sınıflandırmasını” amaçlar. Daha açık bir deyişle edebiyat tarihini, okurların tepkisine göre yazılmasını öngörür.

Jauss’un okurlarda değişiklik gösteren ideolojik ve estetik beklentileri sonucunda eserlerin farklı yorumlandığı düşüncesini, Wolfgang Iser 1976 yılında yayımladığı “Der Akt des Lesens” (Okuma Edimi) adlı çalışmasında metin bağlamında daha da derinleştirir. Iser ise, “her bir metinde yapısal uğrak (moment) olarak mevcut olan ve okuma eylemiyle okurun kendi düşünceleriyle/tasarılarıyla doldurduğu boşluklara işaret eder” (Tosun 2007:245). Bu düşünce doğrultusunda anlam, yazarın niyetinde değil, okur ile metin arasında somut olarak gerçekleşen karşılıklı etki sonucunda oluşur. Anlam yazarın niyetine göre belirlenemediği gibi, metnin kendi içinde de okuyucuya hazır bir şekilde sunulmamaktadır. Okurun gerçekleştireceği okuma süreciyle oluşmaktadır. Iser’in bu düşüncesinin çıkış noktası Ingarden’in somutlaştırma süreçlerine dayandırılmaktadır. Gürsel Aytaç, Iser’in Ingarden’den esinlenmesini şu şekilde açıklar:

“Ingarden, edebiyat eserinin şematize edilmiş görüşlerden oluştuğunu ve ancak somutlaştırma (Konkretisation) süreciyle anlamlı bir fenomene dönüştüğünü ileri sürmüştü. Iser ise onun bu "somutlaştırma" terimini okuyucuya mal etmekle bir yöntem adımı atmıştır” (Aytaç, 2003:152).

Diyebiliriz ki, bir metnin anlamı ancak okudukça yani alınıldıkça somutlaşmaktadır. Eğer bunu gösterge ilişkisiyle açıklayacak olursak, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, bir metin ancak alıcısı olduğu müddetçe göstergedir. Alıcısı mevcut değil ise, potansiyel bir gösterge olmaktan öteye geçemez. Metinlerde de durum aynıdır. Potansiyel anlamlar okuma süreciyle somut bir şekilde ortaya çıkar. Buna bağlı olarak Moran, bir metnin iki boyutu olduğunu ortaya koyar. Ona göre birinci boyut yazarın yarattığı metin, ikinci boyut ise okurun yaptığı somutlamadır. Yazar metin içerisinde en ince ayrıntılara girmediğinden, metin içerisinde, okurun doldurması gereken boşluklar vardır. Bu boşluklar ise, basitten zora doğru aşamalı biçimde derecelendirilmektedir.

Moran basit düzeydeki boşlukların doldurulmasını okurun kendisinin bile fark etmeden gerçekleştirdiğini söyler ve bunlara fazla değer yüklemeyiz. Soyut düzeyde gerçekleştirilen anlam oluşumu ise, okurun dış dünyayla bağlantı kurmasıyla gerçekleşir. Ancak Moran'a göre kurmaca bir metindeki gerçeklik, ancak metin dışında yer alan dış dünyadaki tarihsel, toplumsal ve kültürel öğelerde aranmalıdır ve metnin gerçeklikle ilişkisi ancak ideolojik yöndedir. Okurun eline almış olduğu metin her ne kadar kurmaca bir metin de olsa, Moran'a göre bunlar gerçek dünyada yer alan olgularla benzerlik taşımaktadır ve buna bağlı olarak okur, yazarın metin içinde bırakmış olduğu boşlukları kendi toplumsal, kültürel ve ideolojik düşünceleri doğrultusunda doldurur ve metne anlam kazandırır (Moran, 2005:242-243).

Yazar, toplumun değer yargılarını okura olduğu gibi yansıtmaz, kendisinin eksik gördüğü yönleri okura sunar. Yapıtında "alışılmış kod ve beklentilere, eleştirel bir gözle bakmaya" (Tosun, 2007:248) çağırır okuru. Okur yazarın değindiği değer yargılarını, kişisel bilgileri doğrultusunda yorumlar. Bu da her okurda aynı anlam oluşumunu engeller. Zaten Iser'e göre bir yapıtta tek bir anlam yoktur. Okur üzeri örtülü bırakılmış çok sayıdaki muhtemel bağlantıları, kendi değer yargılarına göre açığa çıkarır.

Aytaç, Iser'in örtük okurunun gerçek olmadığını belirtir ve onu "kurmaca bir metnin, muhtemel okuyucularına alımlama şartları olarak sunduğu ön yönlendirmelerin tümünü temsil eder" (Aytaç, 2003:153) şeklinde açıklamıştır. Burada yazar, okuyucuyu tek bir anlama yönlendirmez, onun sunmuş olduğu yöntemler sonucunda muhtemel anlamlardan birine ulaşan okuru kasteder. Böylece okurun okuma sürecinde tamamen bağımsız olmadığı da belirtilmiş olur. Okur rastgele bir anlama ulaşamaz. Tosun okurun boş alanları doldurma işlemini yani okurun anlam yükleme ve yorum sürecini "yazarın verdiği ipuçlarından yararlanarak, metindeki göstergeler doğrultusunda, bütüne uyacak biçimde" (Tosun, 2007:246) gerçekleştirdiğini belirtir.

Bir göstergenin tek bir anlamının olmaması, anlamın çokluğu, örtük okur gibi kavramlar, gösterge çözümlenmesinde somut bir okura seslenilmediği, okurun göstergenin olası anlamlarının dışında anlamlar üretebileceğini öngörür. Yazar, metni üretirken okurun göstergeleri farklı kurma olasılığını hesaba katar. Gerçekte bir çok yazar, okurun farklı yorum çıkararak göstergenin anlamını genişletmesine karşı olmayıp, metnini böyle bir amaç doğrultusunda kapalı göstergeler bütünü olarak kurar.

Iser'in kuramında okura, tam olmasa da belirli sınırlar içersinde hareket etmek şartıyla özgürlük tanınmıştır. Ona göre, okurun katkısı metinde bulunan anlamları somutlaştırmasıdır.

Kuramı, Alımlama Estetiği başlığı altına dahil edilen bir başka isim ise Stanley Fish'dir. Stanley Fish, Iser'den bir adım öteye giderek, metin içinde potansiyel olarak dahi anlamın bulunmadığını belirtmektedir. Ona göre anlam, okurun yürütmüş olduğu okuma süreci içinde kendisinde uyanan yaşantılardan başka bir şey değildir (Moran, 2005:248). Okuma, metnin hangi anlamlara geldiğini çözmek değil, metnin okurda yaşattığıdır.

Tosun, Fish'in dil anlayışının pragmatist bir boyutta olduğunu belirterek, metnin grameri, anlamları ve biçimsel birimlerinin olgusal olarak verili olmadığını, aksine tüm bunların yorumun bir sonucu olduğu görüşündedir (Tosun, 2007:252). Moran da Fish'in kuramında anlamın nesneyle değil, bir olayla ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Bu durumda ise, her okurda farklı yaşantılar meydana gelebileceği düşünülse de, aynı toplum ya da topluluk içinde bulunan okurların benzer okumalar sonucunda benzer anlamlara varacakları belirtilmektedir (Moran, 2005:248).

Tosun, Fish'in göz önünde bulundurduğu okur tipinin, "her türlü tartışmayı engelleyebilecek kadar farklı tepkiler göstermesi beklenmeyen, akademik kurumlarda yetişmiş bilgili okurlar" olduğunu belirtir (Tosun, 2007:253).

Alımlama estetiği, gösteren gösterilen ilişkisinde, yorumbilimin yorumlayıcı üretiminin dışında, göstergeyi yorumlayan ikinci ve asıl yorumlayıcı olan okurun göstergeyi alımlamasının önemini vurgulamıştır. Böylece gösteren-gösterilen ilişkisinin göndericinin yorumuna bağlı olmayıp, iletişim eyleminde iletişimin kendisine yönelik olduğu alımlayıcının göstergeyi yorumlama biçiminin göstergeyi asıl anlamlandıran boyutu olduğunu ortaya koymuşlardır.

3.4. Alımlama Göstergebilimi

Umberto Eco, ileriki yıllarda "Alımlama göstergebilimi" olarak anılacak olan görüşlerini, ilk olarak 1985 yılında Mantova'da yapılan bir konferansta açıklamıştır. Eco konuşmasında, kendi düşüncelerinin henüz birçokları tarafından tutarsız olarak görülebileceğini belirtmiştir (Rifat, 2005:277). Ancak bu konferanstan sonra, gerek

1987 yılında yayımlanmış olduğu “Lector in fabula” gerekse 1990 yılında hazırlanmış olduğu “I limiti dell’interpretazione” (Yorumun Sınırları) adlı çalışmalarıyla, alımlama göstergebilimi üzerine ortaya atmış olduğu görüşlerini tekrar ele alarak, bunları perçinlemiştir. Alımlama göstergebilimin amacının ise, metin içinde okurun kurucu varlığını tespit etmek olduğunu düşünmektedir, yani metnin niyetinden okurun niyetini oluşturan şartları belirlemeye çalışır (Eco, 2004:39).

Rifat, Eco’nun alımlama göstergebilimini hem alımlama estetiği kuramlarının hem de genel göstergebilim kuramlarının bir kaynaşması olarak görmektedir. Zaten Eco “Yorumun Sınırları” (Die Grenzen der Interpretation) adlı çalışmasında gerek yorumbilim gerekse alımlama estetiğinin, kuramına ne türde etkilerinin olduğu üzerinde durmaktadır. Eco okur odaklı olan kuramların tamamının, birbirilerinden haberli ya da habersiz, bir şekilde birbirleriyle bağıntılı olduklarını düşünmektedir. Bu sebepten de yazınbilim içinde yapılmış olan çalışmalar sonucunda gerçek anlamda bir paradigma değişiminin yaşanıp yaşanmadığı sorusunu yöneltmektedir. Eco’ya göre tüm erek odaklı kuramlar, daha önceleri dile getirilmiş, fakat fazla dikkat çekmemiş olan görüşlerin son yirmi yılda değer kazanmaları sonucunda tekrar ele alınmalarıdır (Eco, 2004:32).

Eco’ya göre okur odaklı olan tüm çalışmalar, içlerinde edimbilimsel bir yön barındırmaları durumunda, göstergebilimsel olarak adlandırılmış olsalar da olmasalar da, göstergebilimin ilgi alanına girmektedir.

Okur odaklı kuramların gelişim nedenlerini daha önce belirtmiş olsak da, burada Eco’nun görüşüne de ayrıca yer vermeye değer görüyoruz. Eco bu durumu şöyle açıklamaktadır.

“[...] Alımlama kuramları (i) bir sanat yapıtını ya da metnini dilsel bir nesne olarak kendi nesneliliği içinde inceleyebileceklerini ileri süren belirli yapısal yöntemlerin katılığına; (ii) göstergelerin ya da sözcelerin, meydana geldikleri durum, kullanım koşulları ya da bağlamı göz önünde bulundurmamak istemeyen bazı biçimsel Anglosakson kökenli anlambilimlerin katılığına – burada sözlük-anlambilim ile ansiklopedik-anlambilim arasında bir tartışma söz konusudur; (iii) bazı sosyolojik yaklaşımların deneyselciğine karşı bir tepki olarak meydana delmiştir” (Eco, 2004:32).

1962 yılında yayımlanmış olan “Açık Yapıt” adlı kitabında Eco, sanatsal eserlerin açıklığından bahsederek, okurun sanatsal yapıtların anlamlandırılmasındaki önemini vurgulamaktadır. Eco bu kitabında bahsettiği “açıklık” kavramını sadece yazınsal metinler için değil, her türlü sanatsal yapıt için kullandığını belirtmektedir (Eco, 2000:47). Tosun’un da belirtmiş olduğu gibi Eco’nun açık yapıtla kastettiği, bir yapıtın, okurun yorumu dahil edilmeden önce bitmemiş olmasıdır. Özellikle modern yapıtlar okurun okuma süreci gerçekleşmeden tamamlanmamış olarak görülmektedir. Klasik yapıtlara oranla burada yer alan bildirilerin kesinliği yoktur ve “yorumcunun kendilerini yeniden yapılandırmasına açıktır” (Tosun, 2007:290).

Her ne kadar Eco’nun kitabı “Açık Yapıt” başlığını taşısa da, Eco alımlayıcı kişinin yapıtı yorumlama işinde tamamen özgür olmadığını belirtir ve okur ile metin arasında gerçekleşen işbirliği niteliğindeki iletişimsel ilişkiye değinmektedir. Bu ilişkiyi ise şu şekilde açıklamaktadır: “söz konusu olan bu ilişkide alıcı kişinin yorumlayıcı kararı, olası bilginin edimsel değerini kurmaktadır” (Eco, 2004:34). Okur ile işbirliği ilişkisinde olmayan bir metni, tembel bir mekanizmaya benzetmektedir ve söz konusu olan bu tembel mekanizma devingenlik kazanabilmek amacıyla kendine bir örnek okur tasarlar.

“Metin kendi örnek okurunu oluşturmak isteyen bir mekanizmadır. Ampirik okur, metin tarafından tasarlanan örnek okur üzerine tahminlerde bulunur. Şöyle ki, ampirik okur, ampirik yazarın niyeti doğrultusunda değil, örnek yazarın niyetine göre varsayımlarda bulunur” (Eco, 2004:49).

Örnek yazar ise metin stratejisinde gizli olduğundan, okur metinle işbirliği içine girmek zorundadır. Okurun okuma süreci boyunca gerçekleştirdiği çıkarımlar, metne yönelik olmalıdır. Eco metinle işbirliğini belirtirken, aynı zamanda metnin tek bir anlamının olmadığına da dikkat çekerek, okurun metnin kendi içindeki tutarlılığı doğrultusunda birden fazla çıkarımlarda bulunabileceği düşüncesindedir. Bu çıkarımlar ise, metnin ilerleyen bölümlerinde yine metin tarafından ya onaylanır ya da çürütülür.

“Metin, yorumun onaylama ölçütü olmaktan ziyade daha çok inşa ettiği devingen deneyle kendini kanıtlamaya çalışan yorumun, nesnesidir” (Eco, 2004:49).

Yazınsal metin okuyucusu, okuma sürecinde metne yönelik birden fazla çıkarımda bulunabilir, ancak okurun kendi isteği doğrultusunda gerçekleştirmiş olduğu yorum, metin tarafından tutarlılık açısından onaylanmadığı sürece geçerli değildir ve okur bu yorumdan kaçınmalıdır.

3.4.1. Yazarın Stratejileri

Eco yorumlayıcı kişiden “[...] okur her zaman vardır, yalnızca öykü anlatmanın oluşturucu ögesi olarak değil, öykülerin oluşturucu ögesi olarak” (Eco, 1996:8), şeklinde bahsetmektedir. Bir göstergenin anlamını, ona anlam katan etkenlerden sadece birine eğilerek incelemenin pek başarılı olmadığı görülmüştür. Bu sebepten yine dikkatleri sadece okuyucu üzerine çekmekle de çok yol kat edilemez. Ancak şu da bir gerçek ki, bir metin onu yorumlayan bir kimsenin dünya bilgisi ve bilgi birikimi sonucunda bir anlam kazanır. Bilinmeyen ve daha önce hiç karşılaşılmayan bir gösterge hakkında herhangi bir fikir yürütülemez. Okur ya da alıcı, bir metni okurken ondan edindiği bilgiler ile kendisinin geçmişte o veya bu şekilde edinmiş olduğu bilgiler ışığında metnin anlamına ulaşır. Bu anlam ise ya yazarın yani gönderici kişinin vermek istediği anlamdır ya da okuyucu kişinin yine kendi bilgi birikiminin el verdiği şekilde metnin kendisinden ulaşabildiği anlamdır.

Okuyucunun kendi bilgi birikimine göre gerçekleştirdiği yorumlama, farklı çözümleme olarak adlandırılmaktadır (Vulli, 2002:164). Yazarın amacı, okuyucuyu kendi vermek istettiği anlamlardan birine yönletmekse, metin içersinde birtakım yöntemler uygulayarak bunu sağlayabilir.

Vulli bu yöntemleri şu şekilde sıralanmaktadır (Vulli, 2002:164):

“ (I) Yazar, daha en başından alıcı kitlenin belirlenmesi amacıyla metne konusu hakkında belirli işaretler kullanabilir. Bu tür tipik işaretler arasında, masalların giriş kısmında bulunan kalıplaşmış ifadeleri gösterebiliriz. Okuyucu bunu gördüğünde ne türde bir metinle karşı karşıya olduğunu anlayabilir.

(II) Yazar, mümkün olan diğer okuma süreçlerini engelleyip, istenilen bir okuma sürecini oluşturabilmek için, belirli anlambilimsel artık bilgileri metin içine dahil edebilir.

(III) Metin belirli anlatım noktalarında, direk okuyucuyu muhatap alıp ona hitap edebilir (“... ve şimdi ne olacağını tahmin edebiliyor musun?”), ya da alıcının merakını uyandıracak üslup yönünden farklı teknikler içerebilir (kitap içerisindeki bölüm başlıkları gibi).

(IV) Yazar okurdan metni anlayabilmesi bakımından belirli bilgi birikimi beklemek yerine, onun ufkunu genişletebilir. Bunu da metin içerisine ekleyeceği açıklayıcı bilgiler ile sağlayabilir.”

Yazar bu yöntemlerden birini izleyerek, vermek istediği anlama okurun ulaşmasını sağlayabilir. Ancak bu yöntemler kullanılmış olsa dahi, okur metinden farklı anlamlar çıkartabilir. Bu yöntemler kati bir şekilde bağlayıcı değildir. Bir metin ile onun arasında zamansal ya da fiziki bir uzaklık mevcut ise okurun söz konusu bu yanıltıcı çözümlenmeye varması çok şaşırtıcı olmaz (Vulli, 2002:166). Hiçbir bilgisinin olmadığı bir zamana ya da ortama ait bir metni okuyucu ister istemez kendi bilgi birikimine göre çözümlenecektir.

Vulli’ye göre, burada yapılması gereken, metnin anlam ufkuna sabırla yaklaşımdır, bu durumda ise sistematik kuşku kaçınılmazdır, bu ikisi de zaten ona göre filolojinin vazgeçilmez araçlarıdır (Vulli, 2002:166).

3.4.2. Metinlerin Çoklu Gösterge Olarak Kullanımı ve Yorumu

Eco, ‘I limiti dell’interpretazione’ (Die Grenzen der Interpretation) adlı çalışmasında yazınsal olsun ya da olmasın herhangi bir metnin kullanılması ve yorumlanması arasındaki farka dikkat çekmektedir (Eco, 2004:47).

Ampirik yazarın özel yaşamıyla ilgili metin içinde ipuçlarının bulunabileceği düşüncesinden yola çıkarak metnin, yazarın hayatına ilişkin incelenmesini Eco, metni kullanmak olarak adlandırır. Burada ayrıca metindışı kaynaklara da başvurulmaktadır. Yazara ilişkin biyografik bilgilerin bulunduğu ya da bulunabileceği düşünüldüğü her türlü kaynak, araştırmacı kişinin yöneldiği kaynaklar arasına dahil edilir. Eco bu yönde gerçekleştirilen çalışmalara örnek olarak ise, Maria Bonaparte’nin Edgar Allan Poe’nun ‘The purloined Letter’ adlı eserine yönelik yapmış olduğu çalışmayı vermektedir (Eco, 2004:47). Bonaparte, Poe’nun özel yaşamına ilişkin bilgilere ulaşabilmek için adı geçen eseri okuma sürecini bu yönde gerçekleştirmiştir.

Metni yorumlayabilmek içinse, metinde anlatılan olası dünyayı tüm yönleriyle kavramak gerektiği düşüncesindedir Eco. Yazınsal metinlerde okur, anlatı içinde geçen olayların ve kişilerin kurmaca olduğu gerçeğini en başından kabul ederek, metne yönelik çıkarımlarını ve yorumlarını bu doğrultuda gerçekleştirir. E.A. Poe'nun adı geçen eserine yönelik yapılmış olan bir başka inceleme Derrida'nın gerçekleştirmiş olduğu yorumlamadır. Eco, Derrida'nın psikanalitik çözümleme sonucunda yapmış olduğu yorumlamayı “doğru” yorumlama olarak göstermektedir.

“Derrida, [...] psikanalitik çözümleme yöntemiyle yapmış olduğu yorumlamada amacının, yazarın bilinmeyenini değil, metnin bilinmeyenini çözümlenmek olduğunu belirtmektedir. Gerçek şu ki, [...] söz konusu hikayeyi okumak için sadece İngilizce sözlüğü değil, aynı zamanda bu hikaye tarafından sunulan olası dünyayı da göz önünde bulundurmak zorundaydı” (Eco, 2004:47).

Eco vermiş olduğu bu iki örnekte, metnin amacı ile okurun amacı arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Okur, elindeki metinden metnin stratejilerini gözetmeksizin istediği anlamlara ulaşabilmekte ve istediği yorumlarda bulunabilmektedir. Böylece okurun ampirik okur kimliği ön plana çıkar. Bu da okurun niyetini göstermektedir. Ancak Eco'ya göre asıl yorumlama, metnin söylediklerini dikkate alarak onun kendisi için tasarlamış olduğu ‘örnek okur’ kimliğine bürünebilmektedir. Çünkü metne yönelik yapmış olduğumuz ve bize göre akla uygun yorumlamalar, yine metnin kendisi tarafından onaylanır ya da çürütülür, bunun için başka kaynaklara başvurmak gereksizdir. Eco bir metni doğru yorumlayabilmek ve metnin niyetini öğrenebilmek için metnin kendisine yönelmek gerektiği düşüncesindedir.

3.4.2.1 Örnek Okur ve Örnek Yazar

Eco, “örnek okur”, “ampirik okur”, “örnek yazar” ve “ampirik yazar” kavramlarıyla metinlerin yorumlayış şekillerine oldukça net açıklamalar getirmiştir. Eco'ya göre ampirik okur “[...] biziz, ben, siz, başka herhangi biri” (Eco, 1996:15). Ampirik okur okuma süreci boyunca, yazarın uyguladığı yönlendirmeleri bilerek ya da bilmeyerek dikkate almayabilir. Okurun söz konusu bu yönlendirmelerden uzaklaşmasına hiçbir şey engel olamaz. Okur, okuma sürecini kendi isteği doğrultusunda sürdürmekte özgürdür. Bu durumda ampirik okur, sadece örnek okur olmaktan uzaklaşır. Örnek yazarın stratejilerini, görmezden gelerek metnin sonucuna varır (Vulli, 2002:166-167).

“Örnek okur” ise yazarın yönlendirmelerine uyan okurdur. Örnek okur, metnin potansiyel içeriğinin tam anlamıyla güncellenebilmesi için gerçekleştirilmesi zorunlu olan, metinsel olarak belirlenmiş koşulların toplamıdır. Her yazar oluşturduğu metin için örnek bir okur tasarlar. Eco buna örnek olarak komedi filmlerinden yola çıkar. Bir komedi film izleyicisinden, filmdeki esprileri anlayıp, bu filmde eğlenmesi beklenir. Ancak izleyici bunun tam aksi reflekslerde bulunuyorsa, bu durumda metnin öngördüğü “örnek okur” olmaktan çıkar. Örneğin bir mizah dergisinin hayatımıza dair yaptığı göndermeleri hoşgörü ve tebessümle değil de, onun içeriğini bir hakaret olarak kabul eden okur ampirik bir okurdur (Volli, 2002:167).

Tosun, yazarın metni oluşum sürecinde onu gerçekleştirme biçimini düşündüğü gibi, okurun da metnin gerçekleştirilmesine yorumsal açıdan katkıda bulunduğunu belirtir.

“Bir metin okura her şeyi söylemez; eğer böyle olsaydı hiçbir zaman sonu gelmezdi. Eco, bir metnin söylenenlerden olduğu kadar söylenmeyenlerden yani anlatım düzeyinde yer almayanlardan da oluşan bir doku olduğunu kabul eder; okur da içeriğin edimselleştirilmesi düzeyinde işte bu söylenmeyenleri edimselleştirmelidir” (Tosun, 2007:285).

Volli, göstergebilimin daha çok yazar ile okurun birbirleriyle uyumlu bir şekilde yürüttükleri iletişim süreçleri boyunca buldukları somut rollerle ilgilendiğini belirtir (Volli, 2002:167). Burada hem yazar hem okuyucu birbirini göz ardı etmez. Yazar okuru yönlendirir, okurda bu yönlendirmeleri dikkate alarak okuma sürecini gerçekleştirir. Bir metnin birden fazla anlamının olduğu düşüncesi artık birçok çevre tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu düşünce kabul edilirken, aynı zamanda metnin anlamının sonsuz olmadığı da üstüne basarak vurgulanmaktadır. Nasıl ki sözel bir iletişimde iki kişi birbirine uyumlu olarak sohbetlerini, iletişimlerini sürdürüyorsa, Eco da örnek yazar ve örnek okurla bunu kastetmektedir. Örnek okur, örnek yazarın ideal muhatabıdır. Eco’nun da belirttiği gibi, örnek yazar kendi örnek okurunu yanında ister. Kendisinin dikkat çektiği noktalara okurun da yönelmesini istemektedir.

“Örnek okur ve örnek yazar metin içerisine kurulmuştur. Bunun anlamı, metnin anlatım yüzeyinde yazarın ve okurun izleri bulunduğuudur. [...] İletişim sürecinde ampirik yazar örnek okura metinsel ifadenin öznesi olarak bir hipotez oluşturur ve

kendisini de sözcü öznesi olarak gösterir, yani örnek yazar olur. Diğer taraftan ampirik okur, örnek yazarın hipotezini kurar” (Volli, 2002:168).

Örnek okurun yapması gereken, okuma sürecinde mümkün olduğunca örnek yazara yaklaşmak ve onu ortaya çıkartmaktır. Örnek yazarın yapmak istediğini anlayan her okur, Eco’ya göre örnek okurdur.

Eco’nun örnek okur kavramının göstergenin yorumu açısından çok önemli bir bakış açısı getirdiği bir gerçektir. Örnek okur, göstergelyi gönderenin niyetlerini çözmeye çalışıp, gönderenle iletişim kurmak için yorumlayan okurdur. Bu özelliğiyle örnek okur, yazarla iletişimi sağlama amacıyla göstergelerin yorumlarını yazarın anlatmak istediklerini yorumlayarak yorumlar. Örnek okurun en önemli özelliği, yazarın göstergeleri kurarken, okur kitlesinin göstergelerden olası anlama kapasitesini göz önünde bulundurarak metin yazmış olmasıdır. Ampirik okur ise, göstergeleri gönderenin amacından farklı bir şekilde yorumlayabilen, göstereni yorumlarken farklı tavırlar sergileyen okurdur.

3.4.2.2. Naif Okur ve Eleştirel Okur

Eco anlatı metnini ormana ve onları okumayı ormanda dolaşmaya benzeterek bir eğretilenmede bulunur. Ona göre ormanda dolaşma iki türlü gerçekleşebilmektedir. Birincisi amaca ulaşmak için ormanın içinden bir geçiş, diğesinde ise “ormanın yapısını ve neden bazı patikalara girilip diğelerine girilemediğini” (Eco, 1996:35), anlamak bakımından oyalanarak gerçekleştirilen bir dolaşmadır. Buradan yola çıkarak Eco her metnin hem anlambilimsel hem de eleştirel yorumlanabileceğini belirtir. Anlambilimsel yorumlama Eco’ya göre şu şekilde gerçekleşir:

“Anlambilimsel yorumlama, alıcının metnin çizgisel bildirim karşısında gerçekleştirdiği okuma sürecinin sonucudur. Buna karşın eleştirel ya da göstergebilimsel yorumlama, metnin ne tür yapısal özelliklerle anlambilimsel yorumlamalar oluşturduğunu açıklamaya çalışır” (Eco, 1992:43).

Her metin, söz konusu olan bu iki tür yorumlamalardan biri seçilerek yorumlanabilmektedir. Ancak kimi metinler hem anlambilimsel hem de eleştirel yorumlamayı gerekli kılmaktadır. Bu tür yorumlamaları genellikle yazınsal metinlerin,

estetik işlevi bulunan metinlerin zorunlu kıldığı belirtilmektedir. Polisiye romanlar, bu tür metinlere örnek olarak gösterilmektedir. Söz konusu ‘naif’ ve ‘eleştirel’ yorumlama süreçleri, okurun bu tür metinler karşısındaki tutumuna göre belirlenmektedir ve bu tutuma göre Eco, ‘naif okur’ ve ‘eleştirel okur’ olarak iki tür “Örnek Okur” öngörür.

“Proust’un belirttiği gibi, şimdiki zamanda mı geçmişte mi olduğumuzu, nerede bulunduğumuzu anlamak için sürekli olarak önceki sayfalara dönmek zorundayız. Gerçekten de, eğer geriye dönersek, tüm anlatısal söylemin zamansal göstergelerle kaplı olduğunu fark ederiz. İlk okumada bu göstergeler yiter, ancak ikinci okumada açık bir biçimde ortaya çıkarlar” (Eco, 1996:48).

Bir polisiye romanda okur, yazarın onu hangi bölümde hangi stratejilerle aldattığını anlayabilmek için bazen birkaç bölüm bazen ise metnin en başına dönmek zorunda kalabilir. Bu tür okurlar “eleştirel” okur olarak adlandırılmaktadır. Eleştirel okurlar kendilerini en açık şekilde bu tür metinlerde ortaya çıkartırlar. Naif okur ise yazarın metin içinde kullandığı stratejileri ve metnin kurgusunu sorgulamadan, anlatı metnin sonucuna varmaya çalışır. Tosun’a göre, her iki okur tipi metin stratejisi içine sıkıştırılmıştır (Tosun, 2007:286).

3.5. Metnin Konusal Bütünlüğü “Topic”

Belirli bir gösterge topluluğunun mantıksal yönden bir metin olarak kabul edilebilmesi için, söz konusu bu topluluğun ortak bir noktasının bulunması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, belirli bir soruya cevap niteliği taşıyor olmalısı gerekir. Metin kendi içinde konusal bir bütünlük sağlamalıdır. Bahsedilen bu konusal bütünlük göstergebilim içerisinde ‘Topic’ olarak adlandırılmaktadır. Topic metnin odak noktasıdır, her şey onun etrafında gerçekleşir. Sözceler dolaylı yolla da olsa, ona atıfta bulunmak zorundadır ki, metin tutarlı bir bütün olabilsin.

Volli topic için “ topic (ya da konu), okuyucunun metne yöneltmiş olduğu soruya, süreklilik içinde verdiği cevaptır” (Volli, 2002:86), yönünde bir açıklamada bulunur. Okur konuyla birlikte, belirli bir metnin anlam içeriğini kavramaya çalışır. Volli’ye göre, konunun seçimi ve kesinlik derecesi kısmen de olsa okurun ansiklopedik edincine bağlıdır (ayrıca bu edincin metin içerisindeki edinçle ne derece bağdaştığına bağlıdır). Bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz:

Bir kağıt üzerinde “Boş bir havuzu; birinci musluk tek başına 5 saatte, ikinci musluk ise tek başına 2 saatte dolduruyor. Dolu havuzu üçüncü musluk, tek başına 4 saatte boşaltıyor...” şeklinde bir metin gören kişi burada bir matematik işleminden bahsedildiğini hemen anlar. Ancak matematik konusunda biraz daha bilgili kişi bunun aynı zamanda bir havuz problemi olduğunun farkına varır. Bu sebepten konu az çok kişinin ansiklopedik bilgisine dayanmaktadır.

Haber, kitap ya da makale başlıkları metnin konusu hakkında okuyucuya ipucu verir. Volli bunu metne bir giriş olarak kabul eder. Böylece okuyucuya, metni okuyacağı süreç boyunca yorumlamada bulunacağı anlam alanı tanıtılmış olur. Okur metin hakkında fikir edinir. Hatta başlığı okumasıyla birlikte, metnin sonucu hakkında tahminlerde bile bulunabilir. Ancak Volli, başlık konusunda uyarıda bulunur ve bazı başlıkların kimi zaman yanıltıcı olabileceğini belirtir. Yazar bunu bilmeyerek yapmış olabileceği gibi, okuyucuyu yanıltmak için kasten de yapmış olabilir. “Bunu dışında bir başlık her ne kadar metnin amacına uygun olsa da, hiçbir zaman içeriğin tamamını kapsayamaz” (Volli, 2002:86).

Konu metnin sınırları içerisinde değişiklik gösterebilir. Bir metnin sadece bir bölümünü içerebileceği gibi, genel olarak anlatılan olaylarla bir dünya görüşünü okuyucuyla paylaşabilir. Buna örnek olarak ise iyi ile kötünün daimi savaşı gösterilebilir.

Metinlerin okunma biçimi daima okuyucuya bağlıdır. Okur metinden istediği bölümleri seçer alır ve kendi bilgisine göre şekillendirir. Yapmış olduğu bu seçim metnin kendisi tarafından verilir ve yönetilir ancak başlangıçtan itibaren çözülmüş olamaz çünkü metin bölümlenmesinin birden fazla çeşidi vardır. Bunlar dışında metni okuma biçimini ve alımlanışını etkileyen koşullar arasında, metnin üretildiği zaman kadar, okuyucunun içinde bulunduğu zaman, onun toplumsal duruşu, cinsiyeti, inanç ve ideolojisi ve genel olarak dünya bilgisidir. Konunun sadece sözdizimsel düzeyle belirlenmemesi durumunu Volli şöyle dile getirmektedir.

“Konunun, metniçi bir gerçeklik, metin sözdiziminin bir bakış açısı ve metnin salt içeriği ile sınırlı kalmadığını, aynı zamanda metnin anlambilimsel yanı ile belirlenmediğini bilmek gerekir. Topic, birbirini takip eden metin parçalarını kendi ilgi ve bilgi alanları doğrultusunda yorumlarken başlıklar halinde kısaltan ve hafızasında tutan okurun edimsel eylemlerinin sonucudur. Bir metnin

konulaştırılması belirli bir anlamsal bir hipotez temelinde gerçekleşen metnin yoğunlaşma işlemidir ve bu durum ise okurun kendi inisiyatifine ve aynı zamanda onun ansiklopedik edincine bağlıdır” (Vulli, 2002:87).

3.6. Ansiklopedik Bilgi

Ansiklopedik bilgi kavramı, Eco göstergebiliminin temel kavramlarından biridir. Eco'ya göre ansiklopedik bilgi insan hayatında yer alan tüm kültürel olguları kapsamaktadır. Göstergeler ise bu kültürel olgular, yani ansiklopedik bilgi doğrultusunda anlam kazanır.

Vulli, Eco'nun ansiklopedik bilgi kavramının ve buradan yönlendirilmiş olan ansiklopedik edincin, iletişimsel süreçlerin çözümlenmesinde oldukça büyük öneme sahip olduğunu belirtir. Ona göre, bir edebiyat yapıtının ya da bir gazete haberinin okur tarafından nasıl kavrandığını anlamak için, onun iletişimsel görüngüye ait olan sözcükleri, yani ifade biçimlerini ‘zaten biliyor olduğu’ düşüncesinden yola çıkmak yeterli değildir. Anlamlandırma için sözlüklerde yapılan eşleştirmeler gibi, ifade düzleminin her bir ögesini içerik düzleminde yer alan ögeyle eşleştiren bir düzgülü yeterli değildir (Vulli, 2002:88).

Mustafa Özşarı, Umberto Eco'nun ansiklopedik bilgi kavramıyla neyi kastediğini şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Okurun değişik kaynaklardan elde ettiği edebî ve gayri edebî kültüründen oluşan global bilgisi. Lector in Fabula adlı eserinde Eco, ansiklopedik yeterlilik gibi düşünülen global bir sistemle konuşur. Bu bakımdan ansiklopedi, metnin anlatı yapısı ve topiklerini tanımlamak için okur tarafından dilbilimsel ve kültürel yeterliliğin kullanılması olarak anlaşılmalıdır” (<http://www.ege-edebiyat.org>:28.03.2009) .

Bilmediğimiz, hiç karşılaşmadığımız bir durum hakkında herhangi bir şekilde mantıksal bir fikir yürütmemiz mümkün değildir. Karşılaştığımız her yeni bir durumu, geçmişte edindiğimiz bilgiler doğrultusunda anlamlandırmaya çalışırız. Eğer bu yeni durum karşısında geçmişten edindiğimiz bir bilgi yoksa ya da bilgilerimiz onu anlamlandırmada yetersiz kalıyorsa, bunu giderebilmek adına çeşitli kaynaklara başvururuz. Bu kaynaklar bir kitap, gazete arşivleri gibi yazılı kaynaklar olabileceği

gibi, konuyla alakalı bilgi sahibi ve danışabileceğimiz bir kişi de olabilir. Okur da içinde bulunduğu sosyal çevreye göre şekillenmiş olan dünya görüşü ve bilgisi ışığında, elindeki metni anlamlandırır ve yorumlar.

Tarihi bir olayın anlatıldığı bir romanda, o dönemdeki yaşam koşullarını örneğin mekan, zaman, coğrafi, siyasi vb. bilmek gerekir. Kurtuluş Savaşının anlatıldığı bir yazıda okur, ülkesini düşman işgalinden kurtarmaya çalışmış olan o insanların içinde buldukları gerek maddi gerek manevi yoklukları bilmelidir. Aksi halde Kurtuluş Savaşını günümüz şartlarında yorumlamaktan öteye gidemez ve o dönemdeki zor şartlar altında gerçekleştirilmiş olan kahramanlıklara gerekli değeri yükleyemez.

Volli, ansiklopedik bilgi olarak adlandırdığımız ve belirli zamanlarda belirli topluluklarda paylaşılan söz konusu bu dünya hakkındaki görüş ve bilgilerin, her iletişim olgusunun arkasında yatan asıl sebepler olarak açıklar. Volli'ye göre burada söz konusu olan daha çok bir sistemdir ve bu sistem genellikle birbiriyle tutarlı olmayan, düzensiz bir görünüm veren bildiriler dizinler, resim ve tanımlardan oluşmaktadır. Volli, "Ansiklopedik bilginin bu belirsiz ve akla uygun olmayan düzenlenişi, yapay zeka için temel zorluklar" (Volli, 2002:88) oluşturduğunu iddia eder. Yapay zeka çalışmalarında karşılaşılan asıl güçlükler, insan bilincini oluşturan bilişsel süreçleri yönlendiren söz konusu ansiklopedik bilgi sistemindeki bu karmaşıklıklardan kaynaklanmaktadır. Çünkü ansiklopedik bilgi yapısı, bu düzensizlik ve karmaşıklık nedeniyle çözümlenemediğinden, yapay zeka çalışmalarında yol gösterici bir model oluşturulamamaktadır.

Ansiklopedik bilginin dış dünyada yer alan gerçekliği hangi ölçüde birebir yansıttığının önemi yoktur. Ansiklopedik edinç kişiden kişiye farklılık gösterebilir, kimi için doğru olan bir başkası tarafından yanlış olarak görülebilir. Ancak ne var ki, biz farkında olmasak da, tüm eylemlerimiz söz konusu bu ansiklopedik edincimize göre belirlenmektedir.

3.7. Alımlama Kuramlarının Göstergelime Etkisi

Bu bölümde okur odaklı alımlama kuramlarından söz ettik. Bir anlamda daha önceki kuramları hermenötik kuramlar olarak kabul edersek, bu bölümde incelediğimiz ve daha çok bugünün geçerli paradigmasını oluşturan kuramlar antihermenötik kuramlar olarak

değerlendirilebilir. Göstergenin serüveninde yazarın yorumunun göstergeye yön verdiği bir paradigmadan, okurun yorumunun göstergeye yön verdiği paradigmaya geçiş söz konusudur. Alımlama odaklı kuramlar, ister metinsel gösterge, ister sözcük anlamında gösterge kuramları olsunlar, alımlayıcının göstergesi yorumlamasını öne çıkarırlar. Yeni göstergebilim kuramları farklı yaklaşımlar göstermekle birlikte, alımlayıcının yorumuyla ilgili ortaya atılan kuramlar bütünü oluşturumaktadırlar. Göstergenin yansıtmacı özelliği ve yazarın yorumunun geçerliliği alımlayıcı kuram için artık geçerliliğini kaybetmiştir.

Yeni göstergebilimsel bakışa göre, göstergelerin anlamı artık alımlayıcının alımladığının dışında var olamaz. Tüm göstergeler alımlayıcıya ve onun alımlamasına yöneliktir. Gönderen kişi, ister alımlayıcıyı göstergeleri anlamlandırmak için kurmuş olsun, isterse göstergelerin anlamını kendisinin kurmuş olduğunu düşünsün, sonuçta önemli olan alımlayanın bu sürece nasıl katıldığıdır. Gönderici ne düşünmüş, hangi amaçla göstergeleri yorumlamış olursa olsun, alımlayanın yorumu nihai yorumdur. Alımlayıcının yorumuyla ilgili genel geçerli bir alımlama kuramı ortaya atmak oldukça zordur. Çünkü anlama tamamen bireysel özneye dayalı olan ve farklı koşullarda, farklı kültürlerde, farklı yapılarıdaki bireylerin yorumlamasının toplamından oluşan bir anlama ve alımlama değildir. Alımlama kuramı çerçevesinde ortaya atılan görüşler, göstergeler üzerine yapılan açıklamaların tümünü göreceli hale getirmişlerdir.

BÖLÜM 4: GÖSTERGE KURAMLARININ ÇEVİRİBİLİME ETKİSİ

4.1. Çeviribilim ve Çeviri Kuramları

Çeviribilimin sınırları, 20. yüzyılın ikinci döneminde şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde ortaya atılmış olan kuramsal yaklaşımlar, çeviri olgusunu tüm yönleriyle inceleyen tutarlı bir bilimin oluşmasına hız vermiştir.

Kautz, çeviriyi bir şekil dilsel eylem olarak ele alan çeviribilimin, somut olarak ne ile uğraştığı sorusuna üç yaklaşım ortaya koymuştur, bunlar:

- Çeviri, bir yandan bir süreç olarak ele alınır ve bu süreç bir model çerçevesinde gösterilmeye çalışılır. Aynı zamanda bu süreç içerisinde cereyan eden kısmi süreçler (kabaca ifade edilecek olursa: kaynak metnin anlaşılması, anlaşılmanın “aktarılması”, erek metnin şekillendirilmesi) tipolojik ve yöntemsel olarak sistemleştirilmelidir.
- Diğer yandan çeviri bir ürün olarak ele alınır (kaynak metne dayanarak oluşturulan bir erek dil metni). Bu ürün bir taraftan çeviri eleştirisi değerlendirilmeleri için çıkış noktası olarak kullanılabilir.
- Çeviri ve çevirilerin bilimsel olarak ele alınmasının temelinde öğretim içinde gerekli olan genellenebilir teknikler, sorun çözme stratejileri, çeviri yöntemleri ortaya koyma beklentisi yatmaktadır (Kautz, 2002:30-31).

Reiss ve Vermeer çeviribilim içerisinde geliştirilecek bir çeviri kuramının özelliklerini şöyle açıklar: “Tamamlanmış bir çeviri kuramı erek durumların nasıl analiz edilmesi gerektiği hakkında kurallar ve bu kurallardan çevirinin nasıl gerçekleştirildiği hakkında koşullar ortaya koyabilmelidir,” (Reiss/Vermeer, 1984:85).

4.1.1. Çevrilebilirlik Sorunu

“Die Sprache ist gleichsam die äusserliche Erscheinung des Geistes, der Völker; ihre Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ist ihre Sprache [...]” W. v. Humboldt²

Wilhelm von Humboldt'un bu sözleri, uzun yıllar çeviri hakkında gerçekleştirilmiş çalışmalar ve ortaya atılan görüşler üzerinde etkili olan düşüncenin bir yansımasıdır. 19. yüzyıla kadar çeviriler kaynak metne ve onun yazarına sadık kalınacak şekilde gerçekleştirilmekteydi. Bir metni yorumlayabilmek için, metin yazarının ne demek istediğine ulaşmak ve onu anlamak gerekiyordu. Dilsel göstergelerin başka bir dile aktarılmasıyla, aynı duygu ve fikrin karşı kültürde birebir uyandırılmayacağı düşüncesinin ardında yatan neden ise, 'dilin ruhudur'. Bunun sonucunda da çevirinin imkansız olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Wilhelm von Humboldt (1767-1835) yapmış olduğu "Aeschylus Agamemnon" (Agamemnon) çevirisinin önsözünde, bu türdeki eserlerin çevrilemeyeceğini belirterek, bu düşüncüyü savunanların en önemli temsilcisi olmuştur. Humboldt'a göre, düşünce anadilin boyunduruğu altındadır: "Dil, aynı zamanda toplum ruhunun dışı yansımasıdır; dil toplumların ruhudur, ruh ise toplumların dili, her ikisi de aynı derecede gerçekleşmez".² (Stolze, 2005:25)

Humboldt'un bu ifadesine göre, her toplumun kendi gelenekleri doğrultusunda farklı hissetme ve düşünme şekilleri bulunmaktadır. Bunları ifade etme biçimleri ise toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Düşünceler ve ifadeler anadil içerisinde şekillenir. Bundan dolayı da, hiçbir toplumun düşüncesi ve dili aynı şekilde oluşmaz. Bu sebepten de dilsel göstergelerin, özellikle yazınsal değer taşıyan metinlerin çevirisi mümkün değildir. Kaynak kültürün bir parçası olan dilsel göstergelerin, erek kültürde birebir aynı duygu ve düşüncüyü iletcek bir karşılığı bulunmamaktadır.

Humboldt'la aynı çağda çalışmalarını yürütmüş olan Friedrich Schleiermacher (1768-1834) ise, çeviri etkinliğini ikiye ayırmış ve çevrilebilirliği metin türlerine göre derecelendirmiştir (Stolze, 2005:26-27). Ona göre, bilimsel ya da bildiri nitelikli metinlerin bir başka dile aktarımında anlamsal açıdan herhangi bir sorun yaşanmamaktadır. Çünkü bu tür metinlerde yer alan dilsel göstergelerin, karşı dilde düz anlamsal açıdan birebir karşılıkları bulunmaktadır. Ancak yazınsal metinler, daha çok duygu ve düşüncüyü ifade eden kavramlar içerdiğinden ve bu duygu ve düşünceler toplumdan topluma değişiklik gösterdiğinden, bunların birebir aktarımı mümkün değildir. Bu düşüncesinden yola çıkarak, kaynak dilin çeviri metninde hissedilmesi

---

² Çeviri tarafımızdan yapılmıştır.

(Verfremdung) gerektiğini düşünür (Kautz, 2002:31). Erek metin okuruna, kaynak yazarın dili yansıtılmalıdır. Bu şekilde ise erek metin yabancılaştırılmış olur.

20. yüzyılda Humboldt'la aynı düşünceyi paylaşmış olan isim ise J. Leo Weisgerber'dir. Ona göre de, düşünce anadil içinde şekillenmektedir ve bu düşüncesini ispatlamak için çeşitli örnekler sunmuştur. Kültürden kültüre değiştiğini ifade ettiği göstergelerden bazıları ise renk yelpazeleri; hala, teyze, amca, dayı gibi akrabalık ilişkilerini gösteren adlandırmalar; dilsel göstergelerin yan anlamlarındaki değişimler de verdiği örnekler arasındadır (Stolze, 2005:29).

Kautz, 20. yüzyılda metin çevirilerinin imkansız olduğu düşüncesinin Sapir/Whorf-Hipoteziyle (1956) en belirgin şekilde vurgulanmış olduğunu belirtmektedir. Kautz, Benjamin Lee Whorf ortaya atmış olduğu söz konusu bu varsayıma kitabında yer vermektedir:

“Dillerin farklı yapılardan oluştuğu gerçeğinden [ortaya şu gözlem] çıkmaktadır: Dili çok farklı dilbilgisiyle kullanan insanlar, bu dilbilgisi nedeniyle dış gerçeklikte bulunan benzer gerçeklikleri çok farklı gözlemler ve değerlendirirler. Gözlemci olarak birbirleriyle eşdeğer olmadıklarından, dünya hakkında farklı görüşlere sahiptirler” (Kautz, 2002:32).

Whorf'un bu düşünceleri dilbilim temeline dayanmaktadır ve anlam farklılıklarını dilin yapısından kaynaklandığını düşünmektedir.

Yapısökücülük kuramını ortaya atmış olan Jacques Derrida da yazılı metinlerin çevrilemeyeceğini düşünmektedir (Stolze, 2005:33). Ancak Derrida'nın yapısökücü kuramının dayanak noktasını oluşturan, toplumlar arasındaki farklı kültür ve dil değil, her yazılı metnin birden fazla anlam içermesidir. Ona göre bir metin her okunuşunda farklı anlamlar üretir. Yazılı metinlerde bulunan bu çok anlamlılık çeviride büyük bir soruna dönüşmektedir. Çeviri bir anlam aktarımıdır, çünkü çevirmen anladığını aktarır. Yazılı metinlerde ise her okunuşta farklı bir anlama ulaşıldığından, çevirmen bu çok anlamlar arasında sıkışıp kalır ve etkinliğini gerçekleştirmez.

Düşüncenin anadil içerisinde şekil almasından dolayı çevrilemezlik sorunsalını ortaya koyan tüm bu düşüncelere farklı bir bakış açısı getirerek karşı olmayanlarda yok değildi. Çevrilebilirlik ilkesini savunanlar, dikkatlerin dilin anlatım boyutundan içerik

boyutuna çekilmesi sonucunda aslında tüm metinlerin çevrilebileceğini iddia etmişlerdir. Bu düşünceye göre, tüm insanlar ortak bir evrensel anlayışa sahiptir ve bu anlayışın evrensel olması “dilnin bireyüstü özellik taşıdığını ortaya çıkartmaktadır,” (Stolze, 2005:37). Çevrilebilirliği savunmalarının bir başka nedeni ise, insanların sürekli devam eden ve genişletilebilen bir anlatım yetisine sahip olmaları ve bunun sonucunda da kendi dillerinde bulunmayan ifadeler için, yenisini üretebilmeleridir (Kautz, 2002:32).

Bu düşünceler temelinde çeviriye yönelik çalışmalar dilbilim içerisinde hız kazanmış ve böylece çeviribilimin oluşmasına yönelik ilk adım gerçekleştirilmiştir. Modern dilbilim alanında dillerin yapılarına yönelik sürdürülen araştırmalar sonucunda ortaya çıkan yöntemler, sürdürülen çeviri çalışmaları içinde de uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle Roman Jakobson’un çeviri süreçleri olarak ortaya atılmış olduğu kuram, dilsel göstergelerin farklı dizgelere çevrilebilirliğinin ispatı niteliğindedir.

4.1.2. Çeviriye Yönelik Dilbilimsel Yaklaşımlar ve Çeviride Eşdeğerlilik Kavramı

Çeviribilimin diğer bilimler arasında özerk bir bilim olarak yerini alma süreci, çevirinin dilbilim içerisinde dilbilimsel yöntemlerle incelenmesi sonucunda başlamıştır. Çeviribilimin ilk dönemi sayılan bu süreç içinde gerçekleştirilen çalışmalardaki amaç, dilbilimsel yöntemlerle çeviri etkinliğini denetlenebilir bir hale getirmektir. Geliştirilen yöntemler sonucunda, çeviri etkinliğinin öğretilebileceği düşünülmekteydi. Tüm bu çalışmalar kural koyucu bir nitelik taşımaktaydı. Öne çıkan kavramlar ise, “Invarianz” (değişmez değer) ve “Äquivalenz” (eşdeğerlilik) kavramlarıdır.

“Çeviri, bir gönderici tarafından kaynak dil düzgüsüyle gönderilen ve çevirmen tarafından alınıp, yine onun tarafından erek dil düzgüsüyle tekrar kodlanarak (umkodieren) erek dil alıcısına gönderilen bir iletinin çözümlenmesidir” (Kautz, 2002:34).

Burada önemli olan, bir metnin kaynak dilden erek dile aktarımı sürecinde, ileti içeriğinin korunmasıdır. Çevirilerin başarısı, iki dilin en küçük birimleri olan sözcükler arasındaki değişmez değere göre belirlenmektedir. Bahsedilen bu değer, kaynak metin ile erek metin arasında bir karşılaştırma ölçütü (tertium comparationis) olarak kabul edilir. Eşdeğerlilik karşılaştırması ise dilsel göstergelerin anlatım düzleminde değil,

içerik düzleminde gerçekleştirilmektedir. Dilbilimsel çeviri çalışmalarında eşdeğerlilik üzerine birçok görüş ortaya atılmıştır. Ancak tüm bu yaklaşımların ve yöntemlerin ortak yanı, çeviri etkinliğinde dikkatlerin çeviri süreci yerine, çeviri sürecinin bir ürünü olan erek metin üzerine odaklanmış olmasıdır. Bunu ise her iki dilin tüm düzlemlerini birbirleriyle kıyaslayarak yapmaktadırlar (Kautz, 2002:34).

Eşdeğerlilik konusunda ortaya atılan görüşler arasında en fazla etki yaratan Eugene A. Nida tarafından geliştirmiş olunan “devingen eşdeğerlilik” kuramıdır. Bu kuram ile birlikte çeviri metninde aranan biçimsel eşdeğerlilikten uzaklaşmıştır. Nida erek metnin kaynak kültür okuyucusunda, tıpkı orijinal metnin erek okur üzerinde yaratmış olduğu etkiyi gerçekleştirmesini amaçlar. Çevirmen metnin biçiminden çok çevirinin işlevine yönelmelidir. Bu sebepten çevirmen çeviri etkinliğini sürdürürken, metnin bağlamını göz önünde bulundurmalıdır. Nida’ya göre, çevirmen çeviri işleminde eşitlik değil, eşdeğerlilik sağlamalıdır. Stolze, Nida’nın bu düşüncelerini Martin Luther’in İncil çevirisi hakkındaki düşüncesiyle benzer olduğunu belirtmektedir (Stolze, 2005:88).

Martin Luther Avrupa ülkelerinde kiliseye karşı yürütülmüş olan reform hareketiyle birlikte İncil’in ‘Almancalaştırılması’ gerektiğini düşünerek, İncil çevirisini erek dile yönelik çevirmiştir.

Dilbilim içerisinde dil dizgesinden metin dizgesine geçilmesine paralel olarak, çeviri incelemelerinde de metne yönelmeler yaşanmıştır. Metne yönelik çalışmalar ise, yine dilbilimin bir alt bilimi olarak kabul edilen metindilbilim içinde gerçekleştirilmiştir. Metindilbilimin ortaya çıkmasında ise Nida’nın çeviri hakkındaki düşünceleri etkili olmuştur (Stolze, 2005:105). Onun çevirinin daha çok erek okurdaki etki yönünü vurgulamasıyla birlikte, dil çalışmalarında sözcük ve cümle düzlemlerinden uzaklaşıp, bir bütün olarak metin ele alınmıştır. Metindilbilim içinde, çalışmamızın ikinci bölümünde işlediğimiz, metnin içerik ve sözdizimsel tutarlılığı gibi etkenler üzerinde araştırmalar yapılmış ve bu araştırmalar gerek metinsel göstergebilim, gerekse çeviri çalışmalarında etkili olmuştur. Ancak metindilbilim içinde sadece metin içindeki cümlelerin, paragrafların ve bölümlerin birbirleriyle olan tutarlılığı değil, aynı zamanda metinlerin alıcılar üzerinde yarattığı etki ve metinlerin işlevi de incelenmiştir (Kautz, 2002:37). Bu düşünceye göre, metinsellik, bir metnin yapısal ve edimsel özelliklerinin

birbirleriyle olan uyumlarıyla sağlanmaktadır, yani metin yazarıyla metin alıcısı arasındaki kusursuz iletişimle elde edilir.

1970-1980 yılları arasında metin türlerine yönelik birçok düşünce ortaya atılmıştır . İlk çalışmalar metinlerin yüzeysel yapıları üzerinde gerçekleştirilirken, daha sonraları metinlerin işlevlerine göre çalışmalar yapılmıştır (Stolze, 2005:113-115).

Özellikle Katharina Reiss'ın metin türlerine yönelik geliştirmiş olduğu çeviri amaçlı metin türleri, çeviri alanında etkili olmuştur. Reiss yaptığı çalışmalarda metin türlerine göre çeviri kuralları geliştirmeye çalışmış ve bunu yaparken Karl Bühler'in geliştirmiş olduğu "Organon" modelinden yola çıkmıştır. Bühler'in bu modeline göre bir göstergenin farklı işlevleri bulunmaktadır ve bu işlevler, göstergenin işaret ettiği nesneye ya da konuya yönelik "betimleyici işlev", gönderici açısından "anlatım işlevi" ve alıcı açısından "çağrışım işlevi" olarak üçe ayrılmaktadır. Reiss ise, Bühler'in belirlemiş olduğu işlevlerden yola çıkarak metinleri taşıdıkları işlevlere göre bilgi verici, anlatımcı ve işlevsel metinler olarak bir ayırmda bulunmuştur (Prunč, 2007:79). Reiss'ın metin türleri ve çeviride metin türlerine yönelik dikkat edilmesi gereken eşdeğerlilik noktaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 1. Çeviri Amaçlı Metin Türleri

Metin Türü	Metin İşlevi	Özellik	Eşdeğerlilik – Ölçütü	Çeviri Yöntemi (esas işlev)
1. Bilgi verici	Bilginin aktarımı	Konu odaklı	İçerik düzleminde eşdeğerlilik	Konuya yönelik (düz yazı niteliğinde)
2. Anlatımcı	Sanatsal nitelik taşıyan metinler	Gönderici odaklı	Sanatsal biçimlerin benzerliği	Yazara yönelik
3. İşlevsel	Metne karşı tutumların harekete geçirilmesi	Davranış odaklı	Metin kapsamındaki etkinin eşdeğerliliği	Alıcı odaklı (= uyarılama)

Kaynak: Stolze (2005:114)

Reiss'in metin türlerine, Christiane Nord tarafından dördüncü bir metin türü eklenmiştir. Nord bunu "phatische" metin türü olarak adlandırır. Katric ve diğerleri bu tür metinlere örnek olarak, konferanslarda yapılan açılış konuşmalarını, kapanış konuşmalarını, hitap şekillerini, insanların birbirlerine selam vermelerini vb. göstermektedirler (Katric ve diğ., 2005:81).

Çevirmen kaynak metin çözümlemesinde ilk olarak metnin yapısal özelliklerini ve işlevini belirlemeye çalışır ve buradan yola çıkarak erek metni iletişim durumuna göre yeniden oluşturur.

4.1.3. Betimleyici Yaklaşımlar

Birçok çeviribilimci, çeviri olgusu araştırmalarında dilbilimsel çalışmaların yetersizliğini düşünerek, çeviribilimin dilbilimden bağımsız bir bilim dalı olması gerektiğini savunmaktaydılar. 1970'li yıllarda tıpkı dilbilimde olduğu gibi, çeviribilimde de bir paradigma değişimi yaşanmış ve uluslararası boyutta çalışmalar sürdürülmüştür. Tüm bu çalışmalarda da yine Nida'nın erek okurda "orijinal metin etkisi" yönündeki görüşleri oldukça yön verici olmuştur.

Betimsel çeviri yaklaşımına yönelen çeviribilimciler, dilbilimsel yöntemlerin kural koyucu ilkelerinden uzaklaşmaya çalışmışlardır. Prunč'a göre, kuralcı ve eşdeğerlilik odaklı çeviri anlayışı dışında kalan ve çevirinin tarihsel fenomenini açıklamaya çalışan tüm çeviribilimsel düşünceler, betimleyici çeviribilim başlığı altında toplanabilecek türdendir. Bu sebepten de bu anlayışın temelinde Prag yapısalcılığı ile Rus biçimciliğinin yattığını düşünmektedir. Betimleyici çeviri anlayışı Belçika ve Hollanda'da ilk olarak 1970'li yılların ortalarında ortaya çıkmaya başlamıştır ve Prunč buna paralel olarak İsrail'de de bu yönde çalışmaların yaşandığını belirtmektedir. Aynı ayrı bölgelerde bulunan ve birbirinden bağımsız çalışmalar yürüten çeviribilimciler arasında bir köprü vazifesini gören isim ise James Holmes'dir. James Holmes, Prag yapısalcılarını, Slovak çeviribilimcileri, İsraili olan Even – Zohar ve Gideon Toury gibi betimsel çeviribilim alanında çalışmalar sürdüren bilim adamlarını birbirlerinden haberdar etmiştir (Prunč, 2007:220-221).

Holmes'e göre, çeviribilim tüm mantıksal çıkarımlarını gözlemler sonucunda elde eder ve bu sebepten de çeviri araştırmalarını, ampirik bilimsel çalışmalar olarak görür.

Çalışmalarını metinler üzerinde ve çevirinin nasıl yapıldığı yönünde sürdürmemiş, genel olarak çeviri üzerine atılmış görüşler üzerinde çalışmıştır. Çeviribilimi ise uygulamalı alan ve kuramsal alan olarak ikiye ayırmıştır. Stolze, betimleyici kuramın çevirileri bir ürün, bir süreç olarak gördüğünü ve bunun dışında çevirilerin erek kültürdeki işlevlerini incelediğini belirtir. Bunları ise şu şekilde sınıflandırır (Stolze, 2005:154-155):

- Çeviri sürecinin kuramı, başka bir ifadeyle, bir kişinin çeviri yapmak istediği zaman neler yaşadığı,
- Çeviri ürününün kuramı; çeviri metnini bir metin olarak gösteren özellikleri
- Çeviri işlevinin kuramı; çevirinin alıcı kültürde yarattığı etki.

Stolze, bu çalışmaların birbirinden bağımsız sürdürülebileceği gibi, bunların birbiriyle etkileşim halinde olduğunu da belirtir. Biri diğerini gerekli kılar ve böylece aynı alanın farklı yönünü konu alan bilimsel çalışmalar, elverişli kuram ve yöntemler sunar.

Holmes'in dilbilimsel çeviri anlayışına karşı açmış olduğu savaş sonucunda, birçok çeviribilimci bu düşünce etrafında birleşmiştir. Bunlardan biri ise Hollandalı Theo Hermans'dır. Birçoğu Hollandalı olan bir topluluk oluşturan Theo Hermans, çeviriye yönelik yapılmış olan görüşleri ve çalışmalarını en katı şekilde eleştirmekteydi. Yazınsal çevirinin geleneksel dilbilim tarafından ikincil bir ürün olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktaydı. Ancak Holmes, çeviri işinin basite alınmasından sadece dilbilimcileri değil, aynı zamanda çeviribilimcileri de sorumlu tutmaktaydı. Hatta çeviribilimcileri en tehlikeli düşman olarak adlandırmaktaydı. Bunun sebebi olarak ise, uygulamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirdiklerini belirterek, aslında geleneksel kurallardan ve kaynak metne bağlı kalmaktan vazgeçmemelerini göstermekteydi. Prunč, Hermans'ın çeviriyi bu çıkmazdan kurtarmanın yolunu şu şekilde açıkladığını belirtir (Prunč, 2007:223-224):

- Edebiyatın devingen bir sistem olarak kabul edilmesi gerektiği;
- Kuramsal modeller ile durum araştırmalar arasında sürekli bir etkileşimin olması gerektiği;

- Yazınsal çevirinin ancak betimleyici, hedef odaklı, işlevsel ve sistematik bir şekilde mümkün olabileceği.

Böylece çeviri anlayışında hedef odaklılık kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır.

4.1.4. Çeviriye Yönelik İşlevsel Yaklaşımlar

Çevirinin işlevselliği daha önceki kuramlarda dile getirilmiş olsa da, çevirinin bu yönü ancak 1980 ve 1990 yılları arasında ortaya atılmış olan kuramlar ile vurgulanmıştır. Çevirinin de bir tür iletişim biçimi olarak kabul görmesi, onun işlevsellik yönünün daha ağır basması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Çevirmenler de gerçekleştirdikleri çeviri eyleminde, tıpkı sıradan iletişim biçimlerinde olduğu gibi, okurlarıyla çeviri metinleri aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak Hans J. Vermeer “Skopos” kuramını, Justa Holz Mänttari ise “Bir Eylem Olarak Çeviri” kuramını geliştirmişlerdir.

İşlevsel çeviri kuramları, özellikle Holz Mänttari’nin kuramı, çeviri uygulamalarında kullanılmaya oldukça elverişlidir. Mira Kadric ve diğerleri, işlevsel çeviri kuramlarının çeviri eğitimi bağlamında oluştuklarını, amacının ise, pratik çevirmen edimlerini sistematik olarak göstermek ve açıklamak olduğunu belirtirler (Kadric ve diğ., 2005:45).

4.1.4.1. Skopos Kuramı

Vermeer’e göre her eylemin altında bir amaç yatar. Bu amaca ulaşmak içinse kişi çeşitli eylemlerde bulunur. En basit bir eylem gibi görülen, alışveriş yapmanın bile altında bir amaç yatmaktadır. Bir sanat yapıtı bile hiçbir zaman amaçsız değildir. Vermeer’e göre amaç “anlamın özel bir türüdür. Eylemin devingen anlamıdır (Vermeer, 1986:324).” Bu yüzden Vermeer amacı, çevirinin merkezine oturtur, ayrıca kuramında ‘skopos’, ‘amaç’, ‘hedef’ ve ‘işlev’ kavramlarını birbirlerinin eşanlamlısı olarak kullanır. Bundan dolayı Vermeer’in Skopos kuramı aynı zamanda işlevsel çeviri kuramı olarak da adlandırılmaktadır.

“Eylem bir hedefe ulaşmayı ve böylece mevcut olan bir durumun değişimini amaçlar. [...] Eylemde bulunan kişinin yapacağı amaç seçiminin, ancak duruma bağlı ve kültüre özgü olan birçok değişke içinden yapıldığı takdirde

bir anlam kazandığını varsayarak, biz, bir eylem için gerekli olan tüm koşulları bir araya topluyoruz” (Vermeer/Reiss, 1984:95).

Vermeer eylemin ancak kültüre özgü ve duruma uygun olduğu sürece anlamlı olabileceğini belirtir. Aynı zamanda bir eylemin iki türlü amaç taşıdığını belirtir, bir “duruma uygun olmalıdır,” iki “mevcut durumda amaca ulaşmaya hizmet etmelidir” (Vermeer/Reiss, 1984:97-98). Vermeer ve Reiss’a göre, her eylem kişinin kültürüne özgüdür. Eylem ve kültür birbirinden ayrı düşünülemez. Bu durumda, kişinin belirlediği amaç da kültüre özgü olmuş olur. Vermeer’e göre çevirmen, metni alımlarken onun anlamına ulaşmalı ve çeviri metnine uygun olacak, aynı zamanda da çeviriyi yönlendirecek bir amaç belirlemelidir. Söz konusu bu amaç ise erek kültüre yönelik olmalıdır. Eylemler ve amaçlar kültür normlarının dışında düşünülemez. Erek kültürde yer alan alıcılarda yeni bir durum yaratmalıdır. Bu ise erek kültürün normlarıyla çatışmamalıdır.

Katric ve diğerleri, çevirinin bir iletişim olarak görülmesi durumunda, kaynak metinde neyin yer aldığı değil, çeviri metnin ne için kullanılacağı önemlidir. Bu yüzden de ilk olarak iletişimin amacı belirlenmelidir. Bu durumda çevirmen, kendi değerlendirmeleri sonucunda alıcı için önemli olabileceğini düşündüğü bilgileri aktarır. Onlara göre önemli olan çeviri metnin iletişim amacıyla uyuşmasıdır (Katric ve diğ., 2005:45).

4.1.4.2. Bir Eylem Olarak Çeviri

Holz-Mänttari’nin çeviri eylemi kuramı, Vermeer’in skopos kuramıyla birçok yönden benzerlik taşımaktadır. Tıpkı Vermeer gibi, o da çevirinin iletişim yönünü vurgular. Bunun dışında çeviriyi bir eylem olarak görmektedir. Stolze, Holz Mänttari’nin eylem kuramında, çevirmenin bir uzman olarak erek metni ve onun işlevini oluştururken, yetkili karar verici kişilerle işbirliği içinde olması gerektiğinin vurgulandığını belirtmektedir. Çevirmen tarafından alınan kararlar kesinlikle sadece kaynak metnin yapısına yönelik olmamalıdır, yani çeviri eyleminde söz konusu olan sözcüklerin ve cümlelerin çevirisi değildir, aksine çeviride söz konusu ileti taşıyıcılarının meydana getirilmesidir (Stolze, 2005:186). Çevirmenler kültür engellerini başkalarıyla işbirliği içinde oldukları sürece aşabilirler. Bu şekilde de, işlev taşıyan bir çeviri metni oluşturmuş olurlar.

Katric ve diğeri, Holz Mänttäre'nin kuramında dört kavramın ön plana çıktığını belirtmektedirler. Bunlar ise uzman eylemi, eyleyenler, işbirliği ve ileti taşıyıcısı kavramlarıdır. Çevirmen bir uzman olarak hem görev verici kişinin amacı, hem de alıcı kişiler hakkında kendisinde var olan bilgiler doğrultusunda, işlevsel bir çeviri metni oluşturmalıdır. Katric ve diğeri göre, çevirmen bu tür bir metin oluşturabilmek için, metnin alınacağı durumu, kaynak metin materyallerini, ayrıca erek toplumun beklentilerini ve normlarını çözümlenmek zorundadır. Eyleyenler ve onlarla işbirliği ise, çevirmenin tek başına değil birden fazla kişiyle işbirliği içinde olduğunu gösterir. Çevirmen, eylemini bir uzman olarak ancak eyleyenlerle işbirliği içinde olduğu sürece yürütebilir. Eyleyenlerle kastedilen ise, çeviri eyleminin gerçekleşmesinde rolü olan kişilerdir. Bunlar görev veren, kaynak metin yazarı, çevirmen, erek metin kullanıcısı vb olabilir. Bir diğeri kavram olan ileti taşıyıcısıyla, sadece yazılı metin kastedilmemektedir. Heceler, sözcükler ve metinler ileti taşıyıcısı olabilir, ancak bunlar dışında ölçü tekniği, yani ses uyumu, hız, duraklama, aksan ya da vücut duruşu, vücut dili, mimik, kıyafet seçimi, mekan ve nesnelere, bunların hepsi bir araya geldiğinde ileti taşıyıcısı olabilmektedir. Katric ve diğeri bu tür göstergelerin birbirlerini tamamladığını düşünmektedirler (Katric ve diğ., 2005:49-52).

Çevirmen işinin uzmanı olarak yapacağı eylemde her türlü kararı alma ve bunları uygulama yetkisini sahiptir. Bu bağlamda yapılacak olan çevirinin istenilen işlevi yerine getirmeyeceğini düşünerek, kendisinden istenilen görevi yerine getirmeme ve onu reddetme özgürlüğüne sahiptir.

4.2. Gösterebilimsel Bakış Açılarının Çeviriye Etkisi

Çeviri olgusu, 20. yüzyıla kadar farklı disiplinler tarafından ele alınmış bir konu olmaktan öteye gidememiştir. Yazınbilim, felsefe ve özellikle dilbilim içinde ortaya atılan görüşler 20. yüzyıldan itibaren çeviri etkinliğinin bilimi olan çeviribilimin oluşumuna büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Ancak ne var ki, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeviribilimin kendi kendine özerk bir bilim olmasını amaçlayan birçok çeviribilimci, çeviri olgusunu diğeri bilim dallarından mümkün olduğunca soyutlamaya çalışarak açıklamak istemişlerdir. Kuşkusuz çalışmalarına çeviribilime en büyük katkıyı sağlamış olan dilbilim ise, kural koyucu olduğu ve çeviri eylemini kısıtladığı iddia edilerek, tamamıyla çeviribilimsel çalışmaların dışında tutulmaya

çalışılmıştır. Ancak çeviriyi ne derece soyut bir şekilde ele almaya çalışsalar da, her yeni bir yaklaşım ya da düşünce sonucunda, onun diğer bilim alanlarıyla birçok yönden etkileşim halinde olduğu daha çok gün ışığına çıkmıştır. Kimileri çevirinin iletişim şeklinin özel bir türü olduğunu belirtmiş, böylece çeviri iletişimbilimsel yöntemlerle incelenmiştir. Çevirinin sosyolojik, felsefi, işlevsel, kültürel boyutu derken aslında çevirinin çok karmaşık bir olgu olduğu ortaya çıkmış ve tek bir alanda gerçekleştirilecek olan çalışmalarla onun niteliğine ulaşamayacağı anlaşılmıştır. Nitekim Koller çeviribilimi, “çeviriyi ve çevirileri farklı yaklaşımlarla ve farklı disiplinlerin farklı yöntemlerinin kullanımıyla ve farklı bakış açılarıyla tanımlamaya, incelemeye ve açıklamaya çalışılan” (Koller, 1992:123) bir bilim olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde göstergebilim de, bilim alanındaki yerini 20. yüzyıldan itibaren almaya başlamıştır. Tıpkı çeviri olgusu hakkında olduğu gibi, göstergeler üzerine de çok eski zamanlardan bu yana görüşler ortaya koyulmuş ve kuramlar geliştirilmiştir, ancak göstergenin kendi biliminin oluşması daha öncede belirtmiş olduğumuz gibi Peirce’ın kuramıyla birlikte gerçekleşmiş ve bu alandaki çalışmalar 70’li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Ancak çeviribilimde olanın aksine, göstergebilim daha en başından disiplinlerarasası bir bilim olmuştur. İster tüm bilimleri kapsayan bir üstbilim olarak kabul edilsin, ister dilbilimin bir alt disiplini olarak kabul edilsin göstergebilim birçok bilim dalının içinde yerini almaktadır. Bu bilim dallarından biri de çeviribilimdir. Çeviribilim içinde çeviri olgusu üzerine gerçekleştirilen araştırmalar, disiplinler arası çalışmayı gerektirmektedir.

Çeviri, metinlerin salt yüzeysel yapılarının erek dile çevrilmesi değildir. Çeviri, kaynak metinden erek metne bir anlam aktarımıdır. Anlam oluşumlarının ise göstergebilim alanında incelenmesinden dolayı, çeviri ile göstergebilim arasında oldukça yakın bir bağ vardır. Çevirinin göstergebilimle olan bağlantısını Akşit Göktürk şu sözleriyle değinmektedir:

“Anlamanın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir çeviri yalnız. Her dil, belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçütleriyle, kısaca somut insan yaşamıyla iç içedir. Her yazın metninde sunulan kurmaca dünyanın art-alanında da, bütün bu etkenler yürürlüktedir. Başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır çeviri bu yönüyle. Doğal diller arasında, yalnız soyut dilbilimsel düzeneklerle işleyen bir etkinlik değildir.

Dilbilimin olduğu ölçüde göstergebilimin de konusu sayılması bu özelliğinden ileri gelir. (...)" (Göktürk, 2008:109).

İki farklı dilsel gösterge dizgesi arasında gerçekleşen çeviri sürecine göstergebilimsel bir bakış açısı ile yaklaşıldığı durumda, burada sözcüğü sözcüğüne bir çeviriden, yani metnin bir bütün olarak anlamı ve işlevi için içine katılmadığı bir çeviri anlayışından bahsedilemez. Volli'ye göre, göstergebilimsel çeviride bir metin, salt sözcük düzlemi açısından değil, anlamın da için içine katıldığı ve içerik düzleminin de göz önünde bulundurulduğu bir bütün olarak ele alınmalıdır (Volli, 2002:240).

Peki anlam oluşumlarını araştıran göstergebilim anlam üretimini ne şekilde tanımlamaktadır? Bu konuda farklı kuramlar ve görüşler dile getirilse de, genel olarak geçerli olan kuram, Peirce'in belirtmiş olduğu "semiose" yani gösterme süreci kuramıdır. Eco, Peirce'nın gösterme süreci kuramının çeviri etkinliğinde bir çevirmenin sözlükte bulunan birden fazla sözcük seçenekleri arasından kendisince metin bağlamına göre uygun olanı seçmesiyle özdeşleştirmektedir. Eco, Peirce'in bir temsillemenin (representamen) yorumlayanını, aynı zamanda bir başka temsil (representamen) dolayısıyla da bir başka yorumlayan olarak gördüğünü ve bunların aynı nesneye işaret ettiği görüşünde olduğunu belirtir (Eco, 2006:99-100). Bu duruma göre ise alımlanan bir olgunun anlam üretimi kişinin yorumuyla gerçekleşir.

"Bir başka değışle bir göstergenin anlamını belirleyebilmek için, söz konusu bu göstergeyi, ona göre yine başka bir gösterge ya da gösterge topluluğıyla yorumlanabilen bir başka gösterge ya da gösterge topluluğıyla değıştirmek gerekmektedir, ve [söz konusu bu gösterme süreci] sonsuza değın sürer" (Eco, 2006:100).

Eco, belirli bir konu hakkındaki bilgimizi geliştirdiğimiz ve onu tüm yönleriyle kavradığımız sürece, konuyu daha iyi anlayacağımız ve onu diğer olgulardan daha rahat ayırt edebileceğimiz kanısındadır. Eco'nun vermiş olduğu örneğı biraz değıştirerek şu şekilde açıklayabiliriz: Peirce'a göre, 'konak' sözcüğü ile karşılaştığımızda, bu sözcüğü 'ev' ve 'gökdelen' sözcüklerinden ayırmamızı sağlayan 'yorumlayandır' (interpretant) ve buna bağılı olarak da gösterme sürecidir. Çünkü 'ev', 'gökdelen' ve 'konak' sözcüklerinin neye işaret ettiklerini bilmezsek, bunlar arasındaki ayırımı da bilemeyiz. 'Konak' sözcüğü ile işaret edilen büyük, gösterişli ve mutlaka bir bahçesi olan bir

evdir. ‘Ev’ sözcüğünün ise, en fazla bir iki katlı ve belki de bahçesi olan bir eve işaret ettiğini biliriz, buna karşın ‘gökdelene’ sözcüğü ile genellikle büyük şehirlerde bulunan çok katlı bir binanın kastedildiğini biliriz. (Eco, 2006:97-101). Böylece “yorumlayan daha çok bilmemi sağlayan (Eco, 2006:102)” bir durum olmuş olur. Yorumlayanlar sayesinde kaynak metni daha rahat anlar ve erek dile aktarımda bulunurken neye dikkat etmemiz gerektiğinin farkına varırız. Konağı sıradan bir ev olan ‘Haus’ sözcüğü ile karşılayamayacağımızı bilir ve erek dilde ve erek kültürde bu sözcüğe karşılık gelen sözcüğü bulmaya çalışırız.

Jakobson Peirce’in anlam üretiminin “bir göstergenin bir başka gösterge dizgesine çevrilmesinden” (Eco, 2006:269) başka bir şey olmadığı düşüncesinden yola çıkarak, göstergebilim içinde üç tür çeviri süreci belirlemiştir. Bunlar temel çeviri türleri olarak nitelendirilen intralingual (diliçi), interlingual (diller arası) ve intersemiotisch (göstergeler arası) çeviri süreçleridir. Roman Jakobson dilsel gösterge dizgesinin bir başka dilsel gösterge dizgesine çevrilebilirliği üzerine yapmış olduğu “On Linguistic Aspects of Translation” (Çevirinin dilbilimsel özellikleri üzerine) başlıklı çalışmasında, bahsedilen bu üç tür çeviri sürecini belirlemiştir. Jakobson daha önceleri tartışılmakta olunan çevrilebilirlik konusuna Peirce’in açıklamasına başvurarak şu şekilde bir açıklama getirmektedir:

“Bir sözcüğün anlamı, dilin günlük kullanıcısı için olduğu gibi dilbilimci için de, onun yerine geçebilecek başka bir göstergeye, göstergelerin doğası üstüne en önemli araştırmaları yapmış olan Peirce’ün ısrarla belirttiği gibi, özel olarak ‘içinde daha eksiksiz gelişmiş bulunduğu’ başka bir göstergeye çevrilmesinden farklı bir şey değildir” (Jakobson, 2004:89).

Jakobson’un bu açıklamasına göre, bir gösterge, yerine geçeceği göstergeyi anlamsal açıdan karşılayabildiği sürece çeviri her zaman mümkündür.

Diliçi çeviri, metinde yer alan dilsel bir göstergenin yerine aynı dil içinde, benzer anlam taşıyan başka bir göstergenin kullanımı ya da Jakobson’un belirttiği şekilde söylemek gerekirse “yorumlanması” ile gerçekleştirilir. Buna örnek olarak, “bekar” ile “evlenmemiş bir kimse” göstergelerini verebiliriz. Prunč bunu İngilizcedeki ‘bachelor’ kavramıyla örneklendirmektedir ve bu göstergenin ‘unmarried man’ ya da eşanlamlısı olan ‘celibate’ sözcüğüyle yer değiştirebileceğini belirtir (Prunč, 2007:34-35).

Göstergearasası çeviri için “dilsel göstergelerin dilsel olmayan gösterge dizgeleri aracılığıyla yorumlanmasıdır” (Jakobson, 2004:90). Jakobson bunu aynı zamanda dönüştürme olarak da adlandırır. Bu tür çeviriler, bir romanın filme uyarlanması şeklinde karşımıza çok sık çıkmaktadır. Dilsel göstergeler, burada el kol hareketleri, mimikler, manzara görüntüleri vb. ile yer değiştirmektedir.

Dillerarası çeviri süreci ise, çalışmamızın asıl konusunu oluşturan çeviri sürecidir, yani belli bir dil içerisindeki göstergelerin farklı bir dilin göstergeleri ile yorumlanmasıdır. Ancak Prunč, farklı dillerdeki göstergelerin her ne kadar birbirlerinin yerine kullanılsalar da, bunların gerçekte birebir benzer dış gerçekliğe işaret etmediklerini belirtir. İngilizce ‘cheese’ kavramı Almancaya ‘Käse’ olarak çevrilse de, o an için alıcı kişilerde tat bakımından aynı duyguyu uyandırmayacağını belirtir (Prunč, 2007:34). Bu durumun nedeni ise, kültürel farklılıklara dayanmaktadır. Her toplumun ve kültürün kendi damak zevki vardır. Prunč’un iki farklı ülke ve kültür arasındaki farklılığa göstermiş olduğu örnek, kendi ülke sınırlarımız içinde dahi yaşanmaktadır. Damak tatları bir çok bölgeye göre değişiklik göstermektedir ve Karadeniz mutfağı, Akdeniz mutfağı, Anadolu mutfağı vb. şekilde ayrılmaktadır. Bu sebepten bir kavram, farklı toplum ve kültürlerde tıpa tıp benzer şekilde, örneğin peynir denildiğinde tat ve görüntü bakımından birebir benzer görüntü canlandırmaz belki ama, en azından kendi kültürüne ait bir karşılık bulur.

Jakobson çeviri sürecinde sözcüklerin ya da cümlelerin değil, iletilerin aktarıldığını düşünmektedir. Bundan dolayı her bilişsel deneyimin herhangi bir dile çevrilebileceğini ve erek dil içerisinde düzenlenebileceğini dile getirmiştir. Dilsel göstergenin erek dilde uygun karşılığının bulunmadığı durumlarda, bu sorunun aktarma, öyküntü, sözcük türetme, anlam kaydırması ya da dolaşık anlatımla giderilebileceğini düşünmektedir (Jakobson, 2004:91-92).

Çeviri etkinliğini tıpkı Jakobson gibi bilişsel bir etkinlik olarak gören Mehmet Rifat çeviri etkinliğine anlamlama göstergebilimi açısından yaklaşmaktadır. Rifat, çeviriyi programlı bir şekilde yürütülen zihinsel bir dönüş(tür)üm olarak görür ve çeviri etkinliğinin iki aşamadan meydana geldiğini belirtir. Bunlardan ilki yorumlama, ikincisi ise yeniden üretimdir. İlk aşama olan yorumlama evresi, kaynak metnin çözümlenmesinden oluşur. Anlam üretme süreci ile anlam çözümleme süreci olarak

adlandırdığı evreler, bir metnin içerik düzleminde yüzeysel düzleme, yüzeysel düzlemden içerik düzlemine yöneliktir ve kendisi bu durumu şu şekilde göstermektedir:

Şekil 10: Anlam Üretme ve Anlam Çözümleme Süreci ³

Derin anlam düzeyi : Anlamın temellendiği, kaynaklandığı güçlü mantıksal yapılar

Anlatı düzeyi : Olay örgüsünün kurulmasını sağlayacak işlevsel anlatı birimlerinin belirmesi ve aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesi:

Gönderen/Gönderilen; Özne/Nesne; Yardım-eden/Karşıçikan arası ilişkiler.

Söylem düzeyi : İşlevsel anlatı birimlerinin **kişi/uzam/zaman** açısından belirmesi:

temaların ve temaları süsleyen figürlerin ortaya atılması.

Yüzeysel dil düzeyi : Temaların ve figürlerin bir doğal dille gerçekleştirilmesi: Metnin ortaya çıkması:

ses/sözcük/biçem ilişkileri

Kaynak: Rifat (2008b:249)

Rifat'ın bu şemasında da görüldüğü gibi, çevirmenin üretilmiş olan kaynak metnin anlam boyutunu oluşturan kültürel yapısına ulaşabilmek için sırasıyla, söylem çözümlemesi, anlatı çözümlemesi ve bu iki çözümlemeden sonra nihai boyut olan derin

³ Mehmet Rifat alt ok ile bir metnin anlamsal açıdan üretilmesi yönünü, üst ok ile bir metnin anlamsal açıdan çözümlenmesi yönünü kastetmektedir.

anlam düzeyini çözümlmelidir. Bahsetmiş olduğu metin çözümlemesi ise metinsel göstergebilim içinde geliştirilmiş olan yöntemler aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. İkinci aşamada ise Rifat yorumlanan “kalkış metni, yine dinamik olarak varış metnine dönüştürülür. Yorumlama kalkış metninin üretim sürecine yönelikken, yeniden üretim de varış metninin oluşturulmasına yöneliktir” (Rifat, 2008b:248-249), yönünde bir açıklamada bulunur.

Kautz, çeviri eyleminde yer alan unsurları ve kaynak metin ile erek metin arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Kaynak metin ile erek metin arasındaki ilişki, ayrıca ‘transfer ne şekilde gerçekleştirilecek’ sorusuna verilecek cevap, tüm faktörleri bir bütün olarak ele alınacak olan iletişim durumuna göre belirlenecektir. İletişim durumunun unsurları arasında, zaman, mekan, iletişim nedenleri, alımlama koşulları vb. dışında, özellikle kaynak metin yazarı ve onun niyetiyle, çeviri görevini veren kişiler ile onların niyetleri; kaynak metin alıcısı ve onun beklentileri; ve –en son olmamak kaydıyla- çevirmenin kendisi bulunmaktadır” (Kautz, 2002:49).

Eco’nun okur odaklı tüm çalışmaları, içinde edimbilimsel bir yön barındırmaları durumunda, göstergebilimsel çalışma olarak kabul ettiğini daha önceki bölümde belirtmiştik. Edimbilim, “dilsel göstergeyle yorumlayıcı insan arasındaki ilişkiyi inceleyen dilbilimsel bir disiplin” (Duden. Das Fremdwörterbuch, 2001:796) olarak tanımlanmaktadır. Çeviri de, dilsel gösterge ile çevirmen arasındaki ilişkiden meydana geldiğinden ötürü, çeviri olgusu edimbilimsel bir olgudur. Bundan dolayı da çeviribilimin olduğu kadar göstergebilimsel çalışmaların da konusu olmalıdır.

4.3. Göstergenin Çeviri Sürecinde Alımlanması

“[...] Çevirmen alelade bir dil aracıdır değil: çevirmen sadece ‘dil’ değil, aynı zaman da ‘kültür’ aracıdır, sadece aracı değil, aynı zamanda yaratıcı bir etkinlikte bulunmaktadır” (Vermeer/Reiss, 1984:7).

Vermeer ve Reiss, hem sözlü çeviri hem de yazılı çeviri alanında geçerli sayılabilecek genel bir çeviri kuramı geliştirmek amacıyla 1984 yılında yapmış oldukları “Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie” başlıklı çalışmalarında, çeviribilimin terminolojisini oluşturmaya çalışırken, çevirmen için Almancada ‘Sprachvermittler’ (Dilaracısı) kavramının kullanılıp kullanılmayacağını tartışmaya

sunmuş ve onun sadece dil değil aynı zamanda kültür aracısı olduğunu da dile getirmişlerdir. Çevirmen sadece yabancı dile hakim olmakla, başarılı bir çeviri gerçekleştiremez. Kaldı ki çevirmenin yabancı dile yönelik bilgisi, sual edilecek bir durum olmamalıdır, bu onda zaten olması beklenen bir edindir.

Volli, göstergebilim ya da çeviribilim içerisinde henüz çevirmenin çeviri süreci boyunca birebir uygulanabilecek göstergebilimsel bir çeviri yönteminin bulunmadığını ve şüana kadar ki çalışmalar ışığında, üretilmiş bir metin olan çeviri metni üzerinde, sadece göstergebilimsel bir çözümlemenin gerçekleştirilebileceğini dile getirmektedir. Ancak çevirmen çeviri süreci boyunca bazı noktaları göz ardı etmediği müddetçe başarılı bir çeviri süreci yürütebileceğini de görüşlerine eklemektedir (Volli, 2002:240). Aynı şekilde Tosun da çeviribilim için şöyle bir açıklama da bulunur: “Çeviribilim içerisinde geliştirilen çeviri kuramlarının çevirmene çeviri sürecinde teknikler öğretmesi söz konusu değildir. Çevirmenler tekniklerini ilgili durumlarda kendileri geliştirirler” (Tosun, 2006:186). Bir göstergebilimci olarak Volli’nin belirttiği noktalar ile bir çeviribilimci olarak Tosun’un bahsetmiş olduğu teknikler, aslında aynı olgulara işaret etmektedir. Bunlar ise, daha önceki bölümlerde ele aldığımız bir metnin anlatı düzeyi, söylem düzeyi, çevirmenin kaynak ve erek kültüre yönelik ansiklopedik bilgisi, her iki metnin örnek okuru, metin bağlamını estetik ve sosyal açıdan etkileyen kurallar ve ideolojik düşüncelerdir (Volli, 2002:240).

Tüm bunların yapılabilmesi içinse bir çevirmende aranan daha çok çeviri edincidir. Bu ise, belli bir dil içinde üretilmiş metni, hem iç bağlamsal hem dış bağlamsal koşullarını göz önünde bulundurarak, yaratıcı olduğu kadar yeniden-yaratıcı, bilinçli ve yansıtıcı bir süreç içinde, işlevsellik bakımından eşdeğer ve aynı zamanda etkili şekilde başka bir dile çevrilmesini öngörür (Kautz, 2002:143). Kristeva’nın yapmış olduğu gibi hem üretilmiş metin olan somut metin üzerinde, hem de soyut düzlemde yer alan ve somut metinlerin oluşmasını sağlayan üreten metnin yapısına yönelik çift yönlü çalışmalar gerekmektedir.

Her gösterge kendi kültürel değer yargıları içerisinde şekil alır ve anlam kazanır. Göstergeyi kültürel bağlamından ayrı düşünmek imkansızdır. Dilsel ‘göstergelerin özellikleri’ bölümünde görüntüsel göstergelerin dahi, belli oranda kültürel uzlaşımaya dayandığını görmüştük. Bir örnek vermek gerekirse, Türkçede karın açlığının

işaretlerinden biri olarak gösterilen midenin ‘guruldamaşı’ Alıncada ‘knurren’ ile ifade edilmektedir. Bu sebepten her iki dilin kùltürünü ya da iki kùltürden birini tanımayan çevirmenin, ansiklopedik bilgisini bu bağlamda geliştirmediği sürece, yapacağı çeviri en başından zora girer. Tüm bunlardan dolayı, çevirmene yönelik kuşku uyandırmaması gereken bir diğer konu ise, çevirmenin hem kaynak dil kùltürünü hem de erek dil kùltürünü tanınmasıdır. Kautz kùltür kavramıyla kastedilenin, belli bir iletişim toplumundaki insanın düşüncesini, duygusunu ve eylemini tipik olarak belirleyen, iş, günlük yaşam tarzı ve gelenekleri, normları, değer yargıları olduğunu belirtmektedir (Kautz, 2000:48).

Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, her çeviri geniş kapsamlı göstergebilimsel bir bakış açısı gerektirmektedir. Çeviri sadece iki dilin iletişim şekli değil, aynı zamanda iki kùltür arasında bir diyalogdur. “Her metin kendi söylemsel evrenini oluşturur ve bu evren, metnin yorumlayış şeklini ve böylece çeviri yollarını belirler” (Volli, 2002:240), şeklinde açıklama yapar Volli. Çevirmenin ilk olarak yapması gereken çevirinin amacını (skopos) belirlemek, daha sonra bu amaç doğrultusunda, Reiss tarafından geliştirilmiş olan, metin türlerinden yola çıkarak, aynı zamanda ansiklopedik bilgi, kùltürel ve ideolojik etkenleri gözeterek, göstergebilimsel bir çeviri süreci gerçekleştirmektir.

Son yıllarda kullanımını artan ‘uzman’ çevirmen kavramıyla, çevirmenin yapmış olduğu işin farkında olması kastedilmektedir. Bununla kasıt, çevirmenin sadece görev veren kişi ya da kişilerin isteği doğrultusunda değil, kendi bilgi birikimi doğrultusunda çeviri etkinliğini gerçekleştirmesidir. Bu doğrultuda da çeviri görevini veren kişiden çevirinin amacını tespit edip, yürüteceği çeviri etkinliğinin stratejisini belirlemeli ve görev vericiyi bu konuda bilgilendirmeli. Çeviri etkinliği profesyonel şekilde yürütölen bir etkinlik ise, çevirmenin uygulamak zorunda olduğu stratejiler bulunmaktadır. Üzerinde düşünölmeden gerçekleştirelecek bir çeviri etkinliği sonucunda ortaya çıkan bir metin, alıcı kùltürde ölü bir metin olmaktan öteye gidemez. Bir metnin alıcı kùltürde beğeni alabilmesi için, çevirmenin gerek erek kùltüre aktaracağı, kaynak kùltürde yer alan dilsel göstergenin anlamsal bir bütün olma özelliklerini ortaya çıkarmalı, gerekse erek kùltürde alımlayıcıların anlamlandırabileceği bir dilsel gösterge oluşturabilmek için onların anlam dünyalarını göz önünde bulundurmalıdır. Erek okurun

anlamlandıramayacağı biçimde yapılmış bir çeviri metni, yorumlayıcısı bulunamayacağından Tosun'un da belirttiği şekilde ölü bir metin olmaktan öteye gidemez.

4.3.1. Göstergebilimsel Çözümleme Yöntemleriyle Dilsel Göstergelerin Alınlanması

Metinsel göstergebilim içinde gelişmiş olan birçok kuram ve yöntem, daha önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, bir metnin yüzeysel yapısının ne şekilde çözümlenebileceği ya da yüzeysel yapının altında yatan kültürel yapıların ne şekilde oluştuğunu görmemize yardımcı olmaktadır. Bu tür çalışmalardaki amaç okurun üretilmiş metni, tüm gerçekliği ile alımlamasıdır. Çevirmen de aynı zamanda bir okur olduğundan, çevirisini gerçekleştireceği metnin anlam dünyasını tanımasına yardımcı olur.

Dilbilimsel göstergebilimin geliştirmiş olduğu çözümleme modellerinin, çevirmene gerçekleştireceği çeviri eyleminde yol gösterici nitelikler sağlayabileceğini savunan en önemli çeviribilimci Wolfram Wilss'dır. Wilss çeviriyi bir transfer süreci olarak kabul eder ve ona göre çeviribilimin görevi, çeviri süreci etmenlerini inandırıcı bir anlatım modeli başlığı altında toplamaktır. Bunu ise en rahat göstergebilimsel çözümleme modelleri ile gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Nasıl ki genel göstergebilimden dilbilimsel göstergebilim doğmuşsa, çeviribilimin de “göstergebilimselleştirilebileceğini” düşünmektedir.

Stolze, Wilss'ın çeviriye yönelik dile getirdiği düşünceleri şu şekilde değerlendirmektedir: “Burada tespit edilmesi gereken, metin üretim yöntemi olarak [...] metnin oluşum kurallarıdır. Wilss, derin yapılardan somut yüzeysel yapılar oluşturulabilirse, çevirinin bir transfer yöntemi oluşturacağını düşünmektedir” (Stolze, 2005:62). Bu şekilde Wilss'ın çevirinin sağlam temeller üzerine oturtulmuş olacağını ve çevirinin kaynak metin ile erek metin ilişkilerini gösteren nesnel kurallar ışığında çevirmen adaylarına öğretilebileceğini düşündüğünü belirtir.

Wilss metinleri diliçi ve dildişi karmaşık fenomenler olarak tanımlar. Söz konusu bu karmaşık fenomenlerin tüm etkenleri göz önünde bulundurularak yorumlanması amaçlandığında, bir göstergebilimci olan Morris'in yapmış olduğu anlambilimsel

düzlem, sözdizimsel düzlem ve edimbilimsel düzlem ayırımına başvurulması gerektiğini vurgulanmaktadır. Bu yöndeki açıklamalarıyla, bir metnin çözümlenmesinde sadece metnin kendisine değil, aynı zamanda metni alımlayacak kişinin de göz önünde bulundurması gerektiğini göstermektedir. Edimbilimsel araştırmaların iki yönlü sürdürüldüğünü belirtmektedir. Bunlardan biri, metnin mantıksal soyut düzlemini ortaya çıkarmaya ve böylece metin oluşturma mekanizmalarına ulaşmaya çalışır. Deneyüstü edimbilim olarak adlandırdığı edimbilim ise, somut metinlerin içine yerleşmiş olan gönderici ile alıcı kişilerin arasındaki iletişimsel etkileşim koşullarını deneysel çözümlenmeye belirlemeye çalışır. Yani birincisi soyut düzlemler üzerinden sonuca varmaya çalışırken, ikincisi somut metinler üzerinde çalışmaktadır (Wilss, 1980:11-12).

Wilss metnin işlevinin ve anlamının metin üzerinde gerçekleştirilecek çalışmalar sonucunda elde edilebileceğini düşünmektedir. Çevirmenin çeviri yaparken, normal bir iletişimden farklı olarak kendi kendine bir diyalog halinde olduğunu belirtir. Yani çeviri süreci boyunca bir kendisi bir de metin vardır. Özellikle yazınsal metinlerin çok anlamlılığından kaynaklanabilecek sorunlardan dolayı çevirmen metnin kendisine yönelerek, tıpkı Eco'nun belirtmiş olduğu gibi metinle işbirliği içinde olmalıdır. Metnin kendisine yönelmesiyle birlikte hem kaynak metne yönelik hem de erek okura yönelik çıkarımlarda bulunur ve çeviri eylemini bu doğrultuda yürütür. Wilss da, sözlü iletişimde gönderici ile alıcı arasında gerçekleşen geri bildirim yazılı metinler aracılığıyla gerçekleşen iletişimde mümkün olmadığından, çevirmenin her metinde bir iletişim işlevinin mevcut olduğu gerçeğinden yola çıkarak söz konusu bu işlevin hangi yönde olduğunu belirlemek için metne yönelmesi gerektiği düşüncesindedir.

Çeviride sözcükler ve cümleler değil metinler çevrilir, bundan dolayı da “çeviri süreci metin odaklı tanımlanmalıdır” (Wilss, 1980:14). Wilss, çeviribilimin dilbilimsel göstergebilimle olan bağlantısını da bu noktada saptar. Çünkü dilbilimsel göstergebilim sadece sözcüklere ve cümlelere yönelik kuram ve yöntem geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda metin çözümlemesi için de yöntemler geliştirmektedir. Çeviri ise, kaynak metinden yola çıkılarak, erek metne mümkün olduğunca eşdeğer bir geçiş sağlayan biçimlendirme süreçlerinin bir sonucudur. Bundan dolayı,

“çeviri odaklı metindilbilim, metnin yüzeysel yapısını dilbilimsel yöntemlerle çözümlenerek, metin oluşumundaki anlambilimsel, işlevsel ve edimbilimsel

koşulları ortaya çıkarmalı ve bu şekilde metin türüne yönelik bir çeviri yönteminin geliştirilmesinde geçerli olabilecek önkoşulları belirlemelidir” (Wilss, 1980:17),

şeklinde bir açıklama getirir. Wilss çevirmenin kaynak metnin sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel yönlerini alımlamasını ve çevirmende eşdeğer bir transfer edincinin bulunmasını öngörür.

Stolze, Wilss’ın koşulların betimlenmesi ve sınıflandırması yönündeki görüşlerinin Chomsky’nin geliştirmiş olduğu üretici dilbilgisi kuramına dayandığı gibi Koschmieder’in çeviri modeline de dayandığını belirtmektedir. Koschmieder çeviri modelinde çevirmenin çift işlevine dikkat çekmektedir, söz konusu bu çift işlev ise bir alıcı olması, iki gönderici olmasıdır. Chomsky’nin üretici terminolojisi, oluşturulmuş düzen ve örnek çeviri yöntemleriyle, çeviri süreçlerinin kendi kendini yönlendirebileceği adeta bir kullanım kılavuzu üretmeye çalışmaktadır (Stolze, 2005:63).

Bunun dışında Wilss çalışmasında Lasswell – modelinin de önemini vurgular ve bu modelin metin üzerinde uygulanması sonucunda her metnin dört boyuta işaret ettiğini belirtir. Bunlar (Wilss, 1980:17);

1. metnin konusu (metin anlamı) (elimizdeki metin hangi konudan bahsetmektedir?)
2. metnin işlevi (Bühler’in geliştirmiş olduğu Organon modeli doğrultusunda metnin paylaşmak istediği nedir?)
3. metnin edimsel yönü (gönderici kişinin hedef kitlesi kimlerdir?)
4. metnin yüzeysel yapısı

Bir metnin yapısını oluşturan ve Laswell-Modelinde yer alan bu dört unsurdur. Metin yapısı, ise değişmez değerlerin bir bütünüdür. Metnin yüzeysel yapısı okura, gerek anlambilimsel, gerek işlevsel gerekse edimbilimsel düzleme yönelik işaretler vermektedir. Kaynak metin üzerinde gerçekleştirilecek bu üç aşamalı çözümlemeyle metnin erek dile transferinde karşılaşılabilecek sorunların aşılabileceği düşünülmektedir.

4.3.2. Çevirmenin Yazınsal Göstergeyi Okur Olarak Alımlaması

Çevirmen ilk olarak bir kaynak metin alıcısıdır. Bu noktada normal bir kaynak metin okuruyla örtüşmektedir. Ancak bundan ayrı olarak, elindeki metni başka bir dile ve kültüre aktaracağından dolayı, sıradan kaynak metin okurundan ayrılarak, yani ampirik okur kimliğinden sıyrılıp, Eco'nun belirtmiş olduğu ve kaynak metnin stratejisi içinde yer alan örnek okur kimliğine bürünmesi gerekmektedir. Çevirmen ilk etapta ne yapmak istediğine karar vermek zorundadır. Kaynak metnin ampirik yazarının niyetini mi, kaynak metin yazarından bağımsız metnin niyetini mi, yoksa metnin kendisinden çıkardığı kendi yorumunu mu ön plana çıkaracaktır?

Metinsel göstergebilim alanında yürütülen çalışmalarda, metin yorumunun herhangi bir şekilde ampirik yazarın niyetine bağlı kalarak yapılmasından kesinlikle uzak durulur. Bu tutumlarının nedeni ise, bir yazarın yapıtını tamamlayıp okuyucusunun beğenisine sunduğu andan itibaren, kendisinin de söz konusu yapıtın bir yorumlayıcısı olduğunu düşünmeleridir (Volli, 2002:201). Eco ise yazarın niyetini reddetmeyip, 'Die Grenzen der Interpretation' adlı çalışmasında bir metnin üç niyete göre yorumlanabileceğini belirtmektedir. Ancak göstergebilimsel açıdan yazınsal bir metnin yorumunun, metnin niyetiyle okurun niyeti arasında gerçekleşen karşılıklı etki sonucunda gerçekleştiğini belirtir (Eco, 2004:35-39).

Kaynak metin çözümlemesi de bu iki niyet arasında gerçekleşen bir diyalekt sonucunda gerçekleşir. Bunlar ise metnin ve yorumlayıcının niyetleridir. Yorumlayıcı kişinin niyeti, kendi anlam dizgeleri içerisinde metne söylettikleridir. Kaynak metni, yazarın niyetinden bağımsız olarak alımlanması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak, çevirmen ilk etapta metnin kendisine yönelmelidir. Metin içine yerleşmiş olan örnek yazarın yönlendirmelerini göz önünde bulundurarak, metnin niyetini çözümler. Çevirmen metnin naif okur üzerinde yarattığı etkiyi görebilmek amacıyla, Eco'nun da belirttiği gibi metnin çizgisel bildirim karşısında onun gerçekleştirdiği okuma sürecini gerçekleştirmelidir. Bu şekilde anlambilimsel yorumlamanın nasıl gerçekleştiğini görmüş olur ve bu etkiyi ikinci etap olarak gördüğümüz erek metni oluşturma sürecinde korumaya çalışır. Daha sonra ise, eleştirel okurun uyguladığı okuma sürecini gerçekleştirerek, göstergebilimsel yorumlama stratejilerini uygular ve metnin, anlambilimsel yorumlamalar oluşturacak yapısal özelliklerini meydana çıkarır.

Çevirmen metni çözümlene işlemini tamamladıktan sonra, yeni bir kimliğe bürünmek zorundadır, bu ise “yazar kimliği”dir. Yazınsal bir metnin tek bir anlam içermediğini ve Eco’nun yazınsal metinleri ucu açık yapıt olarak nitelendirdiğini ve anlam oluşumlarının okurun yorumlarıyla meydana geldiğini daha önce değinmiştik (Tosun, 2007:282). Bu tür metinler, özelliklerini bir değil, birden fazla yorum içerebilmelerinden almaktadır. Bir örnek okur olarak çevirmenin, yapıtın hangi stratejilerle açık bir yapıta dönüştürüldüğünü ve söz konusu birden fazla olan anlamları bulması gerekir. Bunun için ise çevirmen göstergebilimsel okuma sürecini gerçekleştirir ve “eleştirel okur” kimliğine bürünür. Bu bağlamda ise bu stratejileri kendi oluşturacağı metin üzerinde uygulamalıdır ki, kaynak metnin açık yorumlarını aynı oranda erek metne yansıtabilsin. Kaynak metin okuru, yazınsal metnin açık yorumlarından ne derece haz alıyorsa, çevirmen de bu imkanı erek metin okuruna sunmalıdır. Çevirmen, kaynak metnin okura açıklamadığı, okurun kendi çıkarımlarıyla anlam kazandırdığı noktaları, aynı şekilde erekmetne yansıtmalıdır. Bunun aksini yapması durumunda erek okurun elinden, metinle işbirliği yapma olanağını almış olur. Bunun sonucunda da hiçbir yazınsal özelliği bulunmayan düz anlamsal bir metin üretmiş olur. Kaynak metnin stratejisi içine yerleşmiş olan örnek yazarı erek metin stratejisi içine de yerleştirmesi gerekmektedir. Böylece erek metin de, kaynak metnin öngördüğü gibi, kendisine örnek okur belirlemiş olur.

SONUÇ

Göstergebilim, tarihsel serüveninde yorum karşıtlığı şeklinde başlayıp, yorumun farklı bir türüne dönüşmüştür. Özellikle F. De Saussure'ün gösterge kuramında gösteren gösterilen ilişkisiyle sınırlı bir bakış açısı yorumun yerine geçmiştir. Bu çok yeni bakış açısıyla birlikte artık bir nesne tek bir karşılığıyla anılır hale gelmiştir. Bir görüntünün tek bir gerçekliği olabileceği şeklindeki bir felsefi yaklaşıma dayanan bu bakış açısıyla birlikte evrene, nesneye ve insana bakıştaki çok yönlülük yerini matematiksel karşıtlıklara bırakmıştır. Fakat göstergenin durağan anlamının farklı bakış açılarını ve farklı yorumları engellemesiyle birlikte, özellikle edebiyat kuramları alanında antihermenötik yaklaşımlar, fizik alanında görecelik kuramı ve yine dilbilim alanında yeni göstergebilimsel bakışa açıları, özellikle postyapısalcılığın göstergeye farklı yaklaşmasıyla göstergebilim farklı bir bakış açısı çizmiştir.

Gösterge, yalnızca dilbilimsel bir kavram olmayıp, göstergenin dilbilimsel anlamı dışında yeryüzündeki bütün canlı ve cansız varlıklar ve onların yapılarıyla örtüşüp özdeşleşen bir yönü bulunmaktadır. Bu bakımdan gösterge kuramları göstergeyi yalnızca dilbilimsel bir araştırmayla sınırlı araştıramamaktadırlar. Dilbilim, edebiyat bilim, felsefe, çeviribilim dallarında göstergebilimsel araştırmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Göstergenin kendisi tek başına araştırma nesnesi olmaktan çıkarak, göstergenin öznel yoruma dayalı araştırılması yöntemi benimsenmiştir. Bu yeni bakış açısıyla gösterge, anlamı kendinden ibaret, kendiyile özdeş bir yapı ve içerik çözümlemesi yerine; anlamın göreceleştirdiği, öznenin bağlamsal yorumu olmaksızın nesnel olarak incelenemeyecek bir kavrama dönüşmüştür.

Geleneksel görüşe göre yorumun tam zıttı olan gösterge, bugün tersine yorumun bir parçası haline gelmiştir.

Tezimizde Platon felsefesinde görüntüler dünyasının bir yansıma olduğu şeklinde başlayan görüş, sonraları edebiyatta biçim içerik tartışmasına, dilbilimde ise dilsel gösterge ve içerik arasındaki ilişki tartışmasına kadar uzanmıştır. Felsefede bir çok yansıması olan görüntü ve gerçek arasındaki ilişkinin göstergeyle içerik arasında var olan ilişkiden kuramsal olarak çok bir farkı yoktur. Hem felsefi, hem edebi, hem de fen bilimleri alanlarında somut nesne olan gösterenle, soyut tarafı arasındaki ilişki hep

tartışma konusu olmuştur. Tezimizin konusu olan gösterge konusu yalnızca bugünün değil, dünün ve yarının doğurgan konusu olmaya adaydır. Göstergebilim konusu yakın geçmişte başlayan göstergebilimsel bakış açılarının insan öznesini öne almasıyla bambaşka bir yol haritası çizmiştir. Bir atomun incelenmesinden, bir eserin incelenmesine değin her bir araştırmanın ancak öznenin yorumuyla gerçekleşebileceği düşüncesi, tüm doğaya yeni bir bakış açısını getirmiştir.

Tezimizin konusu özellikle dilsel gösterge ve dilsel göstergeye bakış açıları olmuştur. Dilsel göstergeye bakış yalnızca dilbilimsel bir bakış olmayıp, edebi ve çeviribilimsel bir bakış açısıyla dilsel göstergenin incelenmesini içine almaktadır. Dilsel göstergenin hem dilbilim, hem yazınbilim hem de çeviribilimdeki anlamı zaman içinde farklılaşmış, gösterge anlam ilişkisinden gösterge-yorum ilişkisini dönüşmüştür. Bu dönüşüm bu alanlardaki incelemelerde yeni bir çığır açmış, geleneksel kalıplar yıkılarak, bireysel yorumun değerini kavrayan, göstergeyi göreceleştiren bir bilimsel bakışla tüm insanlık için her alanda yeni bir bakış açısını temsil etmiştir.

Gösterge kuramları özellikle yazınbilimde önemli yer tutmuş, ünlü edebiyatçılar gösterge yorumları üzerine kuramlar geliştirmişlerdir. Günümüz dilbilimcileri yapısalcı dilbilimcilerden farklı olarak göstergeyi salt dilbilim nesnesi olarak incelemeyi bırakmış, göstergeyi metin ve metin yorumlarıyla birlikte çok farklı bir boyutta incelemiştirler. Özellikle Eco ve Barthes hem dilbilimsel, hem de yazınsal özellikler taşıyan yapıtlarında; dil-edebiyat-yorum ve çeviri arasında gösterge temelinde bağlantılar kurmuşlardır. Biz de tezimizde göstergebilimsel araştırmaları dilbilim, yazınbilim ve çeviribilimin ortak nesnesi olarak inceledik. Gösterge kuramlarının bu üç bilimsel disiplindeki önemini araştırdık. Göstergebilimsel çalışmaların bu üç bilim dalının motoru olduğunu gözlemledik. Göstergebilim bugüne kadarki araştırmalarla tüm bilim dallarını aydınlattığı gibi, bundan sonraki dönemde de yalnızca sosyal bilimlere değil, aynı zamanda fen bilimlerine de yol gösterecek, insan öznesinin hayata ve dünyasına bakışını temsil edecek yeni bakış açıları kazandıracaktır.

Göstergebilim alanında yapılan çalışmalar özellikle çeviribilimin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Çeviribilim alanında dilbilimsel bakışın etkisiyle yapısalcı bir bakış açısı hakim olmuş ve erek metin kaynak metnin dilsel göstergelerinin yansıması olarak incelenmiştir. Göstergebilim alanındaki gelişmelerle birlikte çeviribilim yapısalcı

dilbilimin etkisinden kurtularak, kaynak ve erek metin arasındaki ilişki yeni boyutlar kazanmıştır. Bugünün çeviri kuramları artık erek metni kaynak metnin göstergelerinin bir yansıması ve karşılığı olarak görmeyip, okur bakış açısıyla bir yorumun sonucu olarak görmektedirler. Çeviri, göstergebilim alanında olduğu gibi bir iletişim amacıyla yapılmakta, çeviriyi yorumlayan kişi göstergeyi kendi koşullarında yorumlamakta, ayrıca yorumlayıcının yorumu göstergenin alımlayıcısının koşulları dikkate alınarak kesin karşıtlık olmaktan çıkmaktadır. Bu nedenle çeviriler artık kaynak metnin göstergelerinin kesin sonuçları olmak yerine, o anki koşullarda kaynak metnin göstergelerinin geçici bir yorumudur. Bir başka yorumlayıcı yine aynı göstergeleri farklı okur kitlesi için farklı yorumlayıp, farklı gösterilenlere dönüştürebilir.

Göstergebilimsel gelişmeler bugünün dilbilim ve çeviribiliminin bilimsel gelişmelere uyarak, çok yönlü bir bakış açısı kazanmalarında baş rolü oynamış ve oynamaya devam etmektedir. Göstergebilim araştırmalarının sonuçları sadece bu iki bilim dalına değil bütün bilim dalları ve toplumsal gerçeklere yön vermeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

AYTAÇ, Gürsel (2003) *Genel Edebiyat Bilim*, Say Yayıncılık, İstanbul.

BACHEM, Rolf, „Polysemie und die Unschärfe der Wortinhalte“

http://www.fachdidaktik-einecke.de/3_Sprachdidaktik/bachem_polysemie.htm,
21.04.2009.

BARTHES, Roland (2005) “Göstergebilimsel Serüven” Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları. 2. Temel Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 311-318.

BAYTEKİN, Binnaz (2006) *Kuramsal ve Uygulamalı Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

BRINKER, Klaus (2005) *Grundlagen der Germanistik. Linguistische Textanalyse. Einführung in Grundbegriffe und Methoden*, Eric Schmidt Verlag, Berlin

DERVİŞCEMALOĞLU, Bahar (2008) *Gösterge Bilimi Sözlüğü*, Ege Edebiyat Org
<http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=377>,
14.01.2009.

DUDENREDAKTION, (2001) *Duden. Das Fremdwörterbuch*, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, Mannheim.

ECO, Umberto (2006) *Quasi dasselbe mit anderen Worten. Über das Übersetzen*, Dt. Übersetzung Burkhart Kroeber, Carl Hanser Verlag, München Wien.

ECO, Umberto (2004) *Die Grenzen der Interpretation*, Dt. Übersetzung Günter Memmert, Deutscher Taschenbuch Verlag, München.

ECO, Umberto (2002) *Einführung in die Semiotik*, Autorisierte Dt. Ausg. Unveränd. Aufl. von Jürgen Trabant, Wilhelm Fink Verlag, München.

Eco, Umberto (2000) *Açık Yapıt*, İtalyanca aslından çeviren Nilüfer Uğur DALAY, Can Yayınları, İstanbul

ECO, Umberto (1996) *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, İtalyanca aslından çeviren Kemal ATAKEY, dizim Can Yayınlarında, basım Eko Basımevi, İstanbul.

- ECO, Umberto (1987) *Semiotik. Entwurf einer Theorie der Zeichen*, Dt. Übersetzung Günter Memmert, Wilhelm Fink Verlag, München.
- ERDMANN, Peter (2009) “İkonizität der Sprache”, http://www.ramiro.org/artikel/linguistik/ikonizitat_in_der_sprache.html#c5, 04.05.2009.
- ERKMAN-Akerson, Fatma www.ege-edebiyat.org, 07.07.2009.
- FİLİZOK, Rıza (2005) “Çok Anlamlılık (Polysemie) Nedir?”, Ege Edebiyat Org. <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=194>, 09.04.2009.
- GÖKTÜRK, Akşit (2008) “Çeviri: Dillerin Dili’nden”, Mehmet Rifat *Çeviri Seçkisi 1, Çeviriyi Düşünenler*, Sel Yayıncılık, İstanbul, s. 109-110.
- HOMSCHEID, Thomas (2007) *Interkontextualität: Ein Beitrag zur Literaturtheorie der Neumoderne*, Königshausen & Neumann Verlag, Würzburg.
- JAKOBSON, Roman (2004) “Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne”, Mehmet Rifat *Çeviri Seçkisi 2, Çeviriyi Düşünenler, Çeviri (bilim) nedir? Başkasının Bakışı*, Dünya Yayıncılık A.Ş., İstanbul, s. 89-97.
- KATRIC, Mira, K. Kaindl, M. Kaiser-Cooke (2005) *Translatorische Methodik. Basiswissen Translation 1*, Facultas Verlags- und Buchhandels AG, Wien.
- KAUTZ, Ulrich (2002) *Das Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*, Goethe-Institut e.V. und IUDICIUM Verlag, München.
- KELLER, Rudi (1995) *Zeichentheorie. Zu einer Theorie semiotischen Wissens*, A. Francke Verlag Tübingen und Basel.
- KITTEL, Harald, Armin P. Frank, Norbert Greiner (2004) *Übersetzung – Translation – Traduction: Ein Internationales Handbuch Zur Übersetzungsforschung*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin.
- KOLLER, Werner (1992) *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Quelle & Meyer Verlag, Heidelberg – Wiesbaden.

- LENDER, Winfried (1998) *Hermeneutik, Semiotik und Informatik*, <http://209.85.129.132/search?q=cache:LVSSQrtE6OMJ:www.informatik.uni-trier.de/~ley/db/journals/ldvf/ldvf15.html+Winfried+LENDER+Hermeneutik,+Semiotik+und+Informatik,&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, 10.05.2009
- MARTİ, Urs, (1999) *Micheal Foucault*, C.H. Beck Verlag, München.
- MORAN, Berna (2005) *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MORRİS, Charles William (1988) *Grundlagen der Zeichentheorie. Ästhetik der Zeichentheorie*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- NÖTH, Winfried, (2000) *Handbuch der Semiotik*, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart Weimar.
- ÖZSARI, Mustafa (2007) *Semiyotik Eleştiri: Greimas, Eco, Barthes* <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=281>, 28.03.2009
- ÖZTOKAT, Nedret Tanyolaç (2005) *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*, Multilingual, İstanbul.
- POSNER, Roland (1993) "Semiotik nach dem Strukturalismus, 'Semiotik diesseits und jenseits des Strukturalismus: Zum Verhältnis von Moderne und Postmoderne, Strukturalismus und Poststrukturalismus", *Zeitschrift für Semiotik*, Heft: 3/4 Sayı 15, Berlin http://ling.kgw.tu-berlin.de/semiotik/DEUTSCH/ZFS/Zfs93_3.htm#05, 05.04.2009
- PRUNÇ, Eric (2007) *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Asymmetrien der Sprache zu den Asymmetrien der Macht*, Frank & Time erlag für wissenschaftliche Literatur, Leipzig.
- REISS, Katharina, Hans J. Vermeer (1984) *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- REISS, Katharina (1980) „Zeichen oder Anzeichen? Probleme der AS-Textanalyse im Blick auf die Übersetzung“, Wolfram Wilss *Semiotik und Übersetzen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen s. 63-72.

- RİFAT, Mehmet (2008a) *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları. 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- RİFAT, Mehmet (2008b) “Göstergebilim Açısından Çeviri Etkinliği, Çeviri Kuramı ve Çeviri Kuramının Kuramı”, Mehmet Rifat *Çeviri Seçkisi 1, Çeviriyi Düşünenler*, Sel Yayıncılık, İstanbul, s. 240-253.
- RİFAT, Mehmet (2005) *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları. 2. Temel Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- SAUSSURE, Ferdinand (2001) *Genel Dilbilim Dersleri*, Çeviren Berke Vardar, Multilingual, İstanbul.
- STOLZE, Radegundis (2005) *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*, Narr Francke Attempo Verlag, Tübingen.
- TDK (Türk Dil Kurumu), (1998) *Türkçe Sözlük: 1 A-J*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- TOSUN, Muharrem (2007) *Çeviri Eleştirisi Kuramının Temelleri*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- TOSUN, Muharrem (2006) “Kavram, Süreç ve Yöntem Açısından Çeviri Türlerini Sınıflayarak Karşılaştırma Arayışı”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sakarya Üniversitesi Matbaası, s. 183-192.
- TRABANT, Jürgen (1996) *Elemente der Semiotik*, A. Francke Verlag, Tübingen und Basel.
- UÇAN, Hilmi (2006a) *Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim*, Hece Yayınları, Ankara.
- UÇAN, Hilmi (2006b) *Edebiyat Eğitimi, Estetik Bir Hazzın Edinimi, Okumanın Alışkanlığa Dönüştürülmesi ve Yazınsal Kuramlar*, Milli Eğitim Dergisi Sayı 169, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/169/hilmi.pdf>, 06.03.2009.
- VATER, Heinz (1994) *Einführung in die Textlinguistik*, Wilhelm Fink Verlag, München.
- VERMEER, Hans J. (1986) *Voraussetzungen für eine Translationstheorie*, Heidelberg.

VOLLI, Ugo (2002) *Semiotik. Einführung in ihre Grundbegriffe*, Dt. Übersetzung Uwe Petersen, A. Francke Verlag Tübingen und Basel.

WILSS, Wolfram (1980) "Semiotik und Übersetzung", Wolfram Wilss, *Semiotik und Übersetzen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen (9-22)

ÖZGEÇMİŞ

Ayla AKIN, 04.04.1984 tarihinde Almanya'nın Freudenstadt kentinde doğdu. İlk ve Orta öğretimini Almanya'da, Almanya'da başlamış olduğu Lise eğitimini, Türkiye'de Üsküdar Anadolu Lisesinde tamamladı. 2001 yılında Sakarya Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık (Almanca) Bölümünü kazandı. 2006 yılında mezun oldu. Mezun olduktan sonra yeminli Tercümanlık yaptı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Halen Sakarya Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde Araştırma Görevlisidir.